कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

११०

श्रीकार्त्तिकमाहात्म्यसारोद्धारप्रारंभः॥पत्र १००

Acc. No:- ~~2307~~ M1359

Title:- कार्तिक महात्म्य

Author:- व्यास

subject:- पुराण

Date:- शके 1758.

पत्र:- 200

K K S U LIBRARY
RAMTEK
441 106
M 1359
Dist Nagpur

Checked 2012

1

श्रीगणेशायनमः॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरये
त्॥१॥ ऋषयउचुः॥ सूततेकथितंपुण्यंमाहात्म्यंमाधवस्यच॥ भूयोन्यश्रोतुमिछामिकार्त्तिक
स्यचवैभवं॥२॥ कलौकलुषचित्तानांनराणांपापकारिणां॥ संसाराब्धौनिमग्नानामनायासेन
कागतिः॥३॥ कोधर्मःसर्वधर्माणांमध्येकोमोक्षसाधकः॥ इहादिमुक्तिदोनृणामेतत्वंकथयप्र
भो॥३॥ सूतउवाच॥ भवद्भिर्यदहंपृष्टोतदेतत्पृष्टवान्मुनिः॥ नारदोब्रह्मणःपुत्रोब्राह्मणंतुज
गद्गुरुं॥४॥ नारदउ॥ भगवंस्त्वद्दासोस्मिभक्तोस्मिचतुरानन॥ वेहमवंब्रूहिमेधर्मंसर्वपापवि
नाशनं॥५॥ सर्वेषामेवमासानांमाहात्म्यंतन्मुखात्श्रुतं॥ कार्त्तिकस्यतुमाहात्म्यंनश्रुतंतुमयानघ
॥६॥ तदद्कथयैवत्वंपाब्रह्मन्शिष्यस्तेहंपितामह॥ तस्मिन्मासेतुकर्तव्यंधर्मान्मेसकलान्वद॥७॥ब्र
ह्मोवाच॥ साधुपृष्टंत्वयावत्सलोकोद्धरणहेतवे॥ कथयामिनसंदेहस्त्वत्समोनास्तिवैष्णवः॥न॥

धर्मास्तु बहवः संति भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥ तथाप्यूर्जस्य मासस्य कलां नार्हंति षोडशीं ॥९॥ एकतः
सर्वतीर्थानि सर्वदानानि चैकतः ॥ एकतः कार्त्तिको वत्स सर्वपुण्याधिको मतः ॥१०॥ यत्किंचित्कुरु
ते पुण्यं विष्णुमुद्दिश्य कार्त्तिके ॥ तदक्षयं भवेत्सर्वं सत्यमुक्तं हरिप्रियं ॥११॥ न कार्त्तिकसमो मासो
न कृतेन समं युगं ॥ न वेदसमं शास्त्रं न तीर्थं गंगया समं ॥१२॥ एतादृशं कार्त्तिकं तु अव्रतेनैव यो न
येत् ॥ पूर्वकृतस्य पुण्यस्य क्षणमाप्नोत्यसंशयं ॥१३॥ नारद उ० ॥ कदारंभो व्रतस्यास्य कर्त्तव्यः को वि
धिः स्मृतः ॥ दानं च किं वा कर्त्तव्यं कस्य देवस्य पूजनं ॥१४॥ उद्यापनं कदा कार्यं को वा तस्य विधिर्भवेत् ॥
एतदन्यच्च भगवन्वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥१५॥ ब्रह्मोवाच ॥ आश्विने शुक्लपक्षस्य दशम्यामारभेद्व्र
ती ॥ कार्त्तिकस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां समापयेत् ॥१६॥ तुलासंक्रममारभ्य वृश्चिके वा समापयेत् ॥
नवमीदिवसे प्राप्ते कृत्वोपोषणमादितः ॥१७॥ स्वस्तिवाचनपूर्वं तु सार्थं संकल्पमाचरेत् ॥ मंत्रेण

नेन मोक्तुम्प्रीत्यर्थं मुरवैरिणः ॥१८॥ दामोदर जगन्नाथ देवकीनंदनाव्यय ॥ नरकांतक भूभार
संहारैककृतोद्यम ॥१९॥ प्रीत्यर्थं तव देवेश कार्त्तिकव्रतमुत्तमं ॥ करिष्यामि च निर्विघ्नं मामासंकु
रु माधवं ॥२०॥ गत्वा ग्रामाद्बहिः शौचं कृत्वास्यंतसमाहितः ॥ दंतधावनपूर्वाणि कृत्वा कर्माण्यनेकशः
॥२१॥ ललाटे चोर्ध्वपुंड्रं तु धृत्वा त्वाचम्य वारिणा ॥ धृत्वा त्वाकाशदीपं तु देवस्यापि च भक्तितः ॥२२॥ तु
लस्याः संन्निधौ दीपादेपावसं यथाविधि ॥ गीतैर्वाद्यैस्तथा नृत्यैर्जयघोषैस्तवैरपि ॥२३॥ महोत्स
वं तु कृत्वैवं कुर्यान्नीराजनं बुधः ॥ देवस्य च तुलस्याश्च पठन्मंत्रं शुचिः पुमान् ॥२४॥ घटिकाद्वयशिष्टायां
रात्र्यां गच्छेज्जलाशयं ॥ तदा स्नानं प्रकुर्वीत देवेशप्रीतये व्रती ॥२५॥ स्नानं सर्वौघविध्वंसि स्नानं सर्वा
र्थसाधनं ॥ न स्नानसदृशं किंचित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥२६॥ स्नानमूलाः क्रियाः सर्वाः स्नानहीनाः क्रिया
वृथा ॥ तस्मात्स्नानं प्रयत्नेन सदा कार्यं मनीषिभिः ॥२७॥ नित्यं स्नातुमशक्तस्तु षट्सु मासेषु वाचरेत् ॥

वैशाखेमाघमासेतुचातुर्मास्येतथैवच॥२८॥तत्राप्यदशक्तःकुर्वीतकार्त्तिकस्नानमादरात्॥रवे
रुदयमारभ्यघटिकानांचतुष्टयं॥२९॥तीर्थादिदेवताःसर्वाति—प्यनुत्तयाहरे॥तावन्तगछंतांपुं
सांशापंदत्वासुदारुणं॥३०॥अपुत्रपरावश्चैवलोकेभवतुनिंदिताः॥इतिगछंतितेदेवाब्रह्मेंद्राद्यास्व
मालयं॥३१॥तस्मात्स्नानंप्रकर्तव्यंप्रातर्भानौतुलास्थिते॥अत्यंतमलिनःकायोनवद्वारसमन्वितः॥
३२॥स्रवत्येवदिवारात्रौप्रातःस्नानेनशुध्यति॥तीर्थमादौनमस्कृत्यसंकल्प्यतदनंतरं॥३३॥विष्णवा
दिदेवताभ्यश्चदद्यादर्घ्यंक्रमेणतु॥कार्त्तिकेहंकरिष्यामिप्रातःस्नानंजनार्दन॥३४॥प्रीत्यर्थंतवदेवे
शदामोदरमयासह॥अनेनकार्त्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम॥३५॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदनुजेंद्रनि
षूदनं॥३६॥नित्यनैमित्तिकेकर्मकार्त्तिकेपापनाशने॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोभवान्॥३७॥
इमान्मंत्रान्समुच्चार्यमौनीस्नायाद्व्रतीनरः॥एवंप्रतिदिनंकुर्याद्दामान्यंतुयथाविधिः॥सर्वपापवि

३

निर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदं ॥३६॥ संपूर्णमासाशक्तस्तु स्नानं कुर्याद्दिनत्रये ॥ एकादशे दिने वा
पि द्वादशी दिन एव वा ॥३७॥ अथवा पौर्णमास्यां तु नान्यथा मुक्तिमाप्नुयात् ॥ नान्यथा मुक्तिमा
प्नुयात् ॥ स्नानाशक्तस्तु कुर्वीत परस्यापि प्रबोधनं ॥३८॥ तावन्मात्रेण सर्वाघमुक्तो हरेः पदं ॥ सर्व
विप्रादयो वर्णा आश्रमा यतिपूर्वकाः ॥३९॥ प्रातःस्नानेन शुध्यंति कार्त्तिके तु विशेषतः ॥ कार्त्तिकस्ना
नमात्रेण ब्रह्महत्यादिकान्यपि ॥४०॥ पापानि विलयं यांति भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ अत्रैव वर्णयिष्या
मि इतिहासं पुरातनं ॥४१॥ श्रुतमात्रेण येनैव मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ पुरा राजा बलिर्नाम शूद्रो भू
द्गजसाह्वये ॥४२॥ अतीव धनसंपन्नः शौर्यौदार्यगुणान्वितः ॥ तस्य पुत्रास्त्रयो जाताः सर्वधर्मब
हिष्कृताः ॥४३॥ महाकापोतिकाख्यश्च दुष्कापश्चेति संज्ञिताः ॥ पितरि प्रस्थिते स्वर्गते पुत्रा लोभमानसाः
॥४४॥ पितुर्धनं विभज्याथ वुभुजुस्ते यथेष्टतः ॥ माता चंद्रवती नाम पुत्राणां गृहमावसत् ॥४५॥ भार्यास

३

(8)

कास्तुतेपापामातृद्वेषपरायणाः॥नाहारंसंप्रयच्छंतिकुद्धंवभरणेरताः॥४६॥मातरंनंदयंतिस्म
ताडयंत्यतिगर्विताः॥मातृद्वेषेणतेषांतुनसंततिरजायत॥४७॥मातासातीवदुःखार्त्तामहारण्य
मुपागता॥व्याघ्रस्तांभक्षयामासद्विजनेतत्रनारद॥४८॥मातृहत्यादिदोषेणनष्टद्रविणसंपदः॥
व्याधधर्ममुपाश्रित्यमार्गगानप्यपीडयत्॥४९॥तेषांभीत्यातुमार्गोपिजनभ्रष्टोयदाभवत्॥तदा
रण्यमृगान्हत्वात्योपजीवनमाचरत्॥५०॥तदाग्नांभोनिपातेनतेषांमृत्युरजायत॥दुर्गतिंप्राप्य
तेतत्रपिशाचत्वमुपागतः॥५१॥तत्रैवशरयतीरेकंटकद्रुममाश्रिताः॥छायानलभ्यतेतेषांज
लंहंसंनिपायते॥५२॥हंसफलंवामलंवातत्सापःपीडवद्भवेत्॥क्षुधापिबाधतेतेषांनाहारोल
भ्यतेक्वचित्॥५३॥तदासीत्मुद्गलोनामकार्तिकस्नानतत्परः॥शरयूमज्जनंकृत्वाकंटकद्रुमतो
गमत्॥५४॥तदादैवयोगेनचार्द्रवस्त्रोदबिंदवः॥अपतंनुपरिक्षात्तुपिशाचानांहतांहसा॥५५॥त

४ दार्द्रबिंदुपातेनजातिस्मृतिरजायत॥अहोब्राह्मणपाहीतिचुक्रुशुस्तेपुनःपुनः॥५६॥तान्दृष्ट्वा
विस्मितोभस्ताकेयूयमितिचाब्रवीत्॥माभैष्टयुष्मेमोक्षिष्येब्रूततत्रनांतमंजसा॥५७॥इत्युक्तास्त
इमंप्रोचुर्वयंचात्रवलेसुताः॥महाकायोविकायश्चदुष्कायश्चेतिसंज्ञिताः॥५८॥मातृद्वेषेणमह
तानिःसंततमुपागताः॥धनहानिमनुप्राप्यव्याधवृत्तिमुपागताः॥५९॥वनेवज्रनिपातेनमृत्युर
स्मानपद्यत॥पैशाच्यंयोनिमासाद्यतिष्ठामोगतदीक्षया॥६०॥जातिस्मृतिरभून्नोद्यद्यपापास्मा
द्रू॰ न्समुद्धर॥इतिप्रोक्तःपिशाचैःसचिंतयामासमोक्षणं॥६१॥नदेवकार्त्तिकस्नानंसस्मारैषांविमो
क्षणं॥दिनत्रयकृतंस्नानंपुण्यंतेभ्योददौमुनिः॥६२॥तत्क्षणाद्देवतामुक्तादिव्यरूपधराबभुः॥६२॥
दिव्यपीतांबरधरादिव्याभरणभूषिताः॥दिव्यंविमानमारुह्यमुनेःकृत्वाप्रदक्षिणं॥६३॥नमस्का
रंतथाकृत्वाप्रययुस्तेत्रिविष्टपं॥एवंकार्त्तिकमासस्यस्नानजंधर्मसंचयं॥६४॥कोवावर्णयितुंश ४

कोलेशमात्रमुद्धृतं ॥ श्रोतुमिच्छसि यच्चान्यं तद्वक्ष्ये तव नारद ॥६५॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्तिक
माहात्म्ये प्रथमोध्यायः ॥१॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कार्तिकस्य तु मासस्य त्रिंशत्तिथिषु दे
वताः ॥ संप्रवक्ष्यामि देवर्षे समाहितमनाः शृणु ॥१॥ केशवाद्या रमेशस्य चतुर्विंशतिमूर्तयः ॥ वासु
देवादिकाः पंच मत्स्यो वा दशायणः ॥२॥ प्रतिपत्तिथिपर्वासु पौर्णिमांतासु नारद ॥ त्रिंशन्मूर्तय एतास्त
पूज्याः प्रोक्ता मनीषिभिः ॥३॥ दामोदरस्त्वेतदासां लक्ष्म्या सह जगासते ॥ संपूर्णे कार्तिके मासि पूजये पो
तिनि भक्तितः ॥४॥ दामोदरं समुद्दिश्य स्नानपूजादिकाः क्रियाः ॥ कृत्वा दानं प्रयत्नेभ्यो नित्यं कुर्यात्प्र
यत्नतः ॥५॥ दानं विना कृतं कर्म निष्फलं नात्र संशयः ॥ तस्माद्दानं प्रकर्तव्यं प्रयत्नेन मनीषिभिः ॥६॥
न दानसदृशं किंचित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ कार्तिके मासि यद्दत्तं तदनंतफलं भवेत् ॥७॥ पत्रं पुष्पं फ
लं तोयं शाकं गुडमधोदधिः ॥ लवणं तंदुलं चान्यद्दद्याद्यत्नेन भक्तितः ॥८॥ प्रतिपत्तिथिमारभ्य त्रिंशत्ति

९

श्रा॰
५

पिष्टुपत्नतः॥ दातव्यं च विशेषेण वक्ष्यामि शृणु नारद॥९॥ सार्पं नवनीतं तु देयं प्रतिपदीरितं॥ द्वि-
तीयायां तिथौ देयं पायसं क्षीरसंयुतं॥१०॥ तृतीयायां दधि प्रोक्तं चतुर्थ्यां वस्त्रमुच्यते॥ पंचम्यामपो-
वस्त्रं तु षष्ठ्यां कौशेयवस्त्रकं॥११॥ सप्तम्यां देयमाज्यं स्यादष्टम्यां सगुडास्तिलाः॥ नवम्यां तंडुला देया
गोधूमा दशमीदिने॥१२॥ गोदीचंदनसुक्तं हि देयमेकादशीदिने॥ द्वादश्यां कांस्यपात्रं स्याद्दातव्यं क्षी-
रपूरितं॥१३॥ त्रयोदश्यां मधुप्रोक्तं देयं शार्करपासुतं॥ चतुर्दश्यां मुद्गचूर्णेतां दद्याद्द्विजायते॥१४॥
आमावास्यां च वृषोत्सर्गं कुर्यादुद्दिश्य वै पितॄन्॥ घृतपूर्णं रौप्यपात्रं देयं प्रतिपदि स्मृतं॥१५॥ अन्नसु-
क्तं भाजपात्रं द्वितीयायामुदाहृतं॥ चणकास्तृतीयायां चतुर्थ्यां मसुरा मताः॥१६॥ खर्जुरा अपि पंच-
म्यां सगुडा आढकाः स्मृताः॥ कुजवारो यदि भवेत्समुद्दारिद्रनाशनः॥१७॥ षष्ठ्यां गुडं देयं स्यात्सप्तम्यां
चंदनं स्मृतं॥ कर्पूरं देयमष्टम्यां केतकीकुसुमान्वितं॥१८॥ दद्यात्कुंकुमपुष्पं तु द्विजाय नवमीदिने॥ दा

५

⑩

लि ग्रामं द्विजेंद्राय गोरोच द्वादशीदिने ॥ दद्याद्धुंदां त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां तु मौक्तिकं ॥ २० ॥ माणिक्यादी
नि रत्नानि कार्त्तिक्यां प्रतिशेत्नरः ॥ एवं क्रमेण दातव्यं त्रिंशत्तिथिषु नारद ॥ २१ ॥ अन्यच्च कार्त्तिके मासि
दानमावश्यकं ध्रुवे ॥ सुवर्णपात्रे संपूर्णे पायसं सघृतं तथा ॥ २२ ॥ साप पंचसतांबूलं दक्षिणासहितं तथा
॥ सक्षीरं शर्करायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं ॥ २३ ॥ सफलं च प्रदातव्यं द्विजेंद्राय कुटुंबिने ॥ दरिद्रः कांस्यपात्रे तु
स्थापयित्वा प्रयछतु ॥ २४ ॥ शक्त्या च दक्षिणां दद्यादन्यथा न सुखं भवेत् ॥ न संततिश्च तस्य स्यान्न सुखं ना
पि संपदः ॥ २५ ॥ यो न दद्याद्द्विजेंद्राय भक्त्या पायसमंजसा ॥ पुरा शक्रादयो देवाः ऋषिभिश्च समन्विताः ॥ २६ ॥
हरिं वै शरणं जग्मुर्भक्त्या नम्रशिरोधराः ॥ तुष्टुवुस्ते हृषीकेशं मत्स्यं पुरुषोत्तमं ॥ २७ ॥ देवदेव जगन्नाथ
त्वं हि त्राता शरणागतान् ॥ पाहि नस्तावकान्सर्वान्देहि मोक्षं सुदुर्लभं ॥ २८ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ यूयं वै कार्त्ति
के मासि तुलासंक्रमणे रवौ ॥ यदि स्नानं प्रकुर्वीत तदा वो संततिर्दृढा ॥ २९ ॥ माघे तु रथसप्तम्यां कूष्मांडस्य

प्रदानतः॥ यत्फलं समवाप्नोति तुलासंस्थे दिवाकरे॥३०॥ तस्मादनंतगुणितं परमान्नप्रदानतः॥ फलं
सुमहदाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥३१॥ इत्युक्त्वा विष्णुरेतेषां तत्रैवांतरधीयत॥ ततस्तस्यातिमापे
हल्लोके धर्मसनातनः॥३२॥ नानेन सदृशो धर्मो त्रिषु लोकेषु विद्यते॥ तस्मात्पायसदानं तु सर्वलोकत्र
रास्यते॥३३॥ अत्र ते कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनं॥ राजासौवीरदेशे तु धर्मसत्वेभिदः पुरा॥३४॥ तेने
दं सर्वेयज्ञैस्तु चरितं सर्वपूर्तकैः॥ सर्वाणि तेन दानानि कृतानि हरिभक्तितः॥३५॥ गोदानं स्वर्णदानं
च रौप्यदानं तथैव च॥ तिलदानं वस्त्रदानं अन्नदानं तथैव च॥३६॥ न कृतं कार्त्तिके मासि प्रदानं पायस
स्य तु॥ तेन राजा गतः स्वर्गं अन्नेन परिवर्जितः॥३७॥ अतिक्षुधा [redacted] बाधितस्य नाहारो लभ्यते क्वचि
त्॥ खंडयित्वा स्वमांसानि खादन्क्लिश्यन्नहर्निशं॥३८॥ देवेंद्रं परिपप्रच्छ नान्नं मे लभ्यते कुतः॥ इंद्रः प्रो
वाच राजानं क्लेशेन महतान्वितं॥३९॥ त्वया न कार्त्तिके मासि विप्रवर्योपपायसं॥ प्रदत्तं तेन नाहारो लभ्य

तेतवभूमिप॥४०॥इदानींतवपुत्रस्तुभुविसाम्राज्यमश्नुते॥त्वत्सुत्रेणचतेनाहंदापयिष्यामिपायसं
॥४१॥लप्स्यतेतेनतेषान्नंस्वर्गलोकेवराट्स्वयं॥हृतंसंप्रेषयामासतत्सुत्रायमहात्मने॥४२॥श्रुत्वासद्
तवाक्यंमुदितस्तुहृष्टमानितः॥कृत्वापायसदानंचभुक्त्वाभोगाननेकशः॥४३॥पुत्रेराज्यंनिधायाथ
ययौविष्णोःपरंपदं॥तस्मात्पायसदानंतुकार्त्तिकेमासिशस्यते॥४४॥ब्रह्मोवाच॥तथाकार्त्तिकमासे
तुअन्नदानंविशिष्यते॥अन्नेनजायतेलोकअन्नेनैवाभिवर्द्धते॥४५॥अन्नंहिसर्वभूतानांप्राणभूतंप
रंविदुः॥नीयेनान्नेनकिंतस्यदेवपात्रादिनापिकिं॥४६॥सर्वंसंपद्यतेब्रह्मन्नन्नदानान्नसंशयः॥इतिहा
संप्रवक्ष्यामिअन्नदानस्यपुण्यकं॥४७॥पुरासीत्सत्यमित्रामतीर्थयात्रापरःसदा॥पितव्यातीर्थमात्रंतु
सकृतंतेनभक्तितः॥४८॥एकदामतिमाधन्वजान्हवींस्नातुमादरात्॥पुरींविशालांसंप्राप्यस्नात्वाप
रिपीडितः॥४९॥ग्रामेस्मिन्केनदातास्तिजनान्पप्रच्छसंविशत्॥जनाःप्रोचुःसस्येत्तुमपतद्गृहमागतः॥

७

५०॥ सत्यकेतुश्च तं दृष्ट्वा संपूज्याप्यब्रवीद्द्विजं॥ स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ किं करोमीति सादरं॥५१॥ तवेहाग
मनाद्द्विप्र सफलं जन्म मे भवत्॥ तृप्तिं मे पितरोप्यातास्त्वप्रसादस्यालितोद्गतात्॥५२॥ देवाश्च सकलाः प्री
ता यतो देवमयो द्विजः॥ मद्य दिष्टतमं भोज्यं भोजनं तत्कुरु प्रभो॥५३॥ सत्यजिदुवाच॥ न तुष्टोहं तव वाक्ये
न स्वागतेनासतेन च॥ न त्वया सदृशो लोके गृहस्थो विद्यते भुवि॥५४॥ सर्वेषामाश्रमाणां तु गृहस्थो
योनिरुच्यते॥ यथा वा पक्षिणो वृक्षमाश्रयंति दिनात्यये॥५५॥ तथाश्रयंति भक्ता निक्षुधिता निगृहा
धिपं॥ सर्वे तुष्टिमयंते दानं गंगायात्राहस्नानवा॥५६॥ सत्यकेतुरुवाच॥ अद्यापि न मया दृष्टा द्विज गंगा स
रिद्वरा॥ अगतातिथिभोज्यार्थं कुर्वतो नावकाशतः॥५७॥ अतो भागीरथीस्नानं नास्ति मे द्विजसत्तम॥ स
त्यजिदुवाच॥ एतावंतं त्वया स्तोत्रं पापिना सोमयाकृतं॥५८॥ येन त्वया हि न स्नातं गंगायां पापचेतसा॥ तद्गृ
हेहं न भक्ष्यामि सत्कृतोपाविपर्ययो॥५९॥ गंगां प्रति जगामाशु सत्यकेतुर्विनिंदमन्॥ ततः स सत्यजितो गंगां ७

चक्षुर्बोतर्हिं ताभवत्॥१०॥ सोपि संभ्रांतचित्तस्तु किमेतदिति चिंतयन्॥ अवगाहितुमारब्धो नापश्यम
दुदकं नदा॥११॥ अयमभातीम्पीस्तुता नाममंत्रपदैर्द्विजः॥ गंगामूर्तिमयीभूत्वा प्रोवाच द्विजपुंगवं॥
१२॥ सत्यकेतो गृहं गच्छ तं प्रसाद्याभिवादनैः॥ अन्नं भुक्त्वा तु तद्गेहे पुनरागच्छ सुव्रत॥१३॥ अन्नं ददा
ति यो विप्रो कार्त्तिके केशवप्रिये॥ तस्मादस्य गृहे मा कांक्षे अहं लोकान्पुनंत्यपि॥१४॥ किं पुनस्त्वादृशा ब्रह्म
न्स्माकं वं प्रसादय॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा गतवांस्तस्य चाश्रमं॥१५॥ सत्यकेतुं नमस्कृत्य स्ववृत्तांतं निवे
दयत॥ आत्मानं निंदयामास भूयो भयोपि तस्तवन्॥१६॥ सत्यकेतुश्चतं दृष्ट्वा पप्रावस्वजमे द्विजं॥ भोजया
मास धर्मज्ञो यथेष्टं प्रीतिपूर्वकं॥१७॥ सोपि भुक्त्वा ययौ गंगामनुज्ञातो द्विजन्मना॥ गंगां प्रवाहरूपां च दृष्ट्वा
स्नानं चकार ह॥१८॥ तस्मान्नारद माहात्म्यमन्नदानस्य को विदेत॥१९॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये अ
न्नदानमहिमावर्णनं नाम द्वितीयोध्यायः॥२॥ ॥छ॥ छ॥ ब्रह्मोवाच॥ कार्त्तिके मासि देयानि दानानि सु

15

का० ८

निसत्तम ॥ समासात्कथ्यमानानि श्टणुष्व गदसत्तम ॥ १ ॥ गोपीचंदनदानं तु श्रोत्रियाय ददाति यः ॥ सर्व
पापविनिर्मुक्तो वैष्णवतमवाप्नुयात् ॥ २ ॥ गोदान[illegible]भदानं च कार्त्तिके यः शुभे दिने ॥ इह सौख्यमवाप्नोति
नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥ कदलीफलदानं तु तांबूलस्य विशेषतः ॥ अन्नदानं शाकदानं शालग्रामशिलां तथा
॥ ४ ॥ हेमदानं व्यतीपाते वस्त्रदानं घृतं पयः ॥ ये कुर्वंति नराः धन्या ते गच्छंति हरेः पदं ॥ ५ ॥ दीपारात्रिकां पयो दध्या
रामान्नं घृतसंयुतं ॥ स तु पुण्यमवाप्नोति शतब्राह्मणभोजने ॥ ६ ॥ कमलैः पूजयेद्यस्तु कार्त्तिके कमलाप्रि
यं ॥ सर्वैश्वर्यमवाप्नोति शतब्राह्मणभोजनैर्नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥ कार्त्तिके तुलसीपत्रं गंधं तुलसिकाष्ठजं
॥ यो ददाति हरेर्भक्त्या याति विष्णोः परं पदं ॥ ८ ॥ शोभंति केतकीपुष्पैर्योर्चयेत्कार्त्तिके हरिः ॥ पूजितो जन्मसाहस्रं
नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥ शंखदानं तु यः कुर्यात्प्राप्य चक्रांकितस्य च ॥ तस्य पापानि नश्यंति भुक्तिं मुक्तिं च विंद
ति ॥ १० ॥ गीतापाठं तु यः कुर्यात्कार्त्तिके विष्णुवल्लभे ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं नालं वर्षशतैरपि ॥ ११ ॥ एकादश्यां नि

८

राहारमुपवासं करोति यः॥ पूर्वजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः॥१२॥ शालग्रामस्य नैवेद्यं यो
भुंक्ते मुनिसत्तम॥ अंनदोषाश्च नश्यंति नात्र कार्यविचारणा॥१३॥ भुक्त्वा केशवनैवेद्यं कोटियज्ञफ
लं लभेत्॥ अन्यदेवस्य नैवेद्यं भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत्॥१४॥ पूजाकाले तु देवस्य घंटानादं करोति यः॥
हरेस्तांपि परां याति मनुजे नात्र संशयः॥ दरान्नं वर्जयेद्यस्तु कार्तिके कृष्णतुष्टये॥१५॥ अध्वगं सुदरि
श्रांतं कालेन गृहमागतं॥ यो तिथिं पूजयेद्भक्त्या स हरेश्च प्रियो मतः॥१६॥ निंदां कुर्वंति ये मूढा वैष्णवा
नां महात्मनां॥ पतंति पितृभिः सार्द्धं महारौरवसंज्ञके॥१७॥ दृष्ट्वा भागवतान्विप्रान्सन्मुखं यो न याति च
॥ न गृह्णाति हरिस्तस्य पूजां द्वादशवार्षिकीं॥१८॥ निंदां भगवतः शृण्वन्तत्परस्य जनस्य च॥ महापापी
स विज्ञेयो रौरवे नरके पच्येत्॥१९॥ प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात्कार्तिके केशवस्य च॥ पदे पदेश्वमेधस्य फलं प्राप्नो
यसंशयः॥२०॥ प्रणामं दंडवत्कुर्यात्कार्तिके केशवस्य हि॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोस्य संशयः॥२१॥

कुर्द्युं च भोजनं चैव कार्त्तिके भक्तिसंयुतः ॥ कारयेद्धि प्रशादेन तस्य पुण्यमनंतकं ॥२२॥ तुलसीमृत्ति
कापुंड्रं ललाटे यस्य दृश्यते ॥ यमस्तं नेक्षितं शक्तः किमुद्भूता भयंकरः ॥२३॥ कन्यादानं तु यः कुर्यात्का
र्त्तिके माधवप्रिये ॥ तस्य पुण्यस्य माहात्म्यं नालं वक्तुं चतुर्मुखः ॥२४॥ धात्रीफलगते दीपे यैर्निशि तु पतियो
हरिं ॥ द्वादश्यां पौर्णिमास्यां वा विष्णुलोकं स गच्छति ॥२५॥ सार्थं वा लवणं वापि यद्दिहिं दिव्यस्य शाकितः ॥ त
द्देयं कार्त्तिके मासि प्रीत्यर्थं शार्ङ्गधन्विनः ॥२६॥ इत्यादिबहुवो धर्मो कार्त्तिके विष्णुवल्लभे ॥ यथाशक्त्या प्र
कुर्वीत श्रीविष्णुप्रीतये मुने ॥२७॥ विष्णुपूजादिकं सर्वं कुर्याद्धि भक्तिपूर्वकं ॥ भक्त्या विरहितो यस्तु सुवर्णादि
भिरर्चयेत् ॥२८॥ तस्य पूजां न गृह्णाति देवदेवो रमापतिः ॥ सर्वेषां कर्मणामादौ भक्तिरेव विशिष्यते ॥२९॥
भक्त्या विरचितं कर्म विष्णोः प्रीतिकरं परं ॥ भक्त्या विरहितं कर्म न विष्णोः प्रीतिपूर्वकं ॥ अत्र ते वर्णयिष्यामी
इतिहासं पुरातनं ॥३०॥ कांति पुर्यां पुरा चोळश्चक्रवर्तिनृपो भवत् ॥ यस्याह्वयेन ते देशाश्चोळा इति च विश्रु

ता ॥ ३१ ॥ यस्याप्यनेकमल्लस्य ताम्रपर्णीतटावुभौ ॥ सुवर्णपद्मरत्नेभाढ्यावास्तांतत्र महामते ॥ ३२ ॥ क
दाचित्सगमद्राजा अनंतशयने हरिं ॥ तत्र श्रीरमणं देवं मुक्तारत्नैः प्रपूजयेत ॥ ३३ ॥ पूजयित्वा प्रणम्या
थ उपविष्टस्तत्र वै ॥ तावद्ब्राह्मणमायातमपश्यद्देवसंनिधौ ॥ ३४ ॥ स्वपुरवासिनं तत्र विष्णुदासाह्व
यं द्विजं ॥ विष्णुसूक्तेन संस्नाप्य संपूज्य तुलसीदलैः ॥ ३५ ॥ तुलसीपूजयान्तस्य राज्ञः पूजां पुरा कृतां ॥ आ
च्छादितां समालोक्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ चोळ उवाच ॥ माणिक्यस्वर्णरूपाढ्यारत्नपूजा मया कृता ॥
विष्णुदास कथं सेयं तुलस्याच्छादिता त्वया ॥ ३७ ॥ विष्णुभक्तिं न जानासि वराकोसि मतो मम ॥ इति राज्ञो व
चः श्रुत्वा स क्रोधाद्द्विजसत्तम ॥ ३८ ॥ राज्ञो गौरवमुल्लंघ्य जगाम वचनं तदा ॥ विष्णुदास उ० ॥ विष्णुभक्ति
न जानासि ज्ञानदुर्बलभो विभो ॥ ३९ ॥ गर्वितोसि श्रिया राजन् न वैष्णवं न विद्यते ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सह
स्यन्नृपसत्तम ॥ ४० ॥ विष्णुदासं तदा गर्वादुवाच वचनं मुने ॥ राजोवाच ॥ इत्थं चेद्दृढसे विप्र विष्णुभक्त्या

१९

१० तिगर्वितः ॥४१॥ भक्तिस्ते विष्णुपती विप्र दारिद्रस्याधनस्य च ॥ यज्ञादिकं त्वया चैव न कृतं विष्णुतुष्टिदं
॥४२॥ नापि देवालयं पूर्वं कृतं विप्र त्वया शुभं ॥ रे हरास्यापि तो[illegible]ा वै विष्णुभक्तो दुरात्मनः ॥४३॥ तद्रू
पं तु द्विजश्रेष्ठाक्वो मे यस्तु निश्चितं ॥ साक्षात्कारं हरेरादौ चैवाद्यमं गमिष्यति ॥४४॥ मया चाराध्यो स
त्रैः पश्यध्वं द्विजपुंगवाः ॥ इत्युक्त्वासन्नृपो गात्वा निजं राजगृहं द्विज ॥४५॥ आरेभे वैष्णवं सत्रं कृपाचार्यं तु मु
द्गलं ॥ ऋषिसंघसमायुक्तं बहुन्नं बहुदक्षिणं ॥४६॥ विष्णुदासोपि तत्रैव तस्थौ देवालये व्रती ॥ उपचा
रैः षोडशाभिर्गीतनृत्यादिमंगलैः ॥४७॥ एवं चरा विष्णुदासस्तकालसा नित्यविधिं द्विज ॥ पाकं कृत्वा तु सं
न्यस्य पादे वस्याग्रेति भक्तिमान ॥४८॥ उपहारार्पणं कर्त्तुं तान कृष्णोप्यहरेच्चतं ॥ विष्णुदासस्योपवासो जा
तस्तस्मिन्दिने द्विज ॥४९॥ द्वितीये निपुनस्तद्व साकं कृत्वा विधानतः ॥ उपहारार्पणं कर्तुं तावत्केनाप्यहरेच्च
तं ॥५०॥ एवं नित्यं हरेदन्नं महद्रूपः कोपि पूरुषः ॥ ततः सो विस्मयः सोय मनस्येवं विचारयत ॥५१॥ अहो १०

२०

नित्यं सममभ्येत्य को वान्नं हरतं मम ॥ श्वेक्सं त्वामिनत्स्नानं नत्वाज्यैम म सर्वथा ॥५२॥ आनिवेद्य ह
रेरन्नं दुर्मासस दृष्ट्वा मतं ॥ उपोषितो हं सत्यानं स्नातुं आर्कचं कथं मया ॥५३॥ अद्य पत्नीं करिष्यामि पा
कान्नहरणास्य वै ॥ एवं निश्चित्य विप्रर्षिः स्वहारार्पणं पदं ॥५४॥ तावद्दृष्टो चांडालं पाकान्नहरणे स्थि
तं ॥ क्षुत्क्षामांगहीनवदनं आर्तिच मोक्षो वितं ॥५५॥ तमालोक्य द्विजाग्र्यो भूत्क्रूदयारिक्तमानसः ॥ वि
लोक्यान्नाहरं विप्रस्ति स्थितिवेसधावत ॥५६॥ स्वस्त्रमन्नं न भोतव्यं धृतमेतत्गृहाण भो ॥ इत्युक्त्वा तं स
तं विप्रं पश्चाधावंतं विलोक्य च ॥५७॥ वेगाद्धावन्नततो भीत्या मूर्छितः सपपात ह ॥ भीतं संमूर्छितं दृष्ट्वा
चांडालं स दृष्टो न मः ॥५८॥ श्री प्रभागत्य हरूप मानिजं वस्त्रेण वीजयत ॥ अथोत्थितं तमेवासौ विस्मृदा
सो विलोकयत ॥५९॥ साक्षान्नारायणं देवं शंखचक्रगदाधरं ॥ पीतांबरं चतुर्बाहुं श्रीवत्सांकं किरीटिनं ॥
६०॥ तं दृष्ट्वा सात्विके भावैरावृतो द्विजसत्तमः ॥ स्तोतुं व्यापि नमस्कर्तुं तदा नालं बभूव सः ॥६१॥ आलिंग्य

२१

प्रहरिर्विप्रस्य साहाय्यं तदा ददौ ॥ जगामाशु स्वानुवर्तं अंके स्थाप्य द्विजोत्तमं ॥६२॥ अपराऽंबरे पश्य
द्विमानस्थं द्विजोत्तमं ॥ वैकुंठभुवनं यांतं विष्णुना सह विस्मिताः ॥६३॥ स्वगृहं सुहृल्लवेगाद्धा कुर्यात्संमनःपो
भवेत् ॥ यस्त्विद्रूपामपाच्यैवं य इदं हस्तादिकं कृतं ॥६४॥ स एष तु विष्णुना सार्धं याति वैकुंठमंदिरं ॥६॥ सिते

न मया सम्यक् स्वयेस्मिं वैष्णवे कृते ॥६५॥ हुतमग्नौ हुता विप्राह मायैः पूर्णमानसा ॥ नैवाद्यापि समे देवः
प्रसन्नो जायते ध्रुवं ॥६६॥ भक्त्यैव तस्य विप्रस्य साक्षात्कारं गतो हरिः ॥ तस्माद्दानश्च यज्ञैश्च नैव विष्णुः प्र
सीदति ॥६७॥ भक्तिरेव परं तस्य निदानं दर्शने विभोः ॥ इत्युक्त्वा भागिनेयं स्वं अभ्यषिंचन्नृपासने ॥६८॥ आ
बाल्यादि दीक्षितो यज्ञेष्वपुत्रश्च गतो भवत् ॥ तस्मादेतच्छ्रोतृदेवो सदा राज्यांशुभाभागिनः ॥६९॥ स्वस्त्रिया एव
जायंते तेन राज्ञा हतो विधिः ॥ यज्ञवाटं ततोभ्येसङ्घैर्वाचं ततो वदत् ॥६॥ विष्णो भक्तिं स्थिरां देहि मनोवाक्
कायकर्मभिः ॥ इत्युक्त्वा सोपतद्वह्नौ सर्वेषामेव पश्यतां ॥७०॥ मुकुंदस्सुतदा क्रोधाज्जहामुसाल्पयत्नतः ॥ ता

वसाविरभूद्विष्णुःकुंडाग्रेभक्तवत्सलः॥७०॥समालिंग्यतुतंप्रेम्णाविमानेस्थाप्यतंपुनः॥तस्यदत्वासमारूप्यं
वैकुंठमानयद्धरिः॥७१॥योविष्णुदासोसतुपुण्यशीलोयश्चोलभूपःससुशीलनामा॥एतावुभौनसमरूप
भाजौहास्यभौतौतेनरमाप्रियेण॥७२॥तस्माद्भक्त्यासमंकिंचिन्नास्तिवैमोक्षसाधनं॥तुष्टिमाप्नोतिभक्त्यै
वविष्णुर्नान्येनकेनचित्॥७३॥श्रीस्कांदेकार्तिकमा॰ब्रह्मनारदसंवादेचोलोपाख्यानेतृतीयोध्यायः॥३॥ ॥७३॥
नारदउ॥कार्तिकेदीपदानस्यमाहात्म्यंचतुरानन॥वक्तव्यंरूपयामह्यंश्रोतुंकौतूहलंहिमे॥१॥[redacted]॥का
र्तिकेदीपदानस्यमाहात्म्यंचतुरानन॥वक्तव्यंरूपयामह्यंश्रोतुंकौतूहलंहिमे॥१॥ब्रह्मोवाच॥यस्तुदेवालये
विष्णोःकुरुतेदीपमालिकां॥अथवाब्राह्मणगृहेतुलसीनांपुरोपवा॥२॥स्वगृहेपुरतोविष्णोःकुरुतेदीपमालिकां
॥[redacted]देवस्यापितस्फलंपुत्रंसमाहितमनाःशृणु॥३॥प्रज्ञामायुःश्रियंधैर्यंधर्मश्रद्धांबलंपरा॥
शांतिसत्यंचवारस्यंदीपंतस्यभवंतिहि॥४॥वैष्णवेजलदानात्तुयथातुष्टिर्हरेर्भवः॥कार्तिकेदीपदानेनतथातु

हिनसंशयः॥५॥ विक्रीहंगो घृतं तत्र तदभावे तु माहिषं॥ आज्यं वा तदभावे तु घृतं ग्राह्यं तु नारद॥६॥ घृताभा
वे तु तैलेन दीपो देयो हरेः प्रियः॥ सौवर्णं राजतं वापि तांम्रं पीतलमेव वा॥७॥ मन्मयं वापि पात्रं स्याद्दीपदाने
तु नारद॥ कार्पासी वा रदशां तत्र दशां वा वसनस्य च॥ नारी दपदाने वर्तिकार्थे कल्पयेत्तु सुबुद्धिमान्॥ विंशो वर्षः
प्रदातव्या प्रकाराः स्याभिनिहन्यते॥९॥ यथा पाद यथा प्रकाराः स्यात् तथा पादस्य संक्षयः॥ तथा तथा हि पुण्यस्य
वृद्धिः स्यान्नात्र संशयः॥१०॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं॥ शूद्रः कश्चित्तु देववर्षे प्राणिहिंसापराय
णः॥११॥ नास्तिको निर्दयः क्रूरो निष्ठुरः सर्वदुष्कृतः॥ जठरार्थं प्रयत्नस्तु तेनाकः विविधः कृतः॥१२॥ गोच्छाग
वाजिमहिषा विक्रीतास्तेन हिंसके॥ विक्रयो दासदासीनां अपत्यानां तथा कृतः॥१३॥ धान्यानां वसनानां च
काष्ठानां कर्मणां तथा॥ गृहाणां विक्रयश्चैव पादुकोपानहस्तथा॥१४॥ कुसीदं तु कृतं तेन शूद्रवृत्तिस्तथा वृता॥
सेवावृत्तिः कृता तेन जठरार्थं हि नारद॥१५॥ तथापि नोदरे पूर्णे चौर्यवृत्तिरुपाश्रिता॥ तेनापि नोदरं पूर्णं ततो व्याधो

वभूवह ॥१६॥ वनेमृगाः पक्षिणश्च हतास्तेनैवपापिना ॥ तेनाप्यधर्मेण नश्चिवृक्षस्यपादेगम्नोहत ॥१७॥ स
वैष्याक्षुदरायत्तौ क्षुधयापीडितोभवत् ॥ क्षुधानिवृत्तिकेनस्यादित्युक्ताहिनरोदह ॥१८॥ तदातस्यैवभार्यासि
तस्यदुःखस्यनाशिनी ॥ पतिव्रतामहाभागा भर्त्स्यमानाप्यनिष्ठुरा ॥१९॥ तद्वाक्यादपिसर्वेषुविकर्मसुसदो
द्यता ॥ नैष्ठुर्यादसहायस्यत्याजितस्यचबांधवैः ॥२०॥ एकाकिनःसहायासीद्द्वितीयासापतिव्रता ॥ तेनसंत्य
ज्यमानापिनतंतत्याजकर्हिचित ॥२१॥ ताड्यमानापिवामोत्कृष्टानेवाभवत्क्वचित ॥ पतिशुश्रूषयानित्यंका
लंनिन्यपतिव्रता ॥२२॥ अविद्योवासुविद्योवासधनोनिर्धनोथवा ॥ अंधोवापंगुरथवाषंढोवानिष्ठुरोपिवा ॥
२३॥ पवित्रोवाऽपवित्रोवास्त्रीभिःसेव्यःपतिःसदा ॥ यातुनारीपतिंत्यक्त्वासाचिरंनरकंवसेत् ॥२४॥ इतिमंत्रोपदि
ष्टासाजहौनैवंपतिःसती ॥ ततोदुःखाभिसंतप्तोरुदंतंपरिमंजसा ॥२५॥ विमृज्यतस्यनेत्रेतुतासामधुरया
गिरा ॥ रोदनंकुरुखेदस्मात्सुखोसिमहामते ॥२६॥ अयत्नेनान्यत्रकर्तव्योमास्त्रीवद्रोदनंकुरु ॥ मन्नाथमात्रमा

१३ दुःखंकुर्मोःकमललोचन॥२७॥चिंतनंकुरुलक्ष्मीशपादपद्मस्यसर्वदा॥तेनस्यात्तवसौख्यंहिइहलोके
परत्रच॥२८॥अपत्कालेमनोविष्णुद्रौपद्याकुलविश्रुतः॥गजेंद्रेणापिसंध्यातोदेवःसेंद्रैश्चसर्वदा॥२९
अपहृमोक्षणंतेषांकृतवानहरिरीश्वरः॥त्वमप्यद्यममस्वामिनतत्स्मरणंसेवनंकुरू॥३०॥हरेश्चहरिभक्तानां
स्वस्तितेस्यान्नसंशयः॥यस्यानुकूलोगोविंदोतस्यस्यादक्षयंधनं॥३१॥विमुखोयस्यगोविंदस्तस्यस्या
दुःखमक्षयं॥अनुकूलंयदादैवंसर्वंसाध्यंभवेत्ततः॥३२॥प्रतिकूलंयदादैवंसाधितंचविनश्यति॥येनय
यत्कृतंकर्मसुकृतंवाथदुष्कृतं॥३३॥यस्मिन्कस्मिन्स्थितश्चापिजंतुस्तत्फलमश्नुते॥विश्रुतंत्वमपापू
र्वभाजितंयन्मनीषिभिः॥३४॥दृष्ट्वातांम्लानवदनंतदिहस्मृतिमागतं॥पूर्वकर्मार्जितफलंदैवमेवरहानित्य
तु॥३५॥तामेवदेवतांभर्तःप्रार्थयावःसुखामये॥एहिभद्रमहाभागमद्वाक्यंयदिरोच्यते॥३६॥देवताप्रा
र्थनाद्देवसर्वैश्वर्यंप्रवर्द्धते॥इत्युक्त्वासागुणवतीकरेधृत्वास्वयंपतिं॥३७॥उत्थापयामासततःपतिंशो १३

विष्णुंलोकान्निरामनंश्री॥नृसिंहाकृतिंतदा॥३९

देवालयंसमानीयपर्वदेपतिनासह॥३८॥ [redacted]

काकुलंतदा॥प्रल्हादोरक्षितोयेनदैत्यश्च्यादिनिपातितः॥३९॥तस्मिन्देवालयेदृष्ट्वामूर्त्तिमंशांसितव्र
ताः॥तपस्विनश्चदेवस्यपूजकाराजपालिताः॥४०॥अन्नेराड्डारदेनैश्चैवपुराणकथ्यतास्तथा॥तान्दृष्ट्वा
तीवसंहृष्टाभर्त्तारंवाक्यमब्रवीत॥४१॥अत्रैवधर्मशालायांवासःकार्यस्त्वयाप्रभो॥देवस्यब्राह्मणानांच
सेवाकार्यात्वयाविभो॥४२॥ब्राह्मणासेवयातुष्टादेवेनप्रेरितास्तथा॥पद्ययेष्टमन्नदास्यंतिसाध्वोदीनव
त्सला॥४३॥नारदोपिपुरापूर्वंहिश्रद्धीपुत्रोबभूवह॥तेनापिब्राह्मणानांहिकृतासेवानिरंतरं॥४४॥ब्राह्मणा
नांप्रसादेनदेवर्षित्वमगात्किल॥तथापित्वंभुक्तिंमुक्तिंश्चभविष्यतिनसंशयः॥४५॥सेवातुष्टाद्विजानांहिप्रसा
दास्त्रापावल्लभ॥एवंपत्न्याबोधितस्तुसभद्रस्तुष्टमानसः॥४६॥चकारतत्रवसतिंभार्ययासहनारद॥देवसे
वांचकारासौविप्रसेवांतथैवच॥४७॥वासुदेवालयेनित्यंमार्जनंकृतमानसे॥तथैवाभ्युक्षणंचैवतुलसी
वनपालनं॥४८॥पत्न्यानपात्प्यदेवर्षेनिजवृत्यातुसेवया॥ततोगोविंदशुश्रूषाविप्रसेवातथैवच॥४९॥अभि

दृष्टिं गता पुत्रदं दंपत्योरुभयोरपि ॥ ब्राह्मणास्तस्तु संहृष्टास्तयोश्चक्रे दयां मुहुः ॥५०॥ शिष्टमन्नं ददुः सर्वे त
योः प्रीत्या दिने दिने ॥ ततोदरस्य वैचिंगास्य क्रमेणसर्वथा ॥५१॥ अहंन्यहनि सा भार्यांतासर्यसमजायत ॥ दे
वालये कदाचित्तु निशीथे तैलवर्जितः ॥५२॥ तत्र सदीपो देवस्य तदा भार्या सुतेन हि ॥ निजभोजनतैलेन पुनः
प्रज्वालितः किल ॥५३॥ कार्तिके मासि दैवर्षे चीरेण वदशा कृता ॥ तत्क्रियागुणमानीत्ववह्निमानीयभक्तितः
॥५४॥ पुनर्दीपो यथापावत्तु कृतो देवस्य संनिधौ ॥ तेन पुण्यप्रभावेन विमानं तत्र चागतं ॥५५॥ रविप्रकाशसंका
शमप्सरोगणमंडितं ॥ दिव्यहंससमासाद्य भार्यया सह शूद्रकः ॥५६॥ विमानमधिरुह्यासौ जगाम त्रिदि
वं तदा ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दीपदाने वराक्केन परदीपस्य बोधनं ॥५७॥ कर्तव्यं तेन तस्यास्ति दीपदानफलं तथा ॥
अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥५८॥ काश्चिद्द्विदर्भतनया काशीदेशपतेः प्रिया ॥ दीपदानस्य माहात्म्यं
सपत्नीनामुवाच ह ॥५९॥ परदीपप्रबोधस्य तत्त्वोवाच सा सती ॥ भो भो सपत्न्यः शृणुत कौतुकं दीपदान

जं॥६०॥यन्मयाविष्णुभवने श्रीप्रदत्ते दीपमालिका॥जन्मांतरेषु गंगायास्तीरे कार्त्तिकमासे तु॥६१॥देवा
लये कदाचित्तु दीपस्नेहविवर्जितः॥आसीन्निर्वाणभूयिष्ठो देवस्य पुरतो निशि॥६२॥देवस्यायतने चो
हं अभवं तत्र मूषिका॥प्रदीपवर्त्तिहरणे कृतबुद्धिर्वरानना॥६३॥गृहीता च मया वर्त्ती दीपेन च समन्वि
ता॥प्रजज्वाल - पूर्ववर्त्ति देवस्य पुरतो क्षणं॥६४॥तेन मे ईदृशी कांतिः संजाता च वरानना॥राजकन्या त्व
मा पत्नी राजपत्नीत्वमेव च॥६५॥तव जातिस्मृतित्वं च तस्माद्दीपान्ददाम्यहं॥इत्युक्तास्ताः सपत्न्यास्तु परि
घज्येदमब्रुवन्॥६६॥तत्प्रसादादयं सर्वैः कृतार्थो नात्र संशयः॥अहोभाग्य॥नीयमानो मूषिकया प्रदी
पः प्रबोधितः॥६७॥अज्ञानलक्षणमात्रं हि देवस्य पुरतो निशि॥तेनेदृशं फलं जातं किं पुनर्बुद्धिपूर्वकं॥६८॥प्र
बोधनं प्रदीपानां परेषां विहितं यदि॥फलं स्याद्दीपदानस्य स्वर्गो मोक्षस्तथैव च॥६९॥तस्माद्दीपाः प्रदात
व्याः सर्वकामार्थसिद्धये॥कार्त्तिके तु विशेषेण दीपदानप्रभावतः॥७०॥लक्ष्मीः स्थिरापि भवति पीडाहानिश्च

जायते॥७१॥ इतिश्री कार्तिकमा॰ दीपमाहिमावर्णनंनाम चतुर्थोध्यायः॥४॥ ॥श्री॥ ब्रह्मोवाच॥ आका
शदीपंयोदद्यात्कार्तिकेमासिनारद॥ महतींश्रियमाप्नोतिरूपसौभाग्यसंपदः॥१॥ नारदउ०॥ आकाश
दीपमाहात्म्यंश्रोतुमिच्छामिनारद॥ केनवादौपुराचीर्णं नद्वदस्वममप्रभो॥२॥ ब्रह्मोवाच॥ संप्राप्तेकार्तिके
मासिप्रातःस्नानपरायणः॥ आकाशदीपंयोदद्यात्तस्यपुण्यंवदाम्यहं॥३॥ पुरातुनिष्ठुरोनामलुब्धकोलो
कसंकरः॥ यमुनातीरवासीचकालमत्सरिवापरः॥४॥ पापिकान्बाधतेनित्यंचोरवृत्त्याधनुर्धरः॥ किंचिद्वि
मजगामासौचौर्यार्थंकार्तिकेमुने॥५॥ तस्मिन्विदर्भनगरेराजासुकृतिनामकः॥ चंद्रशर्माख्याविप्र
स्यवचनात्कार्तिकेसुधीः॥६॥ चकारव्योमदीपंचहरिमंदिरमस्तके॥ दीपंदत्वामहाभक्त्यासश्रृणोच्चकथा
मिमां॥७॥ एतस्मिन्नेवकालेतुचौर्यार्थंसमुपागतः॥ राजादत्तंव्योमदीपंप्रेक्ष्यतत्क्षणमनीषया॥८॥ तद्दानीं
दैवयोगेनगृध्रोजवसमान्वितः॥ सदीपंतैलपात्रंतुमुखेधृत्वापतत्खगः॥९॥ द्रुमाश्रितेतापिबतैलंदीपं

संरक्षाप्य पक्षिराट्॥ वृक्षाग्रतु समास्थाय क्षणमात्रमतिष्ठतः॥१०॥ तदानींदैवयोगेन मार्जारो वृक्ष
मारुहत्॥ गृहीतुं पक्षिणं वेगात्स्वर्णंदीपमकम्पत॥११॥ आकाशादीपमाहात्म्यं कथितं चंद्रशर्मणा॥ श
ह्रैसुकर्णनाम्नेच तैर्वैश्रुश्रवणक्षणं॥१२॥ एवगमार्जारकौ तत्र पश्चात्संचल्यदीक्षतः॥ मार्जारोऽजगरहे
तव्यशार्वांतरगतं खगं॥१३॥ दैवेनचोदितौ वृक्षाच्छिलायां पतितौ तदा॥ नष्टगात्रौ मृतौ तत्र दिव्यदेहौ ब
भूवतुः॥१४॥ विमानवरमारूढौ जग्मतुर्विष्णुमंदिरं॥ तत्सर्वं लुब्धको दृष्ट्वा चैर्मार्थ्ये समुपागतः॥१५॥ नि
वृत्तोदुष्टभावेन तत्सर्वमवदद्द्विजं॥ पश्चाद्दुषा च तं विप्रं मुने कौ खपक्षिणौ॥१६॥ इति लुब्धवचः श्रुत्वा चं
द्रशर्माब्रवीद्वचं॥ शृणु लुब्ध प्रवक्ष्यामि तयोर्वृत्तांतमंजसा॥१७॥ मार्जारोयं पुराविप्रो देवशर्मेति विश्रु
तः॥ अलेवलनृसिंहस्य पूजको पुष्टमानसः॥१८॥ तस्मिन्देवालये प्रासे तैलद्रव्यादिकं तदा॥ अप
हृत्यपतेनैव कुटुंबं पोषयत्यसौ॥१९॥ आयुर्नीतैवमेवासौ ततः पंचत्वमागतः॥ तस्मात्सापाकालात्

स्त्रे महारौरवरौरवे ॥२०॥ निरुच्छ्वासततं प्राप्य असीपत्रवनं क्रमात् ॥ छिद्यमानो महाकायैर्यमदू-
तैर्भयंकरैः ॥२१॥ अनुभुक्त्वा तान्सर्वान्घोरांस्समतां गतः ॥ ततस्तुश्वालयोनौ च चांडालोभूत्कुकर्मि-
भिः ॥२२॥ एवं जन्मशतं प्राप्य भूत्वै मार्जारतां गतः ॥ आकार्तादीपमाहात्म्यं श्रुत्वेदानीं तु दैवतः ॥२३॥ निर्मु-
क्तोखिलपापस्तु जगाम हरिमंदिरं ॥ गश्रोपंच पुरा विप्रो मैथिलो वेदपारगः ॥२४॥ शार्यालिरिति विख्या-
तो दासीसंगं सदाकरोत् ॥ तेन दोषेण महता पंचत्वमगमत्तदा ॥२५॥ नरके यातनां भुक्त्वा पश्चात्क्रमोत्व-
गोत्वकं ॥ दैवेनच्योदितो ह्यत्र तैलपानार्थमागतः ॥२६॥ इहासावाकार्तादीपं तु श्रुत्वान्येव हरेः कथां ॥ विध्व-
स्ताखिलपापस्तु जगाम हरिमंदिरं ॥२७॥ इत्येतत्सर्वमाख्यातं लुब्धगाथ यथा सुखं ॥ व्याधोप्यस्य नचः
श्रुत्वा गतश्चैव स्वमंदिरं ॥२८॥ व्रतं चाकार्तादीपस्या चकार विधिवन्मुने ॥ आपुः शेषं तदानीं प्राजगा-
म हरिमंदिरं ॥२९॥ सोपि राजा सुरूप्याख्यो महाश्चर्यसमन्वितः ॥ चकार विधिवन्मासं चंद्रशर्मो क्रमागतः ॥

॥३०॥ प्रातः प्रातः शुचिर्भूत्वा कार्त्तिके मासि वैनप॥ दामोदराय विश्वाय विश्वरूपधराय च॥३१॥ नम
स्कृत्वा प्रदास्यामि व्योम्निदीपं हरिप्रियं॥ गोविंददामोदर वासुदेव ब्रह्मादिदेवस्य निदानमूर्त्तेः॥३२॥ आ
काशवत्सर्वेगतो व्यपास्तनरांता भवं त्वाशु समस्तदोषा॥ निर्विघ्नं कुरु देवेश यावन्मासः समाप्यते ३३
व्रतेनानेन गोविंद त्वयि भक्तिः प्रवर्धतां॥ इति मंत्रेण राजासौ दीपदानं चकार ह॥३४॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्था
य व्योम्नि दीपं ददाति हि॥ एवं कार्त्तिकमासस्य व्रतं राजा चकार ह॥३५॥ उत्सर्गस्य विधिं कृत्वा व्योमदीपं स
माप्य च॥ सपत्नीकान्द्विजान्भोज्यामिष्टान्नैर्हरितुष्टये॥३६॥ तेन पुण्यप्रभावेन पुत्रपौत्रसमन्वितः॥ इह
भुक्त्वा परं सौख्यं अंते विष्णुपदं ययौ॥३७॥ तस्मात्कार्त्तिकमासेस्मिन्नराः स्वपति व्योमदीपकं॥ न यच्छंति ते सो—
पुरीं गच्छंति च हरेः पदं॥३८॥ इति श्री सारोद्धारे कार्त्तिकमा० व्योम्निदीपप्रकारो नाम पंचमोध्यायः॥५॥ ॥८
ब्रह्मोवाच॥ तुलस्याः शृणु माहात्म्यं पापघ्नं पुण्यवर्धनं॥ यत्सुरा विष्णुना प्रोक्तं रमायै तद्वदाम्यहं॥१॥ संप्रा

२८ येकार्त्तिकेमासितुलस्यापूजनंहरेः॥येकुर्वंतिनराधंन्यातेयांतिपरमांगतिं॥२॥तस्मात्सर्वप्रयत्नेनतुल
स्याःकोमलैर्दलैः॥पूजनीयोमहाभक्त्यासर्वक्लेशविनाशकः॥३॥रोपितातुलसीयावत्कुरुतेमूलविस्तरं॥
तावद्युगसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते॥४॥तुलसीपत्रसंयुक्तोजलस्नानंचरेद्यदि॥सर्वपापविनिमु
क्तोमोदतेविष्णुमंदिरे॥५॥वृंदावनंयःकुरुतेरोपणार्थंमहामुने॥तावतैवविनिर्मुक्तोब्रह्महत्यादकल्प
ते॥६॥तुलसीकाननंयत्रगृहेयस्यावतिष्ठति॥तद्गृहंतीर्थभूतंतुनोयांतियमकिंकराः॥७॥सर्वपापहरं
पुण्यंकामदंतुलसीवनं॥रोपयंतिनराःश्रेष्ठास्तेनपश्यंतिभास्करिं॥८॥तुलसीकाष्ठसंयुक्तंगंधयोधा
रयेन्नरः॥तद्देहंनस्पृशेत्सापंक्रियमाणंतपेक्ष्वा॥९॥तुलसीविपिनछायायत्रचैवभवेद्द्विजः॥तत्रश्राद्धं
प्रकर्तव्यंपितॄणांतृप्तिहेतवे॥१०॥यन्मुखेतुलसीपत्रंकर्णेशिरसिदृश्यते॥यमस्तल्लक्षितुंशक्तःकिमुदू
ताभयंकराः॥११॥यादृष्टानिखिलाघसंघशमनीस्पृष्टावपुःपावनीरोगाणामभिवंदितानिरसनीसिक्ता २८

३५

नकत्र्यासिनी ॥ प्रत्यासत्तिविधायिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता न्यस्ता तच्चरणेपि मुक्तिफलदा तस्यै
तुलस्यै नमः ॥ १२ ॥ यन्मूले सर्वतीर्थानि यन्मध्ये सर्वदेवताः ॥ यदग्रे सर्ववेदाश्च तुलसी तां नमाम्यहं ॥ १३ ॥
तुलसीमाहिमानं यः शृणुयांनियमाहृतः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ १४ ॥ अत्रैवोदाहरंती
ममितिहासं पुरातनं ॥ तुलस्याविषये ब्रह्मन्श्रवणात्पापनाशनं ॥ १५ ॥ पुरा काश्मीरदेशे तु ब्राह्मणो संब
भूवतुः ॥ हरिमेधसुमेधाख्यौ विष्णुभक्तिपरायणौ ॥ १६ ॥ सदावित्तौ द्विजवरौ तीर्थयात्रापरायणौ ॥ गच्छं
तौ वै कदाचिद्गौ कांतारे श्रमविह्वलौ ॥ १७ ॥ तुलसीकाननं तत्र ददृशातुरारिंदमौ ॥ तयोर्मध्ये सुमेधाख्यो दृ
ष्टातत्तुलसीवनं ॥ १८ ॥ प्रदक्षिणां तदाकृत्वा ववंदे भक्तिसंयुतः ॥ हृष्टैतद्धरिमेधस्त उवाच परमं सुहृ ॥ १९ ॥
हरिमेध उ० ॥ आतपे बाधतेह्यावां गत्वास्मिन्वटपादपे ॥ तत्रछायां समाश्रित्याहं वस्यामि तमार्दितं ॥ २० ॥
एवमुक्त्वा सुमेधस्तु हरिमेधेन संयुतः ॥ वटं जगाम धर्मज्ञो महाकोटरसंयुतः ॥ २१ ॥ तत्रोपविश्य छायायां ह

१८

रिमेधसुवाचह॥ श्रूयतांविप्रनाहेनतुलस्याश्चोत्तमांकृपां॥२३॥ परमेशप्रसादेनसंजातायाःपयोनि
धेः॥ पुरादुर्वाससःशापान्नष्टैश्वर्येपुरंदरे॥२४॥ ममंथुःक्षीरजलधींद्राद्याश्चासुरासुराः॥ ऐरावतःकल्प
तरुश्चंद्रमाकमलातथा॥२५॥ हरितक्यादयश्चापिदिव्याश्चौषधयस्तथा॥ ततःपीयूषकलशमनुरामर
दायकं॥२६॥ कराभ्यांकलशंविष्णुर्धारयन्सकिलंपरं॥ अवेक्ष्यमनसासद्यःपरांनिर्वृतिमापरां॥२७॥ तस्मि
न्पीयूषकलशेआनंदाश्रुबिंदवः॥ अपतंस्तुलसीसद्यःसमभूत्परमंगला॥२८॥ ततोसृष्टांतथाल
क्ष्मींतुलसींप्रददौहरिः॥ तुलसीमंकमारोप्यप्रसन्नवदनोहरिः॥२९॥ पुनीहिलोकानखिलानितितस्यैवरं
ददौ॥ नारायणस्यतुलसीतस्मादतिप्रियतरामता॥३०॥ ततस्तस्यानमस्कारोमयाविप्रकृतोधुना॥ इत्येवं
वदतस्तस्यवटवृक्षात्तदापतत्॥३१॥ सवृक्षकोटरात्तस्मात्पुरुषौद्वौविनिर्गतौ॥ द्योतयंतौदिशःसर्वास्तेज
सासूर्यसंनिभौ॥३२॥ हरिमेधसुमेधौत्वूचतुर्विस्मयान्वितौ॥ हरिमेधसुमेधउवाच॥ कौयुवांदेवसंका

१८

30

श्रो भवंतौ सर्वमंगलैः ॥ यस्त्वं भवतोर्जातं कथयेन दद्द तां प्रभो ॥ ३३ ॥ इत्युक्तौ ब्राह्मणाभ्यां तौ हृष्टतुर्बहि
निर्गतौ ॥ युवामेव पिता माता चाथ पोष्यितभ्या गुरुः ॥ ३४ ॥ ज्येष्ठ उवाच ॥ अहं सुदेवलोकस्थो आस्तिकोना
मतो मतः ॥ अप्सरोगणसंवीतः कदाचिन्नंदनं वनं ॥ ३५ ॥ क्रीडार्थमागतो भद्रो विषयासक्तमानसः ॥ रेमि
रे देववनिता यथाकामं मया सह ॥ ३६ ॥ मुक्ता मल्लीकमाल्यानि निपेतुः क्रीडतो मम ॥ संजपन्द्रोमशा पुरस्ता
द्दृष्ट्वा कुपितो मुनिः ॥ ३७ ॥ योषितां नापराधोयं पारसंवैपरतंत्रता ॥ अयमेव दुराचारः शापार्ह इति चाब्रवीत्
॥ ३८ ॥ त्वं ब्रह्मराक्षसो भूत्वा वटवृक्षे चरेति मां ॥ प्रसादितो मया चोऽथ विशापं मयि दत्तवान् ॥ ३९ ॥ तुलसीवि
ष्णुमाहात्म्यं सर्वपापहरं शुभं ॥ यदा श्रोष्यसि सद्यस्त्वं तदा मुक्तिमवाप्स्यसि ॥ ४० ॥ इति शापस्तु मुनिना वि
रकालं सुदुःखितः ॥ वसाम्यत्र वटे देशाज्ज्ञातं संदर्शनं युवां ॥ ४१ ॥ मुक्तिर्जाता विप्रशापाद्द्वितीयस्य कथां शृ
वै ॥ अयं मुनिवरः पूर्वं गुरुशुश्रूषणे रतः ॥ ४२ ॥ गुरोराज्ञामनादृत्य ब्रह्मराक्षसतां गतः ॥ सुप्रसादादधु

१९ नाग्रुन्सुगा पादिमोन्वितः ॥ ४३ ॥ तीर्थयात्राफलंचैवयुवाभ्यामिहसाधितं ॥ इत्युक्तौतौमुनिवरौ प्रणम्य
चपुनःपुनः ॥ ४४ ॥ तावनुज्ञाप्यधावस्वंजग्मतुःपरयामुदा ॥ ततस्तौतीर्थयात्रार्थंपरमंमुनिपुंगवौ ॥ ४५ ॥
सेवंतौतुलसींपुण्यांजग्मतुर्मुनिपुंगवौ ॥ तस्मान्नारदमाहात्म्यंतुलस्याःकोनुवर्णयेत ॥ ४६ ॥ तस्मात्कार्तिक
मासेस्मिन्तुलसींपूजयेन्मुने ॥ इतिहासमिदंपुण्यंसर्वपापप्रणाशनं ॥ ४७ ॥ यःशृणोतिसदाभक्त्यासर्वपा
पैःप्रमुच्यते ॥ ४८ ॥ इतिश्रीसारोद्धारेकार्तिकमाहात्म्येतुलसीमहिमावर्णनंनामषष्टोध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ सर्वेषामेवधर्माणांगुरुःपूज्योपरंतपः ॥ गुरुशुश्रूषयाविप्रसर्वंप्राप्नोतिमानवः ॥ १ ॥ गुरौतुष्टेचतु
ष्टास्युर्देवाःसर्वेसवासवाः ॥ कार्तिकेमासिसंप्राप्तेहृवाक्मौपितरस्त्वाः ॥ २ ॥ अकृत्वागुरुशुश्रूषांनरकानेवविं
दति ॥ गुरुप्रसादात्सर्वंतुप्राप्नोत्येवनसंशयः ॥ ३ ॥ अत्रैतेवर्णयिष्यामिइतिहासंपुरातनं ॥ पुराभागीरथीती
रेविप्रोभूज्जैतमाभिधः ॥ ४ ॥ तस्यशिष्यामहात्मानस्त्रयःस्वाध्यायतत्पराः ॥ मेधावीकपिलश्चैववसुमतिश्च १९

महातपाः॥५॥ सर्वे ते संयतात्मानो गुरुभक्ता मनस्विनः॥ एकदा गौतमः शिष्यानित्युवाच महात्मनः॥६॥ गत्वा वनमितः शीघ्रं मेध्यांसि च फलानि च॥ समित्कुशांश्च मूलानि समानयत सुव्रताः॥७॥ शिष्यास्ते चोदितास्तेन गुरुवाक्याद्वनं ययुः॥ ततः सर्वं समादाय मध्याह्ने स्वाश्रमं ययुः॥८॥ मत्वा स्वल्पमिदं सर्वं गुरुरुष्टोऽब्रवीच्च तान्॥ पुनर्गत्वा वनं भद्रा बहून्यादाय सत्वरं॥९॥ समागच्छत दुर्वृत्ता यदि जीवितुमिच्छथ॥ तच्छ्रुत्वेति ततो भीताश्च वनं गुरुभाषितं॥१०॥ क्षुत्क्षामकण्ठास्तृषिताः पुनरेव वनं ययुः॥ तत्र दृष्ट्वा जलं रम्यं स्नानं चक्रुः पपुः पयः॥११॥ पश्चाद्वनं प्रविविशुर्मृगराक्षससेवितं॥ तदानीमेव रात्रिश्च जाता लोकभयंकरी॥१२॥ व्याघ्रराक्षसशब्दांश्च शुश्रुवुर्भयशंकिताः॥ ऊचुः परस्परं दुःखं वयं पापास्त्वाश्रमातुराः॥१३॥ तमसावृते वने घोरे न जानीमो दिशास्तथा॥ न पश्यामो फलानीह न पुष्पं न कुशादिकं॥१४॥ किं गृहीत्वा तु गुरवे वेदयामः सुनिर्वृताः॥ इतस्ततः प्रधावंति राक्षसा भीमदर्शनाः॥१५॥ वयं यदि गतास्तर्हि गुरुः शापं प्रदास्यति॥ यदि गृहं न गच्छामो भयात्तस्य महात्मनः॥

॥१६॥ कारुण्यात्स महद्दुःखं प्राप्नुयात्सह भार्यया॥ अत्रस्था राक्षसैर्भुक्ता गच्छामो निरयं तदा॥१७॥ अहो क
ष्टमहो कष्टमस्माकं समुपस्थितं॥ येनोपायेन मुक्ताः स्मः स उपायः कथं भवेत्॥१८॥ एवं भयातुराः सर्वे निर्ग
तास्तेथ तद्वनात्॥ इतस्ततो भ्रमंतश्च महाकूपेस्वते पतन्॥१९॥ कूपस्थविषसर्पैस्ते दंशिता मूर्छतांप्रपुः॥ अ
यतान्नागतान्शिष्यान् गौतमश्चिंतयान्वितः॥२०॥ नागतास्ते कथं शिष्याः किं वा व्याघ्रैश्च भक्षिताः॥ धिङ्मां
कृपणमत्युग्रमदयालुं सुनिष्ठुरं॥२१॥ येन ते सु महात्मानो मया प्रस्थापिता पुनः॥ पितृस्नेहेन गुरुत्वेन बंधुत्वे
न च बालकाः॥२२॥ मामेव शरणं यातास्तान्विहाय कथं वसेत्॥ एवं चिंतयतस्तस्य रात्रिशेषो गतस्तदा॥२३॥
प्रातर्जगाम विपिनं सभार्यो मृगयंश्च तान्॥ तेषां नामानि संगृह्य समाहूय ह्यनेकशः॥२४॥ प्रत्युत्तरमलब्धः
सन्प्रविष्टो गहनं पुनः॥ तत्रापश्यत्तदा कूपे मृतास्तान्सर्पदंशितान्॥२५॥ सरोद भार्यया साकं गौतमस्तप
सां निधिः॥ तं दृष्ट्वा सर्पपतयः पंचसप्तफणान्विताः॥२६॥ उद्गिरंतो विषं घोरं समुत्तस्थुर्भयंकराः॥ विप्रसपी

ननाहस्यशिष्यजीवनयत्नवान्॥२७॥ तदानेफणिनःप्रोचुःकिंतेशिष्यैर्गतासुभिः॥ अस्मद्द्विजाग्निदग्धानां
पुनरुज्जीवनंकुतः॥२८॥ इत्युक्तेतेषांवचःश्रुत्वातानुवाचततोमुनिः॥ गौतमोवाच॥ किमर्थमेनेसंदष्टासुभा
भिर्नोपराधिनः॥२९॥ सर्पाऊचुः॥ वयंनिमित्तमात्रास्मायमेनैवहिमारिताः॥ इतिश्रुत्वावचस्तेषांयमंवा
ह्वुमथारभत्॥३०॥ तद्दृष्ट्वापन्नोभीतश्चागतोविप्रसंनिधौ॥ उवाचवचनंनम्रोकंपदेहोद्विजोत्तमं॥३१॥
अकालमरणंतेषांविप्रेंद्रसमुपस्थितं॥ कालएवमहाबुद्धेनात्रकार्याविचारणा॥३२॥ जहानेहिध्रुवोमृत्युर्मृ
तानांजननंध्रुवं॥ ममापराधःस्वल्पोवानात्रगौतमविद्यते॥३३॥ कर्मणास्वकृतेनेहजायतेहन्यतेपुनः॥ त
त्साधारणोहेतुर्भगवान्पुरुषोत्तमः॥३४॥ तस्यैवमहिमानंत्वंज्ञात्वागंतुमिहार्हसि॥ गौतमउ०॥ किंयस्नाने
नमेदेवजीवितेनत्वकिंमम॥३५॥ शिष्यैरेतैर्विमुक्तस्यममापिमरणंवरं॥ यन्मयाचरितंतत्सद्दानयज्ञव्रतादि
कं॥३६॥ तेनपुण्येनमेशिष्यास्त्वत्प्रसादेनवायम॥ जीवनंप्राप्नुवंतेतेधर्मराजस्तथाकुरु॥३७॥ ब्रह्मोवाच॥ श्रुता

वैयस्चतौ वाक्यं गौतमस्य महात्मनः ॥ शापभीतो वरं प्रादात् येन जीवंति ते द्विजाः ॥३८॥ ततस्ते सहसोत्थाय
संतुष्टाश्च परस्परं ॥ दृष्ट्वाग्रतो गुरुं पश्चाद्यमं चैव ववंदिरे ॥३९॥ तानाह गौतमः प्रीस्याहृदमालिंग्य सादरं ॥
सर्वान्वेदांश्च शास्त्राणि समस्तांगानि सुव्रताः ॥४०॥ इतिहासपुराणानि मत्प्रसादादवास्यथ ॥ गुरुनैवं वरे दत्ते
यमश्चापि वरं ददौ ॥४१॥ सुबुद्धिमत्प्रसादाद्वो भवतानात्र संशयः ॥ इत्युक्त्वा पद्विजं पृष्ट्वा जगाम निलयं यमः ॥
४२॥ गौतमोश्च स भार्यश्च सशिष्यो गृहमागतः ॥ संतोषमतुलं लेभे शिष्यैः सार्धं द्विजोत्तमः ॥४३॥ इह भुक्त्वातु
लं सौख्यं अंतेगाद्विष्णुमंदिरं ॥ तेपि शिष्याः सुखं लब्ध्वाप्ययुरंते हरेः पदं ॥४४॥ एतत्ते कथितं विप्र गुरुपूजाफलं
महत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरुं सेवेत सर्वदा ॥४५॥ इति सारोद्धारे कार्तिकमा° गुरुपूजामाहात्म्यवर्णनं नाम स
प्तमोध्यायः ॥७॥ ॥ॐ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कार्तिकव्रतिनं पुंसां नियमा ये प्रकीर्तिताः ॥ शृणुष्व तान्कथ्यमानान्म
मानारद सादरं ॥१॥ कार्तिके वर्जयेद्विद्वान्द्विदलं बहुबीजकं ॥ फलानि बहुबीजानि धान्यानि द्विदलानि च ॥२॥

वर्जयेत्कार्त्तिके मासि व्रती विष्णुपरायणः॥ माषमुद्गमसूराश्च चणकाश्च कुलित्थका॥३॥ निष्पावराज
माषाश्च आढका द्विदलं स्मृतं॥ नूतनान्यपि जीर्णानि सर्वाण्येतानि वर्जयेत्॥४॥ कार्त्तिके वर्जयेत्तैलं कार्त्ति
के वर्जयेन्मधु॥ कार्त्तिके वर्जयेत्कांस्यं कार्त्तिके शुष्कसंधितं॥५॥ शुष्कं पर्युषितं प्रोक्तं लवणं शुष्कसंधितं॥ उभ
यं कार्त्तिकत्याज्यं मांसं च परिवर्जयेत्॥६॥ आमीषं वर्जयेदूर्जे पलांडुलसणं तथा॥ प्राण्यंगमामिषं चूर्णे फले
जंबीरमामिषं॥७॥ धान्ये मसूरिका प्रोक्ता अन्नं पर्युषितं तथा॥ गोछागोमहिषीदुग्धान्यदुग्धानि चामि
षं॥८॥ द्विजक्रीता रसा सर्वे लवणं भूमिजं तथा॥ ताम्रपात्रस्थितं गव्यं जलं पल्वलसंस्थितं॥९॥ आत्मार्थं पाचि
तं चान्नं आमिषं तद्बुधैः स्मृतं॥ अलांबु चापि वृंताकं कूष्मांडं बृहतीफलं॥१०॥ भोकरं कंकदिल्वं च वर्जयेत्कार्त्ति
कव्रती॥ उपोदकिं च बिंबं च शिग्रुशाकं तथैव च॥११॥ मूलकं गर्जरं चैव कलिंगं च विवर्जयेत्॥ घृतकोशातकीं
चैव कौसुंभं च विवर्जयेत्॥१२॥ निष्पावान्कुहिरिं चैव वर्जयेच्च प्रयत्नतः॥ तंडुलीकशाकं च पिण्याकं च विव

र्जयेत्॥१३॥ आरनालं पुनः पाकं परपाकं विवर्जयेत्॥ परपाकनिवृत्तश्च परपाकेरतश्च यः॥१४॥ उभौ सु-
रवौ तु विज्ञेयावेतयोः सद्गतिर्भवेत्॥ पाचयेच्छ्रोत्रियस्यान्नं तदभावे जलं पिबेत्॥१५॥ संत्यजेत्सायिनश्चान्नं
जलं चापि विवर्जयेत्॥ व्रीहयो यवगोधूमाः प्रियंगुतिलशालयः॥१६॥ एते हि सात्विकाः प्रोक्ताः स्वर्गमोक्षफल-
प्रदाः॥ एते हि भक्षणीयाश्च कार्त्तिके व्रतिना मुने॥१७॥ ब्रह्मचर्यमधःसुप्तिं पत्रावल्यां च भोजनं॥ चतुर्थका-
ले भुक्तिं च कुर्याद्देवसदाव्रती॥१८॥ स्वयं पत्रावलीं कुर्यात्तु चैर्वा सेवकेन वा॥ शिष्येणाप्यथवा कार्या भार्यया वा
स्नुषयाप्यथवा॥१९॥ दुहित्रा वा भगिन्या वा बंधुना वा स्वमित्रतः॥ क्रमेणाप्य पर्णं पाद्य भुक्तं सर्वं तु तत्र मलतः॥२०॥
भोजनं तत्र कुर्याद्वै स्वाहितं यदिच्छति॥ वेदशास्त्रपुराणज्ञैर्ब्राह्मणैः शंसितव्रतैः॥२१॥ कारयेन्नैव देववर्ष्ये
पत्रावल्यां कदाचन॥ यः करोति द्विजैर्मूढः पत्रावल्यां निरंतरं॥२२॥ रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंप्लवं॥ ते
धन्यास्ते सदा रम्या नावमान्याः कदाचन॥२३॥ वेदशास्त्रपुराणज्ञा ब्राह्मणा लोकतारकाः॥ तीर्थानि दर्शयेया

दे वेदास्तन्मुखसंश्रिताः ॥२४॥ सर्वांगान्याश्रिता देवास्तस्मात्सर्व्वो द्विजोत्तमः ॥ यावतीर्वै देवतास्ता इति वेद
वचोपि च ॥२५॥ महिमा दूर्येकं युक्तं द्विजमान्यहमेकस्य ॥ वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ॥ महिमा ब्राह्म
णानां हि सेतिहासः प्रकथ्यते ॥२६॥ भीतः कश्चिद् द्विजेभ्यस्तु राजाप्येवमुवाच ह ॥२७॥ नाहं विप्रांके सुरराजवज्रात्
नभ्यश्च भक्त्या श्वयमास्यदंडात् ॥ नाग्न्यर्कसोमानलवित्तपास्त्रात्तर्वांके भ्यं ब्रह्मकुलावमानात् ॥२८॥ इंद्रो
पि भ्रंशितः स्वर्गान्नहुषश्च नृपाधिपः ॥ पापिनः सर्पयोनित्वमसमर्थे ब्राह्मणैः किल ॥२९॥ यदा हतोपि देवेन गौर
माक्रांतः कदाचन ॥ केनापि द्विजवर्येण तत्क्षांतं हि कृपालुना ॥३०॥ न क्रोधं कृतवानस्मिन् ब्राह्मणे ईश्वरोपि
सन् ॥ इदानीमल्पकालोकाः किंचिदैश्वर्यगर्विताः ॥३१॥ विनापराधं सततं आक्षिपंहि हि द्विजोत्तमान् ॥ ये मखा
ब्राह्मणेभ्यस्तु सेवां गृह्णंति मानवाः ॥३२॥ ब्राह्मणैः कारयित्वा तु पत्रावलीं पुरुषाधमः ॥ भुंक्ते तत्र तु यो मोहात्
नरके पतति ध्रुवं ॥३३॥ कारयित्वा तु पत्रावलीं ब्रह्मणेन विजानता ॥ बलाद्भुंक्ते तु यस्तत्र विष्ठामूत्रेन संशयः ॥

३४॥ निर्मंत्रितो द्विजवरैर्यभ्राली कारयेत्तु यः॥ अन्नदानं कृतं यत्तु तत्सर्वं नि[illegible]लं भवेत्॥३५॥ वेददेवद्विजाती-
नां गुरुगोव्रतिनं तथा॥ स्त्रीराजमहतां निंदां वर्जयेत्कार्तिकव्रती॥३६॥ नरकस्य चतुर्दश्यां तैलाभ्यंगं च कारयेत्॥
अन्यत्र कार्तिकास्नायी तैलस्नानं विवर्जयेत्॥३७॥ रजस्वलांत्यजम्लेच्छपतितव्रात्यकैः सह॥ वेदबाह्यैश्च नवदे
नवसेत्कार्तिकव्रती॥३८॥ धात्रीफलं रविदिने सप्तम्यां च विवर्जयेत्॥ अष्टम्यां वर्जयेच्चापि नारिकेलं व्रती नरः॥३९॥ तां-
बूलं वर्जयेद्यस्तु मासे दामोदरप्रिये॥ तिर्यग्योनिमवाप्नोति नात्र कार्ये विचारणा॥४०॥ कार्तिके मासि रात्र्यास्तु चतु-
र्थ्यां शास्तु यो भवेत्॥ हरिजागरणं तत्र प्रबोधोत्के नकारयेत्॥४१॥ वरं विष्णुव्रतं ह्येतत् न तुल्यं यज्ञसंचयैः॥ यज्ञैस्तु
प्राप्नुयात्स्वर्गं वैकुंठं कार्त्तिकव्रती॥४२॥ भुक्तिमुक्तिप्रदानीह यानि क्षेत्राणि भूतले॥ वसंति तानि तद्देहे कार्तिकव्रत-
चारिणः॥४३॥ दुःस्वप्नं दुष्कृतं किंचिन्मनोवाक्कायकर्मजं॥ कार्तिकव्रतिनं दृष्ट्वा विलयं यांति तत्क्षणात्॥४४॥ कार्ति-
कव्रतिनः पुंसो विष्णुवाक्यात्स्रणोदिता॥ रक्षां कुर्वंति शक्राद्या राजानं किंकरा यथा॥४५॥ विष्णुव्रतकरो नित्यं यत्र ति-

इतिपृष्टकः॥ अहंभक्ताप्रिवाग्न्याचाध्यानैवतिष्ठतितत्रवै॥४६॥ कार्त्तिकव्रतिनः पुण्यंयत्प्रोक्तंस्नानकारिणः॥ नस
मर्थोभवेद्वक्तुंकोपि ब्रह्मांडगोलके॥४७॥ विष्णुप्रियंसकलकल्मषनाशनंतं वसस्तुत्रपौत्रधनधान्यसमृद्धि
कारि॥ ऊर्जव्रतंसनियमंकुरुते मनुष्यः किंतस्यभवलपतीर्थनिषेवणेन॥४८॥ कार्त्तिके मासि विप्रेंद्र नरैर्ये
नियमाकृताः॥ हरिस्मृतिविहीनाश्चन्नपुनंतिकदाचन॥४९॥ नामस्मरणमाहात्म्यमप्यावक्तुंनशक्यते॥ पशु
ता नरकस्थाश्चमुच्यंते किंमुमानवाः॥५०॥ अथतेवर्णयिष्यामि इतिहासंपुरातनं॥ नंदिग्रामेपुराधीमान्पु
ष्करोनामवैद्विजः॥५१॥ नित्यंजपंहरेर्नाम कृष्णमाधवकेशव॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मन्यमः प्राहस्वकिंकरा
न्॥५२॥ गच्छध्वंपुष्करगृहं मानयध्वंद्विजोत्तमं॥ तेगत्वातमआनंतोगृहीत्वान्यंपुनर्ययुः॥५३॥ तमायांतंततो
दृष्ट्वाप्रेतपोभीतमानसः॥ प्रत्युत्थायाभिसंगृह्य निवेश्यस्वासनेमुने॥५४॥ भर्त्सयामासस्वान्दूतान्किमे
तदितिदुर्मनाः॥ तत्रान्यःपुष्करोनाम तमस्मत्कंनयाबुधाः॥५५॥ किमर्थंसर्वधर्मज्ञो विष्णुभक्तोविशेषतः॥ मत्स

२४

मीपमिहानीस्यो भवद्भिः पापचेतसैः ॥५६॥ तानेव भर्त्संयित्वासः प्रेतराजस्तमब्रवीत् ॥ गच्छत्वमिति संप्राह
यमं पुष्करनामकः ॥५७॥ पुष्कर उ० ॥ भगवन्नरकान्सर्वान्द्रष्टुमिच्छामि विस्मितः ॥ पापिनो येषु बाध्यंते यात
नागेह संस्थिता ॥५८॥ ततो वैवस्वतोतस्मै निरयान्दर्शयान्बहून् ॥ असीपत्रवनं घोरं तप्तकुंभं भयानकं ॥५९॥
सूचीपूरितजिह्वं च शिस्नछेदकरं तथा ॥ कुंभीपाकं रौरवं च क्रकचं रक्तपूयकं ॥६०॥ इत्यादिषु बहून्दृष्ट्वा पीड्य
मानान्सनारकान् ॥ अदयालुभिरत्युग्रैः पापिभिर्यमकिंकरैः ॥६१॥ कुठारैश्छिद्यमानांतान् हाहाकाररवाकु
लान् ॥ तानाह दुःखितो भूत्वा भवद्भिः किंकृतं पुरा ॥६२॥ नरकस्थास्तदा प्रोचुः स्ववृत्तांतं द्विजोत्तमं ॥ परदार
परद्रव्यसदा हिंसापरायणाः ॥६३॥ परनिंदाकरानित्यंवृत्तिछेदपरायणाः ॥ असाक्षि साक्षिदातारो पंक्तिभेद
करास्तथा ॥६४॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रतिश्रुत्य न दत्तं न हुतं तथा ॥ वेदशास्त्रपुराणानां विप्राणां च विनिंदकाः ॥६५
तेन दोषेण पतिता नरकेषु द्विजोत्तम ॥ आत्मपापोपतप्तानामस्माकमकृतात्मनां ॥६६॥ तदंगस्पर्शसं

२५

48

भक्तो वायुरगल्लादयस्यलं ॥ अत्रसंस्थियतांश्च हन्तनक्षणमप्यहनसुखं ॥ ६७ ॥ भविष्यति भवत्स्वर्गो तत्र अ
नस्तां प्रार्थयामहे ॥ तस्मिन्नन्तरे राजा यमः प्राह च पुष्करं ॥ ६८ ॥ गच्छ पुष्कर धर्मज्ञ द्विजानेते प्रयोजनं
॥ पुष्कर उ० ॥ एता हि मुंचयित्वा मे गमनेन सुखं हृदि ॥ ६९ ॥ मय्यासक्तास्त भक्तास्माराधितो हरिरीश्वरः ॥ तेन
पुण्येन सर्वैते सद्यो मुंचंतु नारकाः ॥ ७० ॥ कृष्णाच्युत जगन्नाथ हरे विष्णो जनार्दन ॥ पाहि सर्वानिमानत्र
नरके पात्यनागतान् ॥ ७१ ॥ एवं नामानि ते श्रुत्वा मुक्तास्तु तत्क्षणात्तदा ॥ ऊचुश्च पुष्करं प्रीत्या यतो मुक्ता स्व
यानघ ॥ ७२ ॥ तस्मात्तेकीर्तिरतुला भुवि ख्याता भविष्यति ॥ यमो विस्मयमापन्नः पुष्करं पूज्य चाब्रवी
त् ॥ ७३ ॥ श्रीयम उ० ॥ त्वमेव सर्वल्लोकानां पूज्यः पूज्यतरः स्मृतः ॥ यत्त्वया नारकीयानां नरकादुद्धृतिः कृ
ता ॥ ७४ ॥ स यमेनैवमुक्तस्ततमामंत्र्य भुवं ययौ ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तः परं संतोषमाप्तवान् ॥ ७५ ॥ सो
पि नाम महिम्नैव गतवान्परमं पदं ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्तिकव्रततत्परः ॥ ७६ ॥ नामस्मरणमादौ च

कर्तव्यं तेन मुच्यते ॥७७॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये पुष्करवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥ ॥५॥
ब्रह्मोवाच ॥ कार्त्तिके मासि विप्रेंद्र यस्तु गीतां पठेत्सुधीः ॥ यस्य पुण्यफलं वक्तुं मम शक्तिर्न विद्यते ॥१॥ एकाध्या
यस्य पाठेन सर्वपापक्षयोऽपि सः ॥ मुच्यते मनरस्तस्मात्किमष्टादशपाठतः ॥२॥ अत्र ते वर्णयिष्यामि इतिहासं पु
रातनं ॥ गीतामाहात्म्यविषयं यदुक्तं विष्णुना पुरा ॥३॥ विदर्भे तु जटो नाम द्विजोभूत्कौशिकान्वयः ॥ हित्वा राजोचितं
धर्मं वणिकवृत्त्यां मनो दधे ॥४॥ व्यसनी परदारेषु द्रव्यलक्ष्यैः पिबन्मधु ॥ सुदूरमगमत्सोऽपि वाणिज्यायोत्तरां दि
शं ॥५॥ नानापरिमलद्रव्यं गृहीत्वागमद्गृहं ॥ अपापरस्मिन्नहनि भार्यादर्शनकांक्षया ॥ अत्रांतरे सुतस्तस्य
धर्मशास्त्रार्थकोविदः ॥ पितरं मार्गयामास दिक्षु सर्वासु खिन्नधीः ॥७॥ ततः कदाचिदायातः पित्रा पान्थसहा
गतः ॥ तस्माद्विदितवृत्तांतः शुशोच पितरं बहु ॥८॥ ततो विमृश्य मेधावी चिकीर्षुः पारलौकिकीं ॥ वाराणसीं स
संभारः स गंतुमुपचक्रमे ॥९॥ मार्गे निवासास स्नाहो नीसा तस्मिंस्तरोस्तले ॥ तत्राध्यायं स गीतायास्तृतीयं सज

नापह॥११॥ तस्मिन्नाराक्षसेनापि गीतापाठः कृतोऽभवत्॥ तस्मात्क्षणाद्राक्षसीयोनिं त्यक्त्वा दिव्यवपुर्धरः॥१२॥ वि
मानवरमारुह्य तेजसा भास्करोपमः॥ विस्मितोऽभयपुत्रं च स पुत्रं वाक्यमब्रवीत्॥१३॥ मोचितोऽस्मि त्वया पु
त्र अध्यायपठतांतिके॥ वाराणसीपरं चैतु गंतव्यं त्वयानघ॥१४॥ तत्सर्वं कृत्वा नित्यं च गीतापाठं न संशयः॥ ए
वमुक्तः सुतः प्राह पितरं दीप्ततेजसं॥१५॥ हत्वं मामनुशाधि त्वं कार्यमन्यच्च किंचन॥ ततः प्राह पिता पुत्रं कार्यं मे
ऽस्ति त्वयानघ॥१६॥ अन्ये मद्बंधवो ये वै निरयं प्रतिपेदिरे॥ त्वया मोचयितव्यास्ते इति मेऽस्ति मनोरथः॥१७॥ गीता
पाठं पठं त्वं तु तेभ्यः पुण्यं समुत्सृज॥ तेन तेषां भवेन्मुक्तिरनु भक्तोऽब्रवीन्महां॥१८॥ इत्युक्त्वाजाशिषोरत्वागतवान्
स्वर्गमुत्तमं॥ पुत्रोऽपि गीतापाठस्य पर्वैषां सुकृतं ददौ॥१९॥ तेन तत्सर्वजाः सर्वे मुक्तास्युर्निरयात्क्षणात्॥ दिव्य
रूपाप्युः स्वर्गं गीतापुण्यप्रभावतः॥२०॥ पुनः स पाठपुत्रोसौ गीतापाठमतंद्रितः॥ इह भुक्त्वातुलं सौख्यमंते
मोक्षमवाप च॥२१॥ गीतापाठस्य माहात्म्यं नालं वक्तुं चतुर्मुखः॥ देवाग्रे कार्तिके मासि गीतापाठं करोति यः॥२२॥

57

प्राप्नोतिपरमंसौख्यंमनसायद्यदिछति॥ ब्रह्मउवाच॥ कार्त्तिकेमासिविप्रेंद्रप्रातःस्नानपरायणः॥ २३॥ पु
राणश्रवणंकार्यंदृष्यपापानिरयंव्रजेत्॥ श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवानित्यंभागवतोद्भवं॥ २४॥ कार्त्तिकेयःपठेन्म
र्त्त्योमुच्यतेपापकोटिभिः॥ श्रावणस्यविधिंसम्यक्वक्ष्यामिश्रृणुनारद॥ २५॥ पुराणस्यतुकथाचकृत्वामंगल
मात्मनः॥ अपाकर्णांतुश्रोतव्योव्यग्रचित्तःशुचिःसदा॥ २६॥ श्रोतासन्मुखमासीनप्रहृष्टश्चापिसमाधि
मान्॥ श्रृणुयाच्चयकर्णादिव्यांपौराणींव्यासनिर्मितां॥ २७॥ मध्येवार्त्तांनकुर्याद्वैकुर्वन्नरकमाप्नुयात्॥ कथा
यांश्रूयमाणायांनकुर्याच्छिशुलालनं॥ २८॥ ममवादान्वदेनैवस्त्रियासंभाषणंतथा॥ नकर्त्तव्यंप्रयत्नेनकथा
विच्छेदकारणात्॥ २९॥ विविधेतुकथायांतुब्रह्महत्यासमंलघं॥ प्राप्नोतिमुनिशार्दूलकथाविच्छेदकःपुमान्॥
३०॥ नकुर्यात्तुकथामध्येतन्यवार्त्तांप्रयत्नतः॥ नारीवापुरुषोवापिकुर्यान्नरकमाप्नुयात्॥ ३१॥ इतिहासंवदाम्यत्र
श्रृणुचैकंहिनारद॥ जनस्थानेपुराकश्चित्ब्राह्मणोवेदशास्त्रवित्॥ ३२॥ धर्मशास्त्रेतिनिपुणःसदाचारपरायणः॥

५२

गं गास्नानविधायादौ कृत्वा संध्यादिकं तथा ॥३३॥ कृत्वा देवार्चनं चैव कर्षणे तत्परोऽभवत् ॥ तस्य भार्यातीव
दुष्टा कर्कशा कलहप्रिया ॥३४॥ असत्यालापनिपुणा पतिद्वेषपरायणा ॥ धान्यादीनां विक्रयं च पति किंचन
तस्करा ॥३५॥ कृत्वा चक्रे धनस्यापि संग्रहं पापनिश्चया ॥ दधिदुग्धं समानीय पचर्शर्करागुडमेव च ॥३६॥ घृतं च न
वनीतं च स्वयमानीय सर्वदा ॥ एकांते भक्षणं चक्रे तदर्थं च क्रमेण गृहे ॥३७॥ दुराग्रहा दुष्टमना पतिनिंदापराय
णा ॥ वह्नीनां पापकर्त्री च परवेश्मोपवेशिनी ॥३८॥ गोष्ठिव्यासंगतो नित्यं कालक्षेपविधायिनी ॥ पतिनिंदेदं प्रकु
र्वाणा सदा निष्ठुरभाषिणी ॥३९॥ अतिथौ द्विजवद्द्वेषकारिणी धर्मनाशिनी ॥ यदा भर्ता पुराणस्य श्रवणार्थं
हि संस्थितः ॥४०॥ प्रत्यहं तत्र गत्वा तु तस्य निंदां चकार सा ॥ संन्यासीव कृपं तेन श्रवणे व्यसनं महत् ॥४१॥ स्व
सुस्नातं निरुद्योगं कर्तव्यं किं मया वद ॥ शिशवो मां पीडयंति भक्षणार्थं दिने दिने ॥४२॥ चिंतेयं च प्रकर्तव्यं
भक्षणार्थं मया वद ॥ नास्त्येवान्नं गृहे किंचित् धान्यं वाप्यथवा धनं ॥४३॥ किं मया तु प्रकर्तव्यं कुत्र गंतव्यमेव

वा॥ कथं मे लिखतो हृष्टे धात्रा पापेन वै पुरा॥४४॥ मूर्खश्चालससंयुक्तो दरिद्रो निष्ठुरस्तथा॥ स्नेहहीनः
कुटुंबे न व्यसनी श्रवणे सदा॥४५॥ पृथिव्यां दुर्भगैकाहं दरिद्रगृहमागता॥ सौभाग्यदास्ता स्त्रियो लोके यासा
मुयोग्यशालिनः॥४६॥ नपयो धनधान्यादिसमृद्ध्या परिशोभिताः॥ ते वै स्त्रीणां हितकराः शिशुपालनतत्परा
॥४७॥ निर्पंग हेपुतिर्हंति स्त्रीणां संतोषकारकाः॥ सदन्नभक्षणे यत्नं सभाग्या कुर्वते नित्यं॥४८॥ व्यवसायं
तथा ते वै कुर्वंति बुद्धिशालिनः॥ अयं मम र्वस्तु जडधीर्नो वेक्षं कुरुते गृहे॥४९॥ अद्य तैलं गृहे नास्ति लवणा
दिकमप्यय॥ शाकं चैव न चास्माकं धान्यलेशोपि मे गृहे॥५०॥ किं मया तु प्रकर्तव्यं पतिस्त्वेतादृशो मम॥
कथायां श्रप्रमाणायां पत्यासं मार्गवर्तिना॥५१॥ धान्यादौ विद्यमाने पि मिथ्याभाषणतत्परा॥ कथाविघ्नंच
कारैषा कर्कशा सा दिने दिने॥५२॥ ततः कालेन मरणं प्राप्ता सा दुष्टमानसा॥ यमदूतैस्तु बद्ध्वा सानीता वैय
ममंदिरं॥५३॥ ततो यमा – यातैस्तु नरके स्थापिता चिरं॥ पश्चात्सा राक्षसी जाता निर्जने जलवर्जिते॥५४॥

53

अरंण्ये शुक्तिपा सान्तो पर्वपापानुसारतः ॥ तस्माद्विघ्नं न कर्तव्यं भार्यया पुरुषेण वा ॥ ५५ ॥ श्री हरेस्सकथापास्ततव सत्यं वदाम्यहं ॥ ५६ ॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्तिकमा० गीतापाठविघ्नाचरणं नाम नवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ श्री ॥ नारद उ० ॥ अतः परं कथय माहात्म्यमूर्जस्य चतुरानन ॥ शृण्वतोपि न मे तृप्तिः पायं पायं सुधामिव ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रातःस्नानं सदा कार्यं कार्तिकेभ्यंगवर्जितं ॥ नरकस्य चतुर्दश्यां कार्तिकेभ्यंगमाचरेत् ॥ २ ॥ पुरा सौवीरदेशे तु वेश्यालीलावती ह्यभूत् ॥ आजगाम वशिष्ठस्य पुण्यमाश्रममेकदा ॥ ३ ॥ प्रणम्य तं ऋषिं दृष्ट्वा कृतांजलिपुटावदत् ॥ मुने कथय मे धर्मं प्राणिनां भुक्तिमुक्तिदं ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्या मुनिस्तामवदत्तदा ॥ वशिष्ठ उ० ॥ शृणु देवि परं धर्मं वक्ष्यामि शुभलक्षणे ॥ ५ ॥ धर्मास्तु बहवः संति भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥ तथापूर्जस्य मासस्य कलां नार्हंति षोडशीं ॥ ६ ॥ यत्किंचित्कुरुते पुण्यं विष्णुमुद्दिश्य कार्तिके ॥ तदक्षयं भवेत्सर्वं सत्यमुक्तं मयानघे ॥ ७ ॥ त्रिंशत्तु तिथयः पुण्यास्तत्रापि च विशेषतः ॥ त्रयोदशीं समारभ्य पंच

ष्यां ताशुभावहाः॥८॥आश्विनस्यत्रयोदश्यांकृष्णायांगजगामिनी॥स्नात्वाबहिर्जलेमर्त्योदद्याद्दीपंशुभे
दिने॥९॥मृत्युःपाशधरःकृष्णःकालदंडधरोमहान्॥तुष्यंतुदीपदानेनत्रयोदश्यांसधर्मराट्॥१०॥इत्यनेनै
वमंत्रेणदीपंदद्यात्ततोनमेत्॥धर्मराजनमस्तुभ्यंभवादुद्धरणेक्षम॥११॥अज्ञातज्ञातदोषान्मेमोक्षंदेहिकृ
पांकुरु॥एवंप्रसाद्यदेवेशंगुडभक्षादिपायसं॥१२॥लेह्यपेयादिपक्वान्नंब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः॥सुहृद्भिःस
हभुंजीतस्वयंहर्षसमन्विता॥१३॥रात्रौदीपाःप्रदातव्याःगोष्ठेवृंदावनेतथा॥एवंव्रतीत्रयोदश्यांकृत्वाभनपा
शुभानने॥१४॥विधद्दपेस्चतुर्दश्यांअभ्यंगंकारयेत्तथा॥नरकीतिवसाप्रोक्तात्रिलोकेषुविश्रुता॥१५॥पू
र्वंवराहदेवेनजातोनरकनायकः॥धरण्यांसतुपापात्मादेवान्सर्वान्जिगायच॥१६॥तद्भयात्तुतदादेवावि
ष्णुंशरणमन्वयुः॥तैःप्रार्थितस्तदाविष्णुर्वधार्थंनरकस्यच॥१७॥कार्तिकस्यचतुर्दश्यांगत्वाविष्णुर्जघान
तं॥देवाहृष्टास्तदासर्वेस्तुवानास्तेजगद्गुरुं॥१८॥तानब्रवीत्तदादेवोमुदापरमयायुतः॥हर्षकालोद्यभव

तामनमापिच विरोधतः ॥१९॥ कुरुध्यंपयमभ्यंगं विवाहोत्सवद्दिने ॥ इत्युक्त्वा वचनं तेभ्यो चतुर्दश्यां वरं
ददौ ॥२०॥ ये करिष्यंति चाभ्यंगं वस्त्रदानादिकं च यत ॥ आश्विनस्य चतुर्दश्यां रुक्ष्मा यामादरान्नराः ॥२१॥
तेषां यशश्चापि सुखं पुत्रैश्वर्यं ददाम्यहं ॥ तस्मिन्दिने महालक्ष्मी तैले गंगा जले स्थिता ॥२२॥ नरकी तिच
सा प्रोक्ता आश्विनस्यासिते बुधैः ॥ व्यतीपाते वैधृते च मातापित्रोर्मृते दिने ॥२३॥ वधद्वयेन रस्नायात्तस्मा
न्न निरयं व्रजेत् ॥ विधृद्वयेत्रयोदश्यां भवेद्यादि चतुर्दशी ॥२४॥ नरकी तिचतुः प्रोक्तौ ॥ नारक्यां च चतुर्दश्यां स्ना
तव्यं तिलतैलतः ॥ स्नातव्यं तिलतैलेन नारीभिश्च नरैरपि ॥२५॥ यतिभिर्विधवाभिश्च कार्यमभ्यंजनं दिने ॥
मुमुक्षुभिः सकामैर्वा सर्वैरपि विधानतः ॥२६॥ कर्तव्यं नात्र संदेहो अन्यथा नरकं व्रजेत् ॥ ततः प्रभाते पश्चाश्री
देवान्संतर्प्य यत्नतः ॥२७॥ अपामार्गस्य पत्राणि भ्रामयच्च शिरोपरि ॥ यमं च तर्पयेत्तत्र धर्मराजस्य नाम
भिः ॥२८॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च ॥ वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥२९॥ औदुंबरा

२९ यदध्नायनीलायपरमेष्टिने॥वृकोदरायचित्रायचित्रगुप्तायतेनमः॥३०॥एतैश्चनामभिर्धर्मंतर्पयित्वा
पुनस्तथा॥अपसव्येनकर्त्तव्यंजीवत्पित्रापिभक्तितः॥३१॥नामगोत्रंसमुच्चार्यस्वपितृन्स्तर्पयेत्ततः॥अ
लंकृत्यतमात्मानंयथावित्तानुसारतः॥३२॥ब्राह्मणैःसहभुंजीतसुहृन्मित्रैश्चबांधवैः॥ततोरात्रौप्रदात
व्यादीपाःसर्वत्रशोभिनाः॥३३॥ततोद्वितीयदिनेप्राप्तेप्रातःस्नात्वाविधानतः॥कुर्याच्चपार्वणश्राद्धंदधिक्षी
रघृतादिभिः॥३४॥रात्रौदीपाःप्रदातव्याःगृहेतीर्थेचतुष्पथे॥आगारेचगवांगोष्ठेपितृणांतुष्टिहेतवे॥
३५॥ततःस्वयंप्रभुंजीतहरिस्मृतिपरायणः॥रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणपठनादिभिः॥३६॥नृत्येनवाहरेर
ग्रेगीतवाद्यैस्तथैवच॥एवंयेप्रकरिष्यंतिकार्तिकेहरिवल्लभे॥३७॥इहभुक्त्वापरंसौख्यंगच्छंतेतेहरेःपदं॥
वसिष्ठउ०॥बलिराजादिनस्यापिमाहात्म्यंशृणुसादरं॥३८॥प्रतिपद्यांप्रसिद्धंचवक्ष्यामिशृणुसुंदरी॥स्ना
नंचतिलतैलेननरैर्नारिभिरप्युत॥३९॥पुराकृतायुगस्यादौविरोचनसुतोबलिः॥धार्मिकोपिसुरान्जित्वा २९

कुक्षुद्भे दैवसंपदः ॥४०॥ ततो देवा दुःखयुता निहंतुं शरणमाययुः ॥ बलिना यत्कृतं दुःखं कथयामासुरे
कस्य ॥४१॥ बलिरुवाच ॥ यद्यं यत्त्वसि भो ब्रह्मन् अहं दास्यामि ते सरवे ॥ हरिश्च सा बलिर्वाक्यं त्र्यंघ्रिं भूमि
मयाचयत् ॥४२॥ [illegible] मोहयन् बलिराजानं बलिश्चापददौ धरां ॥ पादेनैकेन पृथ्विवीं द्यौ द्वितीयेन वाक्रमा
त ॥४३॥ देवोपद बलि मागत्य ततपं समपाश्वत ॥ ततः सत्यवरो राजा बलिः प्राह च वामनं ॥४४॥ पादं तृतीयं
मे मूर्ध्नि देहि विश्वो जगत्सुते ॥ हरिश्च तात स्यवाक्यं तुभ्यं बलिसुवाच ह ॥४५॥ वामन उ० ॥ कार्त्तिके मासि
कृष्णायां प्रतिपद्यां यतो भवान् ॥ भूमिं मे दत्तवान् भक्त्या तेन तुष्टोस्मि ते नघ ॥४६॥ वरं ददामि ते राजन्
पाताले राज्य भुक् भव ॥ त्वन्नाम्नैव भवेद्राजन् कार्त्तिके प्रतिपत्तिथिः ॥४७॥ ये तस्यां वै करिष्यंति तैलस्ना
नादिकार्चनं ॥ विप्राणां पूजनं वस्त्रै रत्नैः शान्त्यनुसारिभिः ॥४८॥ भक्ष्यैर्भोज्यैश्च सुहृदान् ते यांति मम मंदिरं
॥ इत्युक्त्वा तं बलिं राज्ये पाताले कृतवान् हरिः ॥४९॥ तदा प्रभृति राजेस्मिन् बलिराज्यप्रवर्द्धिनी ॥ तिथिप्रति

59

पदाख्याता भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी॥५०॥ अमायुता प्रतिपद्दानकार्या धर्मभीरुभिः॥ संपत्संततिसिध्यर्थं द्विती
यातिथिसंयुता॥५१॥ तद्दिने गृहमध्ये तु कुर्यान्मर्जितप्रांगणे॥ गोमयेन च तत्रापि दुग्धं तत्पुरतः क्षिपेत्॥५२॥
आर्तिक्यं तत्र संस्थाप्य एवं कुर्याद्विधानतः॥ अभ्यंगं येन कुर्वंति प्रतिपद्यां तथोत्सवं॥५३॥ न मांगल्यं भवे
त्तेषां यावत्संवत्सरं ध्रुवं॥ यो यादृशेनोत्सर्वेण तस्यां तिष्ठेच्छुभे दिने॥५४॥ आवर्षं तत् भवेत्तस्य तस्मात्मंगलमा
चरेत्॥ वशिष्ठ उ०॥ यदीच्छसि शुभान्भोगान् सौख्यं तु दिव्यान्मनोरमान्॥५५॥ कुरु दीपोत्सवं तत्र यथोदस्यादि
केध्रुव॥ तेन ते भविता मोक्षो नात्र कार्या विचारणा॥५६॥ वशिष्ठेनैवमुक्तासाऽजगाम स्वगृहं तदा॥ मुनीरितं
चकारासौ दीपं मांगल्यं शुभं॥५७॥ इहभुक्त्वा परं सौख्यं अंते गाद्धरिमंदिरं॥ यः शृणोति कथामेतां भुक्तिं मु
क्तिं च विंदति॥५८॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्तिकमाहा० दशमोध्यायः॥१०॥ ॥श्री॥ ब्रह्मोवाच॥ द्वितीया कार्तिके मा
सि सर्वाघौघविनाशिनी॥ सर्वसंपत्प्रदात्री च सर्वमंगलदायिनी॥१॥ गोदाने दिव्यमन्नदाने स्वर्णदाने तथैव च॥

अन्नदानेवस्त्रदानेशय्यादाने महामते ॥२॥ कन्यादानेऋषिश्रेष्ठरौप्यदानेफलप्रदा ॥ मुक्ताप्रवालवस्त्रदानेचवर
त्नैदानेफलंकृते ॥३॥ महाफलप्रदाज्ञेयासुरलोकप्रदायिनी ॥ संपूर्णोपिकृतोधर्मोद्वितीयायांनवैकृतः ॥
४॥ व्यर्थोभवतितत्सर्वंतस्मात्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ अन्यदन्नपूर्णंसमतेभगवान्विष्णुरव्ययः ॥५॥ अत्रान्यूनेनसु
मतेदेवदेवोजनार्दनः ॥ नद्दिनेयस्यजन्मर्क्षंतस्यतस्यान्महत्फलं ॥६॥ बुधानुराधायोगश्चेदनंतफलदाय
कं ॥ संक्रमोपितदाचेत्स्याद्ब्रह्महत्याविनाशनं ॥७॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ तीर्थयात्रापरान्
विप्रान्व्याधोहत्वावनंयतः ॥८॥ कठोरनामाद्युगमहेशांतरमितिस्मृतिः ॥ नदैवब्रह्महत्यास्तुपीड्यमानासुरो
जसा ॥९॥ तिष्ठंतंपश्चदर्पंतंचभुंजानंभयसंयुतं ॥ ब्रह्महत्यापीडितोयमठंस्तुंगानदीतटे ॥१०॥ स्नानंचकार
योयोपिहत्यास्तंदूरतोस्यजन्न ॥ तंदृष्ट्वाविस्मयंविप्रोमुनीन्यप्रच्छपापधीः ॥११॥ अहर्निशंपीड्यंसोब्रह्म
हत्यास्त्रिमाः कथं ॥ क्वगताहेतुनाकेनतद्वदंतुमहर्षयः ॥१२॥ इत्युक्तास्तत्क्षणंध्यात्वामुनयःप्रोचुरादृताः ॥

द्वितीयायां कृतं स्नानं तया कार्तिकमास्यहो ॥१४॥ तेन तां न स्पृशंति स्म ब्रह्महत्या सुदारुणाः ॥ मुहूर्तेनत्रयपतः
पश्चात्तन्मस्तकं भे विनाध्रुवं ॥१५॥ तावद्दामोदराख्यं हि मंत्रं जप महामते ॥ तेन ते भविता लोको विष्णोरेव न
संशयः ॥१६॥ इत्युक्तः स पुनः स्नात्वा जजाप मनुमुत्तमं ॥ तेन ध्वस्ताखिलाघस्तु विष्णुलोकमवापसः ॥१७
तस्मात्कार्तिकमासे तु तुलासंस्थे दिवाकरे ॥ द्वितीयायां नरः स्नात्वा दत्वान्नानि शक्तितः ॥१८॥ महापापवि
निर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदं ॥ अस्यामेव तिथौ भ्राता स्वसारमभिवादयेत् ॥१९॥ तया भगिन्या वक्तव्यं भ्रातरं
प्रीतिपूर्वकं ॥ अद्य भ्राता मम भ्राता स्नातो धन्यास्मि मंगला ॥२०॥ भोक्तव्यमद्य मद्गेहे स्वायुषे कुलदीपक ॥ का
र्तिके शुक्लपक्षे च द्वितीयायां सहोदर ॥२१॥ यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहेऽर्चितः ॥ अस्मिन्दिने मयेना
पि नारकीयाश्च मोचिताः ॥२२॥ अपि बद्धाः कर्मपाशैः स्वेच्छया नारकं तिष्ठा ॥ स्वसुर्मनो वेश्मनि यो न भुंक्ते
यमद्वितीयादिनमत्र लब्ध्वा ॥ स पापिनं प्राप्य वयं सुहृष्टाः प्रभक्षयामो घ च भक्षहीनाः ॥२३॥ इति पापारं

तीहस्त्रसहस्यादपस्तथा॥तस्माद्भ्रातार्हिमंहेहेकुसभोजनमादरात॥२४॥ इस्कृतःसतपेस्कृवाभगि
नीपूजयेहृती॥वस्त्रालंकरणैर्दिव्यैस्तोषवानौदिभिस्तथा॥२५॥अस्यांनिजगृहेविप्रनभोक्तव्यंततोन
रैः॥स्नेहेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंपुष्टिवर्द्धनं॥२६॥दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्योविधानतः॥स्वर्णालं
कारवस्त्रान्नपूजासत्कारभोजनैः॥२७॥सर्वाभगिन्यःसंपूज्यातदभावेप्रतिपूर्वकाः॥स्वपितुर्भगिनीचैव
मातृष्वसुसुतस्तथा॥२८॥पितृष्वसुसुताश्चैवमातृष्वसुसुतास्तथा॥पितृव्यस्यसुताचैवसुतान्यैवास
नस्तथा॥२९॥यस्यांतिथौयमुनयायमराजदेवःसंभोजितःपितृपतिःशिवसौहृदेन॥तस्यास्वसुःकरत
लादिहयस्तुभुंक्तेप्राप्नोतिरत्नसुखवहांन्यमतुलमंसः॥३०॥यमंचचित्रगुप्तंचयमदूतांश्चपूजयेत॥अर्घ्यं
श्चापिप्रदातव्यायमायसहजामये॥३१॥एह्येहिमार्तंडजपाशहस्तयमांतकालोकधरामरेश॥भ्रात
द्वितीयांकृतदेवपूजोगृहाणचार्घ्यंभगवन्नमस्ते॥३२॥एवंयःकुरुतेपुत्रद्वितीयांयमनामकां॥अपमृत्यु

३२

विनिर्मुक्तः पुत्रपौत्रादिभिर्वृतः ॥३२॥ इह सौख्यमवाप्नोति मृतो मोक्षं च विंदति ॥३३॥ इति सारोद्धारे का
र्तिकमा॰ पम द्वितीयाख्याने एकादशोध्यायः ॥११॥ ॥श्री॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ततीयायां तिथौ कुर्यात्स्नातः
स्वानमतं द्रूता॥ ताभिन्दास्त गृहं गत्वा भोजनार्थे निमंत्रयेत ॥१॥ भगिनीरपि तत्सुत्रान् तस्यानिंचनिमंत्रये
त॥ तान्भोज्यपि सारान्नपान्व पूजयेद्वस्त्रपूर्वकैः ॥२॥ चतुर्थ्यां मृगमोदैवापक्वनीपाद्विधानतः॥ पंचमीं तु
तिथिं श्रेष्ठां तिथीनामुत्तमोत्तमा ॥३॥ तस्यां तिथौ कृतं कर्म ह्यनंतफलदं भवेत्॥ पुरा राजा सार्वभौमश्चित्र
केतुरिति श्रुतः॥४॥ सोपि नेष्टो भगवति सद्धर्थमेपरायणः॥ कदाचिदगमत्तत्र देवलो मुनिविश्रुतः॥५॥
तं दृष्ट्वा नोत्थितो राजा देवपूजातिगर्वितः॥ मौनवान्स्थितिमेवैनं प्रे॰ चस्वागतो न तु॥६॥ अनुत्थितं नृपं दृष्ट्वा त
स्मीमेव गृहं ययौ॥ किंचित्काले गते राजा वृद्धो भद्रुग्ननामतः॥७॥ बहुवर्षसहस्रं तु स्थितं तेनैव जन्मना॥
ततो राजा चित्रसेनः पूर्वपुण्यहजायत॥८॥ पूर्वार्जितेन पापेन शत्रुभिश्च पराजितः॥ ततः स्वभार्यया साद्धं

३२

65

शुभांगीत्यभिधानया॥ ३॥ तपश्चचार तत्रस्थः संवत्सरगणान् बहून्॥ ततः प्रसन्नतां प्राप पंचमं विष्णु
स्तमकं॥ ४॥ दृष्ट्वा निरंकुं स तुष्टाव सूक्तैर्वेदद्रुविधैरपि॥ स उवाच॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्र
पात्॥ ५॥ स भूमिं विश्वतो व्याप्त अधिकश्चाभवत्पुनः॥ त्वयापूत स्वरूपेण व्याप्तं सर्वमिदं जगत्॥ ६॥ त्वत्
भूतं भविष्यं च व्याप्तेनानेन राघव सा॥ उतामृतत्वस्येशानो न त्वं नन्तं यदस्वगात॥ एतावानेव महिमा
ततो ज्यायिकरूपतो॥ सर्वे लोकास्तु भिन्नं तत्पादि क्षोरे मितस्मसनः॥ ८॥ स्थानत्रयगतं रूपं अभिन्नं राघु
राहृतं॥ त्रिपंथानातिक्रमदिक्षु देवमानुषमोदितं॥ ९॥ तस्माद्रूपात्ततो जातो विश्वेयं॥ यदि पत्स्वयं॥ पुरु
षं॥ स पुरुषैस्तैर्हविर्भिरजयन्निभुं॥ १०॥ ततो देवाश्चऋषयः साध्या अप्ययजन्विभुं॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुता
जाताः पशुपक्षुरगादयः॥ ११॥ मुखाज्ज ब्राह्मणो जज्ञे बाहोः क्षत्रिया अपि जानि॥ वैश्यमध्यजसो ऊरुभ्यां शूद्रः
पद्भ्यां महीकृता॥ नामनसश्चंद्रमाजज्ञे चक्षुर्भास्करमन्दृधि॥ इंद्राग्नी मुखतस्तंभ प्राणाद्वायुरजायत॥

85

३२ ॥१८॥ नाम्नाआसीदंतरिक्षंसरी स्वर्णौघौ सपद्यत॥ पद्मांभमिर्दिदृश्यः श्रेष्ठो गर्भस्तोकान अकल्पयन॥२०॥
देवासुरमनुष्यादीनेवंवे समकल्पयत॥ स्तवेन स्तविता राज्ञा प्रसन्नः सर्वं ददौ॥२१॥ कृष्णपक्षेतु पंचम्यां
राज्ञोस्ततस्त्वं महत्सनः॥ दारिद्र्यंतावन्नं धर्मं पुनात्सौभाग्यमेव च॥२२॥ आपुष्यमर्बुदं चापि पश्चान्नोसं
ददास्सौ॥ अस्यांतिथौ प्रदास्यंति ये सदस्याऽजनार्दने॥२३॥ ते यांतु परं प्रदास्याभि पुत्रं सौख्यं धनानि च
॥ सौभाग्यमतुलं चैव पश्चान्मोक्षं ददाम्यहं॥२४॥ तु माहात्म्येन स्तोत्रेण ये स्तुवंति जगत्प्रभुं॥ ते यांतु परं
प्रदास्यामि सुखसौभाग्यसंपदः॥२५॥ इति भगवन्मुखादिदं सम्यक्श्रुत्वा निमिः स्वयं॥ श्रीमान धनी विष्णुः रा
विलोके गंगातः॥२६॥ तस्मात्सुष्यत मार्गमासि शुक्लपक्षे तिथिपंचमी॥२७॥ इति श्री तारो हारिका निर्णय मा० पं
चमीव्रतनिर्णय नाम द्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥श्री॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ कार्तिकमासि विप्रेंद्र तुलसीं सिंचयेज्जलैः॥ त
तोस्य स्मर्त्तिं चनेनापि मुच्यते पापराशितः॥१॥ अत्रैतिवर्णयंत्यामिरतिहासं पुरातनं॥ करवीरपुरेह्यासी ३२

धर्मदत्तो द्विजः पुरा ॥ विष्णुव्रतधरो नित्यं द्वादशाक्षरजापकः ॥२॥ ध्यां तुर्यांशशेषायामेकदागाद्धरे
र्गृहं ॥३॥ करेण गृहीत्वा तुलसीशुद्धोदकसमन्वितः ॥ तेन दृष्टा तदा क्रूरा राक्षसी भीमदर्शना ॥४॥ तां दृष्ट्वा
भयादतित्रस्तकंपितो मूर्छितोनसा ॥ तुलसीमिश्रितं वारि तस्य मूर्ध्नि पतितं तु यत् ॥५॥ तेन जातिस्मृतिरभूत्त
स्याः पापमतेः क्षणात् ॥ अतः शुद्धमतिः सा तु नत्वा वचनमब्रवीत् ॥६॥ कलहोवाच ॥ पूर्वकर्मविपाकेन दशा
मेतां गतास्म्यहं ॥ तत्कथं तु पुनर्विप्र यास्युत्तमगतिं शुभां ॥७॥ इत्येवं वदमानां तां विस्मितो ब्राह्मणोऽब्रवीत्
॥ धर्मदत्त उ० ॥ केन कर्मविपाकेन दशामेतां गतावद ॥८॥ कलहोवाच ॥ सौराष्ट्रनगरे पूर्वं भिक्षुनामाभवद्द्विजः ॥
तस्याहं गृहिणी ह्यासन्कलहाख्यातिनिष्ठुरा ॥९॥ न कदाचिन्मया भर्तुर्वचसापि शुभं कृतं ॥ नार्पितं तस्य मिष्टान्नं
भर्तुर्वचनशीलया ॥१०॥ कलहप्रियया नित्यं दुःखितः स पतिर्मया ॥ विवाहं कर्तुमारेभे कन्यां गुणवतीं स्त्रियं ॥११॥
ततो गरलमादाय प्राणांस्त्यक्ता मया द्विज ॥ अथ बद्धा बध्यमानां निन्युर्यमकिंकरां ॥१२॥ यमस्त्वमां तदा दृ

दृष्ट्वा भर्त्सयन्निदमब्रवीत् ॥१४॥ अनयावस्तुभं कर्म कृतं किं चिन्तविधये ॥ मिष्टान्नं भुंजमाने पंकदत्तं भर्त्तुरर्पितं ॥१५॥
भर्त्तद्रोहकरा नित्यं सदा कलहकारिणी ॥ उद्विग्न्यमानेन भर्त्तारं शाखाविषमभक्षयत् ॥१६॥ आत्मघातकरोस्विसं
प्रेतदेहे तु तिष्ठति ॥ इत्युक्त्वा मां ततः पश्चात् निरये मांसमाक्षिपत् ॥१७॥ ततश्च वल्गुनीयोनि शूकरी तिरपक्षिभिः
॥ क्रमास्तेन तु मया पन्नाक्षुत्तृडर्द्यापरिपीडिता ॥१८॥ ततः क्षुत्क्षामप्यादृष्टा भ्रमंसा त्वं मया द्विज ॥ तवहस्तात्तुलसीवा
रीस्पर्शात् जातिस्मरो भवं ॥१९॥ तत्कृपां कुरु विप्रेंद्र कथं मुक्तिर्भविष्यति ॥ इत्थं निशांम्य कलहवचनं द्विजाग्र्यस
त्कर्मपापभयविस्मितदुःखयुक्तः ॥ तस्याविदर्शीन कृपास्पदचिन्तवत्तिध्यात्वा चिरं स्वकं च निजगाद दुःखात्
॥२०॥ धर्मदत्त उ० ॥ विलयं यांति पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ तुलसीमिश्रितोयेन सिक्ते सति हि कार्तिके ॥२१॥
इत्युक्त्वा ब्राह्मणः स्नात्वा तुलसीमिश्रवारिणा ॥ द्वादशाक्षरमंत्रेण प्रोक्षयामास निस्पृहः ॥२२॥ तावत्से तत्वि
मुक्ता ज्वलदग्निशिखोपमा ॥ दिव्यरूपधरा जाता लावण्येन यथेंदिरा ॥२३॥ ततः सा तं प्रणम्याह हर्षगद्गदया

गिरा॥ तस्य साहाद्द्विजश्रेष्ठ विमुक्ता निरयादहं॥२४॥ पापाब्धौ मज्जमानाया त्वत्तो भर्तोसि भो द्विज॥ इत्थं सा
वदती विप्रं ददर्श्यातमंबरात्॥२५॥ विमानं भास्वरं योगं पार्श्वे विष्णुदूतैरधिष्ठितं॥ तद्विमानं तु सा दृष्ट्वा धर्मद
त्तं प्रणंम्य च॥२६॥ आरुह्य तद्विमानं सा दिव्यरूपधरा ययौ॥ तदानीं विष्णुदूतास्तं धर्मदत्तमथाब्रुवन्॥२७
विष्णुदूतावूचतुः॥ साधु साधु द्विजश्रेष्ठ दीनोद्धरणकारक॥ तस्य साहाद्दिपमुक्तात्त पुण्यात्कार्त्तिकोद्भवात्॥
२८॥ आबाल्याच्चलया ह्येतद्विधिवत्कार्त्तिकव्रतं॥ कृतं तदस्य मानेन पुण्यं द्वैगुण्यभावतं॥२९॥ कार्त्तिकस्य तु पुण्ये
न इह सौख्यमवाप्स्यसि॥ सूर्यवंशोद्भवो राजा भविष्यस्यग्रजन्मनि॥३०॥ नाम्ना दशरथस्तत्र भार्याद्वयसमन्वि
तः॥ तत्रापि भगवान्विष्णुः पुत्रत्वमवधारयेत्॥३१॥ इति तं बोधयित्वाथ ते दूता दिवमाययौ॥ तद्दृष्ट्वा विस्मिता विप्राः
कार्त्तिकस्य तु वै भवं॥३२॥ तुलसीमिश्रितोयस्य माहात्म्यं वर्णयन्मुदा॥ इह भुक्त्वा परं सौख्यं अंते गाद्विष्णुमंदिरं॥
३३॥ ब्रह्मोवाच॥ यथा प्रियं श्रीतुलसीकाननं सर्वदा हरेः॥ धात्रीवनं तथा मासे कार्त्तिके श्रीहरिप्रियं॥३४॥ धा

त्रीवने हरेः पूजा धात्रीछायासु मानवः ॥ कार्त्तिके मासि कुरुते पुण्यस्यांतो न विद्यते ॥ ३५ ॥ तीर्थानि मुनयो देवाः
यज्ञाः सर्वेपि कार्त्तिके ॥ नित्यं धात्रीं समाश्रित्य तिष्ठंत्यर्के तुलास्थिते ॥ ३६ ॥ यत्किंचित्कुरुते दानं धात्रीछायासु
मानवः ॥ तत्कोटिगुणितं भूप नात्र कार्या विचारणा ॥ ३७ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ अयोध्यान
गरे कश्चित्सुतो वैश्यो नभवद ॥ ३८ ॥ दुष्टदारैर्विहीनश्च दैवाद्दारिद्र्यपीडितः ॥ भिक्षयान्वोदराग्निं वै शमयामा
स नारद ॥ ३९ ॥ कदाचिद्वणिजो वैश्यो ययाचे चणकान्हि सः ॥ तैर्दत्तांश्चणकान्गृह्य धात्रीवनमगात्किल ॥ ४० ॥
तत्र तान्भक्षयामास कार्त्तिके मासि नारद ॥ केचिद्दैवेरितास्तत्र चणकास्ते न नारद ॥ ४१ ॥ येपतंस्तेन ते दत्ताः
भिक्षुकाय द्विजाय च ॥ तेन पुण्यप्रभावेन राजासीद्वणिजः क्षितौ ॥ ४२ ॥ तस्माद्दानं प्रकर्त्तव्यं कार्त्तिके मासि सर्व
दा ॥ धात्रीवने मुनिश्रेष्ठ सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ४३ ॥ धात्रीछायां समाश्रित्य कार्त्तिके वै हरेः कथां ॥ यः शृणोति स
पापेभ्यो मुच्यते द्विजसत्तम ॥ ४४ ॥ नारद उ० ॥ कोभूद्द्विजसुतो ब्रह्मन्किं पापं कृतवान्पुरा ॥ यस्य जातं कथं मुने

रेतद्द्विस्तरतोवद॥४५॥ ब्रह्मोवाच॥ शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिविप्रसूनोःकथांशुभां॥ पुराद्विजवरोह्यासीत्कवेर्याउत्तरेतटे॥४६॥ देवशर्मेतिविख्यातोवेदवेदांगपारगः॥ तस्यसूनुर्दुराचारोतमाहस्वसुतंपिता॥४७॥ शृणुपुत्रहितार्थंतेप्रवक्ष्यामिहितंशुभं॥ इदानींकार्त्तिकेमासःपुरुषोत्तमवल्लभः॥४८॥ तत्रस्नानंचदानंचव्रतानिनियमान्कुरु॥ केशवस्यतथापूजांतुलस्यादिभिरेवच॥४९॥ दीपमालार्पणंविष्णोनमस्कारान्प्रदक्षिणा॥ एवंपितृवचःश्रुत्वापुत्रःक्रोधसमन्वितः॥५०॥ पितरंप्राहदुष्टात्माचलदोष्ठोविनिंदयन्॥ पुत्रतुनानकरिष्याम्यहंतातःपुण्यंकार्त्तिकसंभवं॥५१॥ तस्यपुण्यंतुनवैवैरूपाममामस्तुशुभाशुभं॥ इतिपुत्रवचःश्रुत्वाकोपात्तंपुत्रमब्रवीत्॥५२ मूषकोभवदुर्बुद्धेवनेवृक्षस्यकोटरे॥ इतिशापभयत्रस्तोनत्वापितरमब्रवीत्॥५३॥ हेपद्माकार्त्तिकंधर्मंशृणोऽपिहरितुष्टिदं॥ तदातेभवितामुक्तिस्तत्पुण्यप्रभावतः॥५४॥ पितासदित्राच्चैवमुक्तस्तत्क्षणान्मूषकोभवत्॥ बहुवर्षसहस्राणिगह्वरेनिवसन्वने॥५५॥ एकदाकार्त्तिकेमासिविश्वामित्रःसशिष्यकः॥ स्नात्वातानयोहरिं

कार्तिके मासि यः कुर्यात्स्नानदानजपादिकं ॥ ६३ ॥ विप्राणां भोजनं चैव तदक्षयफलं भवेत् ॥ + ५

चार्च्यं धात्रीछायां समाश्रितः ॥ ६४ ॥ कथयामास माहात्म्यं शिष्येभ्यः कार्तिकस्य च ॥ तदा कश्चिद्दुराचारो व्याधो
गान्मृगयाचरस्तदा ॥ ६५ ॥ दृष्ट्वा ऋषिगणान्हंतुं दुष्टधी प्राणिहिंसकः ॥ तेषां दर्शनमात्रेण पापबुध्या निवर्ति
तः ॥ ६६ ॥ अथोवाच द्विजान्व्याधो भवद्भिः क्रियते त्र किं ॥ तेनैवमुक्तो विप्रेंद्रो विश्वामित्रस्तमब्रवीत् ॥ ६७ ॥ वि
श्वामित्र उ० ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि महिमा कार्तिकोद्भवः ॥ सर्वेषामेव मासानां तुल्यः कार्तिको वरः ॥ ६८ ॥ त
स्मिन्क्रियते कर्म तदक्षयफलं भवेत् ॥ व्याध प्रस्तुतमाकर्ण्य धर्मं च ऋषिणा द्विज ॥ ६९ ॥ मूर्खो मुक्तदेहस्तु दि
व्यदेहस्ततोभवत् ॥ विश्वामित्रं प्रणम्याथ स्ववृत्तांतं निवेद्य च ॥ ७० ॥ अनुज्ञातोथ ऋषिणा विमानस्थो दिवं य
यौ ॥ विस्मितो गाधिपुत्रस्तु व्याधस्यैव विशेषतः ॥ ७१ ॥ व्याधोप्येवंविधं कुर्याज्जगाम हरिमंदिरं ॥ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेन कर्तव्यं केशवाग्रतः ॥ ७२ ॥ धात्रीछायासमाश्रित्य रूपाश्रवणमाचरेत् ॥ विप्रपुत्रोपि दुर्योनेस्स
द्यो मोक्षमवाप्नुवान् ॥ ७३ ॥ इति ते कथितं पुत्र कार्तिकस्य तु वैभवं ॥ यः शृणोति श्रावयति मुक्तिभागी न संश
यः ॥ ७४ ॥ इति श्रीकार्तिके माहात्म्ये धात्रीमहिमावर्णनं नाम त्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७४ ॥ ५ ॥

शौनक उ०॥ व्रतानामुत्तमं यत्तु व्रतं स्यात्तद्वद प्रभो॥ येन मोक्षमवाप्नोति येन प्रीतो हरेर्भवेत्॥१॥ सूतोवा
च॥ शृणु शौनक वक्ष्यामि सर्वपापहरं व्रतं॥ बहुपुण्यप्रदं गोप्यं तुभ्यं शुभ्भवेपरं॥२॥ एकादशीव्रतं पु
ण्यं सर्वमासेषु उत्तमं॥ एकादशीव्रतं पुण्यं सर्वमासेषु उत्तमं॥ एकादश्याव्रतं सम्यक्कृतं भक्तेन भवि
ष्यति॥३॥ एकादशी द्विधा प्रोक्ता शुद्धा विद्धेति भेदतः॥ तत्स्वरूपं प्रवक्ष्यामि शृणु शौनक सादरं॥४॥
सूर्यस्योदयतः पूर्वं चतस्रो घटिकास्तु याः॥ अरुणोदयसंज्ञास्ता नाड्यः प्रोक्ता मनीषिभिः॥५॥ अ
रुणोदयवेलायां दृश्यते दशमी यदा॥ एकादशी तदा विद्धा स्यादित्याहुर्मनीषिणः॥६॥ दशमी षट्पंच
म्पां बाणाद्रि दृश्यते यदा॥ तदाप्येकादशी विद्धा नयसेवनसंशयः॥७॥ दशमीन्यूनषट्पंचघटि
का दृश्यते यदा॥ एकादशी तदा शुद्धा सा प्रोक्ता धर्मवित्तमैः॥८॥ सकलार्पचतुर्नाडी प्राविद्धैकादशी य
दा॥ अर्वाक्सूर्योदयस्यापि शुद्धा एवमुदाहृता॥९॥ एकादशी यदा विद्धा स्यात्त्याज्या तां वैष्णवैर्नरैः॥ उपो

३८

ष्यैकादशीशुद्धा त्रयोदश्यां तु पारणं ॥१०॥ बहुवाक्यविरोधेन संदेहो जायते यदा ॥ द्वादशी तु तदा पोष्या
त्रयोदश्यां तु पारणं ॥११॥ एकादश्यां तु विद्धायां उपवासं करोति यः ॥ संवत्सरस्य पुण्येन ननार्द्धेनात्स्यासु
षंभवेत् ॥१२॥ गांधार्यापि पुरा तस्यां उपवासः कृतो मुने ॥ तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥
१३॥ तस्मादेकादशीं शुद्धां व्रतकृद्वैष्णवो जनः ॥ उपोषयेद्विधानेन भक्त्या श्रीपतितुष्टये ॥१४॥ उपोष
यां हरिदिने विधानान्मनुजेसहि ॥ दहेत्संहृत्य पापौघं पुरुषार्थंचतुष्टये ॥१५॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्म
हत्यादिकानि च ॥ अन्नमाश्रित्य तिष्ठंति संप्राप्ते हरिवासरे ॥१६॥ यो भुनक्ति हरिदिने सर्वपापाश्रयो भवेत् ॥ यु
गान्यनीतिसंख्यानि नरके मज्जते हि सः ॥१७॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्यादेकादशीव्रतं ॥ पक्षयोरुभयोश्चै
व चतुर्वर्णाश्रमी नरः ॥१८॥ एकादशीव्रतविधिं वक्ष्यामि शृणु शौनक ॥ दशम्यां प्रातरुत्थाय कृत्वा शौचादिकाः
क्रियाः ॥१९॥ देवस्य पुरतस्थित्वा प्रार्थयेच्च जनार्दनं ॥ कृतोस्मि दशमी पूर्वं दिनत्रयपशुभव्रतं ॥२०॥ एतद्व्रतं स

३८

मात्स्यर्थे निर्विघ्नं कुरु केशव॥ संकल्प्यविधिनाचैव तत्कर्मसमाचरेत्॥२१॥ भवेदक्षारलवणहवि
ष्यान्ननिषेधकः॥ अवनीतलशायनः प्रियासंगविवर्जितः॥२२॥ व्रीहिमुद्गाश्च गोधूमा नीवारश्चप्रि
यंगवः॥ श्यामकाश्चतथागव्यादधिदुग्धघृतानिच॥२३॥ आढकाश्चणकाश्चैव माषाश्चैव कुलित्थका॥
कूष्मांडंचकुलिंगंचतिंतिणीसौदुमेवच॥२४॥ व्रतोपवासदिवसे तथैव पारणाच्युते॥ सर्वदा पुण्यमासेषु
सर्वाण्येतानि वर्जयेत्॥२५॥ शाकंसलवणंचैव क्षिरास्वादंचमेपुतं॥ दुष्टोदकस्नानमभ्यंगं तांबूलंच प
र्नतथा॥२६॥ तैलपक्वंकांस्यभोज्यं व्यापारपाममेवच॥ क्रीडांशारीरसंस्कारं मर्दनंभोजनद्वयं॥२७॥ वर्ज
नीयानिसर्वाणि दशम्यादिदिनत्रये॥ अन्नपानंनिशानिद्रां एकादश्यांतुवर्जयेत्॥२८॥ लवणस्यपरित्याग
दशम्यांद्वादशीदिने॥ यदिकुर्वीतचैकान्नं व्रतस्यद्विगुणंफलं॥२९॥ परान्नंनैवभुंजीतंदशम्यांद्वादशीदि
ने॥ एकादशीव्रतफलंदशम्यांतत्प्रभागतः॥३०॥ पाखंडालापनरस्त्रीनटनाट्यावलोकनं॥ द्वादश्यांधर्म

भागश्च दातारमधिगच्छति॥३१॥ मध्यान्हलंघ्यभोजी यो द्वादश्यां स हरिप्रियः॥ मध्यान्हासरतो भोजी म
ध्यमः समुपाहृतः॥३२॥ तृतीययामभुंजीयात्सोधमः परिकीर्तितः॥ सायंकाले द्वादश्यां यो भुंक्ते स व्रत
हानिमान्॥३३॥ द्वादश्यां रात्रिभोजी योयमदृष्टोपि च नारकि॥ हरिवासरतः पूर्वं द्वादश्यां भोजनं स्मृतं॥३४॥
तस्मिन्नतीते द्वादश्यां कर्त्तव्यं पारणं बुधैः॥ एकादश्याः प्रांतभागो द्वादश्याः पूर्वमेव च॥३५॥ हरिवासर
नामासौ सर्वलोकोत्तमो मतः॥ न तत्र प्रातरुत्थाय एकादश्यां नरोत्तमः॥३६॥ कृत्वा शौचादिकं कर्म चिंतये
त्कमलापतिं॥ ततः सूर्योदयो वारि हस्तेन परिगृह्य च॥३७॥ कुशान्वितं प्रगृह्णीयान्नियमं विष्णुतुष्टये॥ एका
दश्यां निराहारः स्थित्वाहमपरेहनि॥३८॥ वक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत॥ एवमुक्त्वा ततः सम्यक् नि
त्यं कर्म समाचरेत्॥३९॥ सहस्रसंख्ययाप्यस्वच्छः सावित्रीं संजपेत् द्विजः॥ सर्वपापक्षयकरी व्रतस्य परिप
नैये॥४०॥ गायत्र्याः परमं नास्ति दिवि चेह च पावनं॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणपठनादिभिः॥४१॥ सर्वपा ३८

पविनिर्मुक्तः सयाति परमां गतिं ॥ विस्नुप्रियतमा ह्येषा धर्मकामार्थमोक्षदा ॥ ४२॥ समुपोष्या जनैरत्र
सम्यक्सम्यग्जागरपूर्वका ॥ विनाजागरणं विप्र विस्नोर्दिनफलं न हि ॥ ४३॥ तस्माद्युपोदवासाख्ये ये न कुर्वंति
जागरं ॥ एवं द्वादश मासेषु कुर्यादेकादशीव्रतं ॥ ४४॥ तत्रापि कार्त्तिके शुक्ले बोधिन्येकादशी वरा ॥ ऐश्वर्यं संत
तिं पुंसां राज्यं च सुखसंपदः ॥ ४५॥ ददत्सूपोषिता भक्त्या ह्येषा हरिबोधिनी ॥ मेरुमंदरतुल्यानि पापानि
सुबहून्यपि ॥ ४६॥ भस्मसात्कुरुते विप्र हरिबोधिन्युपोषिता ॥ जन्मप्रभृति यत्पुण्यं नरेणोपार्जितं भवेत् ॥ ४७
वृथा भवति तत्पुण्यमकृत्वा हरिवासरं ॥ स्नानं दानं तपो होमं समुद्दिश्य जनार्दनं ॥ ४८॥ नरैर्यत्क्रियते ऽजैं प्र
बोधिन्यां तदक्षयं ॥ बहुपुष्पैर्बहुफलैः कर्पूरागरुकुंकुमैः ॥ ४९॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्तथा नीराजनैरपि ॥ हरि
पूजा विधातव्या कार्त्तिक्यां हरिवासरे ॥ ५०॥ गीतनृत्यैर्विनोदेन प्रबोधिन्यां तु जागरः ॥ चंद्रसूर्योपरागेषु य
त्फलं परिकीर्तितं ॥ ५१॥ तस्मात्सहस्रगुणितं प्रबोधिन्यां तु जागरे ॥ पूर्वजन्मसहस्रेषु यत्पापं समुपार्जितं ५२

77

जागरेण प्रबोधिन्यां दह्यंते तुळराशिवत्॥ हरिवासरमाहात्म्यमेवं ध्यात्वा विचक्षणः॥५३॥ एकादश्यामुपवा
सोनियतो हरितुष्टये॥ एकादश्युपवासार्थं प्राप्तेपि बहुसंकटे॥५४॥ भार्यापुत्रादिसर्वस्वं स्वप्राणं वात्तत्यजेत्
।सर्वेप्येकादशी नैव संत्यजेद्वैष्णवान्सुधी॥५५॥ अत्रैव वर्णयिष्यामि इतिहासं पुरातनं॥ रुक्मांगदस्य मोहिन्या
सह संवादमद्भुतं॥५६॥ पुरा रुक्मांगदो राजा सार्वभौमो हरिप्रियः॥ वासरे वासरे विष्णोः दशम्योः शुक्लकृष्ण
योः॥५७॥ विधायोपरि धर्मात्मा राजेंद्रः शुद्धमानसः॥ अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यशीतिन्यूनवत्सरः॥५८॥ यो
भुंक्ते मामके राज्ये तस्य हानिः सपापकृत्॥ स मे वध्यश्च दंड्यश्च निर्यासो विषयाद्ध्रुवं॥५९॥ एवमाघोष
यामास स्वराष्ट्रे खलु पत्रतः॥ तद्बोधितैर्जनैः सर्वैर्द्वादशी समुपोषिता॥६०॥ स्नहैव पितृदेवेस्नातीर्थ
दानादिसत्क्रियाः॥ इत्येव द्वादशी मर्त्यो नान्यधर्मविदस्तदा॥६१॥ एकादशीव्रतपराः सर्वे भूपालदेशगाः॥
नरा नार्यश्च वैकुंठं गता यातास्तदाखिलाः॥६२॥ एवं गच्छंति लोकेस्मिन् हरिवासरतत्पराः॥ विष्णुलोकस्य मार्गो

सो संकुलो भज्जनैस्तदा ॥ ६३॥ दिवौकसां तदा लोकाः शून्याः सर्वे बभूविरे ॥ शून्याश्च नरकाः सर्वे पापभा
गिविवर्जिताः ॥ ६४॥ मार्जितानि तु लेख्यानि पुरापापोद्भवानि च ॥ लेख्यकर्माणि विख्याताश्चित्रगुप्तो भवत्तदा
॥ ६५॥ निर्व्यापारो यमो राजा ह्यभवद्रविनंदनः ॥ ततो विरंचिभुवनं चित्रगुप्तयुतो ययौ ॥ ६६॥ ततोनेकजनांत
स्थो ब्रह्माणं प्रणमन्यमः ॥ परिभूतोस्मि देवेश संमार्जितपटः कृतः ॥ ६७॥ त्राहि त्राहीति भाष्याणि निष्पपाता
ग्रतोप्यधः ॥ ततो ब्रह्मा दयालुस्तं यममप्रापयाब्रवीत् ॥ ६८॥ केन त्वमभिभूतोसि केन स्थानान्निवारितः ॥
संमार्जितः पटः केन ब्रूहि त्वं यम सर्वशः ॥ ६९॥ चतुर्मुखेनैवमुक्तः यमः प्रोवाच वाविलं ॥ एकलांगदेन मे भग्ने
नियोगो भभृतं विभो ॥ ७०॥ भवाद्यस्याग गन्ताय पृथिवी सागरांबरा ॥ न भुंक्ते वासरे विष्णोः सर्वपापप्रणा
शने ॥ ७१॥ विलापसर्वधर्मोस्म कृत्वा पापानि भूरिशः ॥ प्रयांति वैष्णवं लोकं उपोष्य हरिवासरं ॥ ७२॥ कुल
त्रयं समुद्धरस्य मनुजाः पद्मसंभव ॥ एकादश्युपवासी यः सर्वपापकरोपि सन् ॥ ७३॥ स कदाचन मम मार्गं तु प्रयाति

४०

हरिमंदिरं॥ तेनभग्नोहिमार्गोमे पद्गोपिपरिमार्जितः॥७४॥ स्वआपादस्थितश्चैव अभिभक्तोस्म्यहं विभो॥
ग्रसेभ्यात्व॥ यमस्त्वयानकर्त्तव्यो नापोराज्ञिहरिप्रिये॥७५॥ सद्गुणेषुव्ययस्तापः संतापोमरणांतिकः॥ यन्ना
म्नोच्चारणेनेव मोक्षोभवतिपापिनां॥७६॥ तस्यविष्णोःप्रियदिनेकथंतस्याद्दुपोषणं॥ कथंशासःसितंप्रा
शांतस्यवासरसेविनं॥७७॥ सनेष्ठाननियंतव्यासोपराधिनियोगिना॥ स्वामिप्रसादाद्युक्तास्ते नियच्छेसु
नियोगिनं॥७८॥ सर्वेषामिह भक्तानामादिर्हि पुरुषोत्तमः॥ पुरुषोत्तमभक्तानां विग्रहोनोपपद्यते॥७९॥
व्याजेनैव कृतायैषैकादशीपक्षयोर्द्वयोः॥ अवमानकृतानेस्तत्तथाहं न सहायकृत॥८०॥ यमउ०॥ प्राप्ते
नाद्य सप्तासर्वैस्तर्हिश्रिनमनादिभिः॥ नाहं यास्ये पुनः कर्तुं नियोगास्य च संभवः॥८१॥ प्रजास्यति महीपाले
लारकांगदसंज्ञिते॥ तमेवं देवनृपतिं संप्राप्ते हरिवासरे॥८२॥ यदिश्यन्वलसेधैर्यात्तद्दाहंतवकिंकरः॥ तमे
कंभो जयस्यात्रहर्येहनि महेपतिं॥८३॥ कृतकृत्यो भविष्यामि गयापिंडप्रदो यथा॥८४॥ एवमुक्ते यमेनासौ वि ४०

८०

+ पाणिपादचलेविप्रक्ष्मिनिनिर्मेषितानुसा॥८९॥ ८

रंभिः कमलाकरः॥८४॥ विचार्य मनसा लोकेमोहिनी निर्ममे स्त्रियं॥ दृष्ट्वापि तां महत्स्तांच सर्वावयवसुंद
रीं॥८५॥ प्रस्फुवाचभपाङ्गलाचक्षुर्भ्यांसंन्निमीलयत्॥ नसरागेण मनसा स्वक्षुणावाप्यचिंतयेत्॥८६॥ पश्ये
द्राजननीपुत्रीभ्राव्यान्यांकांचनस्त्रियं॥ दृष्ट्वैव प्रमदां सेतां प्रस्रवायीपतत्स्वधः॥८७॥ अनन्यापाणिपादौ
तु न देयो द्वादशाब्दके॥ सुतेनाभ्यंगकरणे किंपुनर्यौवने स्थितः॥८८॥ यावद्धूरश्चैयेदं॥ विरक्तं पुरुषस्य हि॥
॥ स्नानं वाप्यथवाभ्यंगं तस्याप्येवंविधा गतिः॥९०॥ वधूहस्तेन यः पापो पादशौचं करोति हि॥ तस्मात्त्वी स्व
येङ्गी मातृ भाकांक्षितोपि न खलु॥ इति भावेन नयने निमिल्य चतुराननः॥९१॥ पुनर्धर्मवदप्याहतो नारीपुर
तः स्थितां॥ यादृशी मनसा ध्याता मयावं वरवर्णिनी॥९२॥ तथाभूता समुत्पन्ना मम विक्षोभकारिणी॥ इत्यक्को
मोहिनी स्मितान्त्वोवाच्चचतुर्मुखं॥९३॥ सनातिनि बुलोकेषु यः पुमान्मम दर्शनात्॥ भवंतमादितं रूत्वा
नक्षोभं याति पद्मज॥९४॥ साहं सरव्यत याता न कस्यचिन्मोहिनेति हा॥ तस्मादिराजगन्नाथ त्रैलोक्यं क्षोभया

४१ म्यहं ॥९५॥ विदिशे नगरे राजा नाम्ना रुक्मांगदः स्थितो ॥ तस्य संध्यावली भार्या तद्रूपोपमा शुभा ॥९६॥ यस्य ध-
र्मांगदः पुत्रो पितुरप्यधिको गुणैः ॥ तस्य धर्मप्रधानस्य पुत्ररत्नान्वितस्य च ॥९७॥ मोहनाय गच्छत्सौ मंदरं पर्वतोत्त-
मं ॥ तत्रस्थप्सति राजासौ तुरंगेण समन्वितः ॥९८॥ तव शीलेन वार्वगि मोहितो भूद्विहायसः ॥ समारूढ्य गिरेः शृंगं
संसर्गं पास्यति त्वया ॥९९॥ तत्र देवि त्वया वावं मिलिता भ्रभुजा सह ॥ भार्याते हं भविष्यामि महाराजेन संशयः
॥१००॥ मोहितस्तत्स्वरूपेण तथैवांगीकरिष्यसौ ॥ न तस्यं शपथं तेन राज्ञा त्वद्वाक्यपालने ॥१॥ कारयाग्रस्य पार्थेतं
दक्षपाणिं गृहाण च ॥ ततो राजा समुत्केन सुरते त्वया सह ॥२॥ वाक्यं गतिभ्रुकुति चिह्नसे रक्षुव मोहिनी ॥ यत्सं
पा[illegible]सुराप्यथो राजन् कृतो मद्वाक्यपालने ॥३॥ तं पालय महीपाल मन्ये समयमागतं ॥ एवमुक्तेन धर्मस्तु न्येस रा-
जा सत्यगौरवात् ॥४॥ पालयामि न संदेहो ब्रूहि किं ते हृदाप्यहं ॥ एवमुक्ते त्वया वाच्यो राजा रुक्मांगदः शुभे ॥५॥ तोप-
वासस्तु पाकार्यः कथं विद्धिरिमासरे ॥ सुरतभ्रंशकारी मे भवेस्त्वं समुपोषितः ॥६॥ सन्मुखायेमने पेतां स्वभा-

४२

र्यो यो वसे वने॥ परोपेक्षी दुराचारः स याति नरकं ध्रुवं॥७॥ नाहं दिवसमेकं तु शक्नोमि रहितस्त्वया॥ एवं
संभाष्यमाणा पत्न्या राजा वचस्तव॥ नानकरिष्यति यर्द्वगिनदा वाक्यमिदं वचः॥ यदि नत्पदअदसे राजन्नुपवा
सं हरेर्दिने॥९॥ स्वपुत्रस्य शिरश्छित्वा स्वहस्तेन वरासिना॥ धर्मांगदस्य राजेंद्र ममोत्संगे क्षिपस्व ह॥१०॥ इ
त्युक्ते नृपतिना सं समं पुत्रं नहास्यति॥ किंतु संगच्छवाक्यं ते भोक्ष्यते हरिवासरे॥११॥ ततोऽनो भास्यति च पूर्वे
वंचयमांतिकं॥ नरकेष्वधिवासश्च भविष्यति जनस्य च॥१२॥ एवं कृते तथा भद्रे स्याद्यमस्य मनोरथः॥ सूत
उ०॥ एवमुक्त्वा वरांगी सा प्रणम्य कमलासनं॥१३॥ वीक्षमाणा नरो चेया प्रतस्थे मंदराचलं॥ तृतीये तं मुहूर्ते नि सं
प्राप्ता गिरिमस्तकं॥१४॥ गायंती नृत्यका नाथे मुपविष्टा शिलातले॥ तस्यां शिलायां विप्रेंद्र लिंगं तिष्ठति कार्त्तिकं॥१५
विपक्षिंगे ति विख्यातं तत्समीपे जगौ किल॥ तस्मिन्प्रवृत्ते विप्रेंद्र गीते मन्मथवर्द्धने॥ बभूव भूधराणां हि स्वहान
स्यां स्थितपांकिल॥१६॥ श्रुत्वैव गीतं तु दिगंबरस्तदा तेनैव रूपेण वरांगनायाः॥ चचाल धैर्यादुपभोगकामो विमो
हितः शंभुरथाभ्यधावत॥१७॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्त्तिकनाम्न्येकादश्युपाख्याने चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥ ॥४२॥

४२

अस्त्रोभान्वा॥ सूत उवाच॥ रुक्मांगदोपि राजेंद्रो भुक्त्वा भोगान् हि मानुषान्॥ संप्रप्य बुद्रो देवं लक्ष्मीपतिमभि
ष्टुवंश्च॥१॥ दत्वा सम्यग्धियं पदं विप्रशत्रूणां गुणशालिनां॥ हत्वा भस्तेयमस्पर्धं जित्वा वैवस्वतं पदं॥२॥ वैकुंठपदं दि
व्योः कृत्वा पर्णं [illegible] हि मानवैः॥ अपराजनयकालेन धर्मांगदस्तभाक्सत॥३॥ एतां वसुमतीं पुत्र रत्नपर्णीं
समंततः॥ परिपालय वीर्येण स्वधर्मकृतनिश्चयः॥४॥ पुत्रे स्वधर्मे यो राजा न राज्यं प्रतिपादयेत्॥ तस्य ध
र्मतपःकीर्तिर्विनश्यति न संशयः॥५॥ समर्थे तनये पुत्र यो न याति पिता सुखं॥ पापभाक्स तु विज्ञेयो ध
र्मांगद जगत्त्रये॥६॥ पितुर्भारक्षमः पुत्रो भारं नावहते तु यः॥ नराधमः सुतो ज्ञेयः कीर्तिधर्मच्युतो भवेत्॥
७॥ सुतुष्टो यो धिकः पुत्रः पितुर्भवति भक्तिमान्॥ प्रकाशयति स वै वंशं रविर्भास्करः॥८॥ पुत्रदुर्नयजैर्दुःखैर्य
श्च जागर्ति वै पिता॥ सुपुत्रो नरकं याति यावदाभूतसंप्लवं॥९॥ पितुर्वचनमाहृत्य सर्वं यः कुरुते वशी॥ स या
ति विष्णुसायुज्यं स्तूयमानो महर्षिभिः॥१०॥ विष्णुवासरभोक्तॄणां निग्रहे संस्थितेन हि॥ न सुखं नैव तु संच ४२

स्वेच्छयावैमयासुतं॥११॥ बालोयुवाहंवृद्धोहंगर्भिणीचकुमारिका॥ सरोगीविफलोवापिनाहंशक्तोस्त्युपो
षितुं॥१२॥ इत्येवंजल्पितायेये तान्निरस्यमंततः॥ याकैश्चैवपुराणोक्तैर्दिवसैर्व्रहाभिस्त्वहं॥१४॥ सोहंप्रजा
कृतेसोरव्यंसंस्थितोनास्मनःकश्चित॥ सोरव्यमिच्छाम्यहंभोक्तुंमृगयादिसमुद्भवं॥१५॥ नपानद्यूतजंसोरव्यं
कामयेपुत्रजातुचित॥ ~~सोरव्यमिच्छाम्यहंभोक्तुंमृगयादिसमुद्भवं॥१५॥~~ उभयोर्भ्रंशितोराजानरवेस्तुनमप्रजान्वि
तः॥१६॥ त्वत्प्रसादादहंपुत्रमृगव्याजेनपर्वतान्॥ वनानिसरितश्चैवसरांसिविविधानिच॥१७॥ नृपालयांस्तद्
शैतनगतत्रवरत्म्यहं॥ भोक्तुकामोप्रियान्कामान्मद्भारंत्वंसमुद्धर॥१८॥ एतस्मैकंमयापूर्वंपतत्स्थितंहृदयेन
घ॥ अस्मिन्कृतेत्वयाकीर्तिरहूनेनरकोभवेत्॥१९॥ धर्मांगदउ॥ सर्वमेतत्करिष्यामिभुंक्ष्वभोगान्मनोरथान्॥
शुभंराजधरंतातत्वदीयामुद्धराम्यहं॥२०॥ नमेचान्योस्ततोधर्मस्त्वद्वाक्यकरणंविना॥ पितुर्वाक्यमकुर्वाणो
नरोधर्माद्योव्रजेत्॥२१॥ तस्मात्करिष्येवचनंत्वदीयंप्रांजलिःस्थितः॥ एवमुक्तेतुवचनेराजाहृष्टोभवद्ह॥

का०
४३

॥२२॥ धर्मांगदोपिहृष्टात्मा प्रजा आहूय चाब्रवीत्॥ पित्रानियुक्तोभवतांपालनायहितायच॥२३॥ पितृवा
क्यंमयाकार्यंसर्वेषांधर्मनीछया॥ नान्योधर्मोहिपुत्रस्यपितुर्वाक्यांविनाप्रजाः॥२४॥ मयिदंडधरेशास्ताभ
वतांनभवेत्कश्चित्॥ एवंज्ञात्वासुखमाभिराराध्योगरुडध्वजः॥२५॥ ममत्वंहिपरित्यज्यस्वजातिविहितानिस्वा॥
कृत्वाकर्माणिहरयेसमर्पयतहेप्रजाः॥२६॥ भवेयुरक्षितालोकाभवतांनात्रसंशयः॥ नभोक्तव्यंहरेर्दिने
पुण्यदेपापनाशने॥२७॥ एवमुक्त्वाप्रजाःसर्वाःसमाश्वास्यपुनःपुनः॥ नादितास्वनरावेपीसेतेधर्मांगदःसुतः
॥२८॥ सर्वत्रभ्रमतेशौर्योकुर्वन्निष्कंटकांमहीं॥ पटहोरटतेसर्वैमत्तेतुकरिमस्तके॥२९॥ उपोष्यैकादशीलो
केममलेनविवर्जितैः॥ सर्वक्रियासुदेवेशोनियुक्तोनियुतंहरिः॥३०॥ एवंसवृत्तिविप्रेंद्रपटहेमेदिनीपरं॥
हर्षमेवापयौचाथपिताधर्मांगदस्यहि॥३१॥ ज्ञात्वापुत्रंक्रियोपेतंआत्मनोप्यधिकंनृपः॥ उवाचवचसाद
ष्ट्वास्थितांलक्ष्मीमिवापरां॥३२॥ सन्ध्यासंध्यावलित्वंहिधन्योहंवरवर्णिनी॥ उभाभ्यांजनितःपुत्रोहिमांशुधव ४३

४४

लोक्षितौ ॥ ३३ ॥ कर्णाभ्यां श्रूयते मोऽसौ न दृष्टं केन चित्स्वयं ॥ सोऽस्माभिरधिको मोक्षः प्राप्तः सत्सु वसंभवः ॥ ३४
सोहं गमिष्ये संहृष्टः कृतकृत्यो महावने ॥ विहाय दारांल्लक्ष्मीं वै गीः संचरिष्यामि सांप्रतं ॥ ३५ ॥ ततः संध्यावली प्राह
भर्तुर्वाक्यं निशम्य तु ॥ सत्यमुक्तं त्वया राजन्पुत्रसौख्येन सुकिंदं ॥ ३६ ॥ तुल्यं भवति लोकेस्मिन् शतक्रतुफला
दिषु ॥ प्रेम भारस्त्वपत्यस्य सप्तद्वीपसमुद्भवः ॥ ३७ ॥ मृगहिंसां परित्यज्य यज्ञैर्यज जनार्दन ॥ भोगहिंसां प
रित्यज्य सेवस्व सुरनिम्नगां ॥ ३८ ॥ गृहे स्थितो हृषीकेशं पदज्ञयस्व महीपते ॥ निरागसां न युक्तं हि पशूनां मरणं
नृप ॥ ३९ ॥ अहिंसा परमो धर्मः पुराणेषु प्रकीर्तितः ॥ हिंसया वर्तमानानां यद्यो धर्मो भवत्पुरा ॥ ४० ॥ तस्मात्त्वे
दं हितं मन्ये यज त्वां मृगपावने ॥ निवारितो मया त्वं हि सर्वथा हितकाम्यया ॥ ४१ ॥ एवं ब्रुवाणां तां भार्यां नृपो व च
नमब्रवीत् ॥ नाहं हन्मि मृगानेवि मृगया जेन कानने ॥ ४२ ॥ वदेहि ध्येय धनुष्पाणिः कुर्वन्कंटकशोधनं ॥ श्वापदे
भ्यश्च चोरेभ्यश्चापरेभ्यो धनुष्मता ॥ ४३ ॥ आत्मना वाथ पुत्रेण गोपनीयाः प्रजाजनाः ॥ प्रजामरक्षन्नृपतिस्त्व

मोद्विजेंद्रेस्थः ॥४४॥ सोहं रक्षणमुद्दिश्य गमिष्यामि वनं प्रति ॥ एवमामंत्र्य तां भार्यां समारुह्य तुरंगमं ॥
४५॥ ततः प्रतस्थे भूपालस्त्वरितो निर्जनं वनं ॥ पश्यमानो गिरिं तस्मात्सरितः सिसारितस्तथा ॥४६॥ वकांश्चयो
गिराजेंद्र वनान्युपवनानि च ॥ ततः स्वर्गप्रतीकाशं सर्वतः कांचनावृतं ॥४७॥ बहुवृक्षसमाकीर्णं बहुधातुवि
भूषितं ॥ सकांतैर्युवतीवृंदैः समेतं च मनोरमैः ॥४८॥ द्विरेफध्वनिसंयुक्तं कोकिलाध्वनिनादितं ॥ समपश्य
च्चैव नृपतिर्मैहरं चादिवंगमं ॥४९॥ तसार्थं समुपागम्य अप्सरागीतं च नर्तनं ॥ गिरिस्थाय पश्चिमे हित्वा विमुच्य स
तुरंगमं ॥५०॥ गिरिमारुह्य तरसा मोहिनी सहसेक्षिता ॥ चार्वंगी गिंगीभुजंगा त्वगायंती तां मनोहरां ॥५१॥ त्रै
लोक्यसुंदरीं दृष्ट्वा निपपात समूर्छितः ॥ मूर्छितं नृपतिं वीक्ष्य कटाक्षेण विरम्य सा ॥५२॥ गमनस्य कारणं प्रा
प्तेमहागाद्राजसंनिधिं ॥ स्वस्तोगादमुपायेदं वनं कामनमोहितं ॥५३॥ उत्ति नृपवरागातेहं मूर्छां त्यज महामते
॥ पश्यात्रिदशांगनमध्येव रंतुमत्र महाभुजे ॥५४॥ तर्हि संप्रार्थितं दत्वा भुंक्ष्व मां हृष्टचेतन ॥ सतत ॥५५॥ व्याहृतं

शोभने वाक्यैर्मोहिन्या नृपतिस्तदा ॥५५॥ उन्मील्य नेत्रे राजेंद्रः शतपत्रनिभे हृदा ॥ सगद्गदमुवाचेदं मोहि
नीकांतविग्रहं ॥५६॥ मया बाल्ये सुबहवः पूर्णचंद्रनिभाननाः ॥ अनुभुक्तास्त्वया दृष्टास्त्वत्सदृशं न कुः
त्रचित ॥५७॥ यादृशीं चंचलापांगि नयसर्वांगसुंदरी ॥ सोहं दर्शनमात्रेण त्वदीयेन वरानने ॥५८॥ मनोभ
वशरैर्विद्धः पपात सहसा क्षितेः ॥ सोहं दास्यामि ते सर्वं हृद्गतं तव सुंदरि ॥५९॥ आत्मानमपि दास्यामि ध
नरत्नादिकं पुनः ॥ श्रीसूत उवाच ॥ तादृशं वचनं श्रुत्वा तान्नृपं मधुरवाक् शुभं ॥६०॥ उवाच सा स्मितं कृत्वा सुमुख्या
यन्नृपं तदा ॥ न राज्यं धनरत्नानि कामये हं क्षितीश्वर ॥६१॥ सत्कामया अहं भूपते ह्येवमपि शंकया ॥ मम स्वभा
र्यो हिशापथं कुरुष्व नृपसत्तम ॥६२॥ राजोवाच ॥ एवंतुष्यसे देवी समयं ते करोम्यहं ॥ क्लेशापवत्संगतं त्वं मां संजी
वय वरानने ॥६३॥ मोहिन्युवाच ॥ दीयतां दक्षिणो हस्तो भूरिद्रविणदायकः ॥ अनेकक्रतुकर्ता च बहुपुण्यकरश्च
यः ॥६४॥ येन मे प्रत्ययो राजन् भविताहं तवोपरि ॥ राजा स्वधर्मशीलो हि ससाक्षी निजगद्गुरे ॥६५॥ नचकिंद

84

४५

न तं किंचित्कुरूपं चिदपि भ्रमिपः॥ एवं श्रुत्वा तां प्रोवाच मोहिनी हृष्टयातुरा॥ ६६॥ अन्यत्र भ्रतिनामोरन्तासत्संभाषि
तं मम॥ अयथार्थं वृद्धिभिर्वाक्यैर्जल्पितैः स्वयमात्मनः॥ ६७॥ तव दृष्टो मया हल्लो दक्षिणश्यामलोचनः॥ यन्मया
सुकृतं किंचित्कृतं मयाजन्मिकं सुभं॥ ६८॥ तत्सर्वं तव वै भूयाद्यादि कुर्यान्मतेव वचः॥ अदृष्टपूर्वा त्वं भद्रे मया दृष्टा
सि सांप्रतं॥ ६९॥ कासं कस्य कुतो वापि किमर्थमिह चागता॥ रुक्मांगदोहं नृपतिः ऋतुध्वजसुतः शुभे॥ ७०॥ इदं
याकुसुतः श्रीमान् रुक्मांगदपितास्तथा॥ मृगव्याजेन गहनं प्रविष्टं काननं शुभे॥ ७१॥ आरुह्य वाजिप्रहरं मं
दरं दृष्टुमागतः॥ भ्रममाणोऽक्ववमयाकौतूहलपरेण हि॥ ७२॥ श्रुतं तु मधुरं गीतं तव कक्षसमुद्भवं॥ गीतेन चा
हमतस्य तत्समीपमुपागतः॥ ७३॥ दृष्टेः यमतुत्रास्ता मम संचारलोचने॥ एवमुक्तं नृपेणाथ व्याजहारो
नारं च सा॥ ७४॥ ब्रह्मणो हं सुता राजन्श्रुत्वा तां कीर्तिसंस्तुतं॥ तदर्थे मंदरगिरिं रमणीयमुपागता॥ ७५॥ परि
त्यज्य सुतान्सर्वान्महादेवपुरो महान्॥ त्वमेव मुक्ता हस्ते नराजहस्तप्रगृह्य सा॥ ७६॥ उस्थापयिसा राजानं भ

४५

(९०)

तत्रस्थंस्वोब्रवीत्॥ मार्यांकाकुत्स्थराजेंद्रकुमारीविगतकल्मषा॥७७॥ उद्वाहय्याशुभांमांत्वंगृह्योक्तविधिनान्
प॥ इत्युक्तावैंपलायांगीसतांस्वंनागहापिवा॥७८॥ उद्वाह्यविधिवद्राजासहसंनिरमब्रवीत्॥ नतथात्रि
दिवप्राप्तिस्तेनयन्मांवरानने॥७९॥ तवप्राप्तिर्यथालाभंकरोतिममसुंदरी॥ तस्मात्तवानुकूल्यंपत्नंकरोम्य
नुशाधिमां॥८०॥ इहैवरम्यसेवात्वंअथ्यवानगरेवरगतफुल्लानपतिर्योक्यंमधुरंमोहिनीतदा॥८१॥ उवाच
वाक्यंसुमुखीराजानंहाटकांगदे॥ सपत्नीनांवृहाक्षाणिक्रूराणिनगरेमपि॥८२॥ वर्तिष्यंतिमहीपालकु
यंगच्छामितेपुरं॥ नासीत्सीमंतिनीकाचिद्भवेद्रूपाक्षिताविह॥८३॥ यस्याःसपत्नीप्रभवदुःखमामरणांति
कं॥ एवंसपत्नीप्रभवंदुःखंज्ञात्वापिभामिवे॥८४॥ तुष्यैस्तवत्रकीस्याहंत्वंहिभर्त्ताकृतामया॥ अतस्त्वांस्वा
मिन्शैलेस्मिन्नैवक्ष्येचसमन्विते॥८५॥ इत्युक्तापिपुनःप्राहराजानंप्रतिमोहिनी॥ नरंस्येत्वंहिराजेंद्रसं
ध्यावल्यांविनाक्वचित्॥८६॥ यस्यास्त्वंविरहेदुःखिसपत्नीसंभविष्यति॥ दुःखेननतवभोराजन्ममादुःखं

३१

भवेन्मम ॥ ८७॥ अतोपश्चैव ततः सौख्यं त्वत्रस्था स्याम्यहं सिते ॥ भर्त्तुस्थाने हि वासस्तव्यं ऋद्धिहीने प्रियार्थया ॥
८८॥ भर्तुः सुखे सुखा नारी हृष्येत मसिमज्जति ॥ मोहिन्यास्तु वचः श्रुत्वा स राजा हृष्टमानसः ॥८९॥ परि
ष्वज्य वरारोहे इत्थं वचनं ब्रवीत् ॥ भार्याणां मम सर्वासां सुपरिष्टा भविष्यसि ॥९०॥ मा शंकां कुरु वत्स्यं मे न ते दुः
खं भविष्यति ॥ जीवितादधिका सुभ्रु भविष्यस्व गृहे मम ॥९१॥ गच्छामो सहिश्चावेगी सुखापक्वाहं प्रति ॥ भुं
क्ष्व भोगान्मया साकं त्वत्रस्था रक्षयामि वा ॥९२॥ एवं रुक्मांगदेनोक्तं मोहिन्यंगीचकार ह ॥९३॥ इति श्री सारो
द्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये मोहिन्युपाख्याने पंचदशोध्यायः ॥१५॥ ॥ ७॥ श्रीहरीवत्स ॥ अवरुह्य रथौत्तैंद्रा ता
वुभौ धरणीतले ॥ संप्राप्तौ तं महावीर्यं वाजिनं तावपश्यत ॥१॥ अथ रुक्मांगदो राजा मोहिनीवाक्यमब्रवी
त् ॥ तमारोह हयं भद्रे योजनायुतमंगणात् ॥२॥ अद्य पश्यामि कृत्स्नस्य वक्त्रं पर्वेंदुसंन्निभं ॥ धार्मिकस्य
वरारोहे इन्द्रस्य महात्मनः ॥३॥ सुखगामितयो ह्येषो विमानः प्रतिमे प्रभो ॥ तदाकर्ण्य वचो राज्ञो मोहि

नीरतिलालसा ॥४॥ आरुरोह समं तेन तं हयं वायुवेगिनं ॥ उवाच मोहिनी भूयो भर्तारं मंदहासिनी ॥
॥५॥ प्रचोदय हयं शीघ्रं स्वपुराय महीपते ॥ कृत्रवक्ष्मिहाद्रष्टुं बहुकुलानव विद्यते ॥६॥ तवार्द्धे वाद्य हं भूप
गम्यतां पत्तने स्पृहा ॥ मोहिन्या वचनं श्रुत्वा प्रतस्थे नगरं प्रति ॥७॥ ततो ययौ महाराजो वायुवेगेन वायु
ना ॥ आससाद पुरीं रम्यां समृद्धां तु सुसंयवतां ॥८॥ तमायांतं नृपं ज्ञात्वा चारैर्धर्मांगदः सुतः ॥ पितरं
हर्षसंयुक्तो भूपालान्वाक्यमब्रवीत् ॥९॥ पिता मम समायाति ह्यद्य मारुघ हे नृपाः ॥ तस्य गच्छाम हे स
म्यक् सन्मुखं ह्यवनीपतेः ॥१०॥ पितरागच्छमानस्य सन्मुखं न व्रजेत्सुतः ॥ यः स वै नरकं याति घोरं नास्त्य
त्र संशयः ॥११॥ हे भूपा व्रजमानस्य सुतस्य पितरं प्रति ॥ पदे पदे मखफलं प्राहुः पौराणिका द्विजाः ॥१२॥ उ
त्तिष्ठंतु व्रजाम्यद्य भवद्भिः परिवारितः ॥ अभिवंद्यामि तं प्रेम्णा ह्युपमे दैवतं परं ॥१३॥ तथेत्युक्तस्ततः सर्वै
र्महीपालैः समेतंततः ॥ जगाम सन्मुखं पद्भ्यां क्रोशमात्रं पितुस्तदा ॥१४॥ दृष्ट्वा तातं सहस्रेण मर्त्तिमानिव म

४८

श्रयः॥ सगरादुरमध्यांनंजससादनृपंपथि॥१५॥ संप्राप्यपितरंस्नेहाधर्मीप्रणनामच॥ प्रणमंतंहि
तंवीक्ष्यतनयंभूमिपैःसह॥१६॥ अवरुह्यहयाद्राजासमुत्थाप्यसुतंपुनः॥ भुजाभ्यांशालवृक्षाभ्यांपरिष्वज्ये
मुदानहा॥१७॥ मूर्ध्नितंसमवघ्रायपउवाचतनयंतदा॥ कच्चित्स्वास्तिप्रजासर्वाः कच्चिज्जेष्यसेरिपून्॥१८॥
न्यायागतेनवित्तेनकच्चित्कोशंबिभर्षिकिं॥ कच्चिद्द्विजेष्वभ्यधिकावृत्तिपुत्रकृतात्वया॥१९॥ कच्चित्त्वयास्वरेवि
ष्णौनरात्तंजंमिमानके॥ एवमुच्चार्यमाणश्चतनयोवाक्यमब्रवीत्॥२०॥ धर्मांगदोमहीपालंप्रणम्यचपुनः
पुनः॥ सर्वमेतद्धितंतातपुनःकर्तास्मितेवचः॥२१॥ पितुर्वचनकर्तारोपुत्रावंद्याजगत्त्रये॥ तस्यपादंभवेत्स
र्वेयोनकुर्यात्पितुर्वचः॥२२॥ त्वदधीनंशरीरंमेत्वदधीनंचजीवितुं॥ त्वदधीनोहिमेधर्मस्त्वंतपोजीवितुंमम
॥२३॥ त्रैलोक्यंवपस्यापिहातेननशुद्धिर्मेऋणात्तव॥ एवंब्रुवाणोबहुधाबहुभूपालसंवृतं॥२४॥ रुक्मांगदः
परिष्वज्यपुनराहसुतंवचः॥ सत्यमेतत्त्वयातत्रयाहतंवेदसंमितं॥२५॥ पितुराज्ञाधिकंकिंचिद्दैवतंन

४८

९५

सुतस्य हि ॥ दैवाः पराङ्मुखास्तस्य पितरं येन मन्यते ॥ १६ ॥ नास्ति तुर्यं च नेत्रश्रवा पुत्रोथ धर्मांगदोऽब्रवीत् ॥ क्व
गतश्च महाराज निदेशमपि संपदे ॥ १७ ॥ कस्मिन्स्थाने त्वया प्राप्ता सर्वाद्भुतसमप्रभा ॥ अहो भानासु
निपुण्यो येनेयं निर्मिता विभो ॥ १८ ॥ धर्मांगदवचः श्रुत्वा हर्षाद्रुक्मांगदोऽब्रवीत् ॥ इतः पंचाशद्योग हेमहयमा
रुह्य वेगिनां ॥ १९ ॥ मंदरं पर्वतं श्रेष्ठं गतोऽहं धर्मभूषण ॥ तस्य मूर्ध्नि महाभागा तोषयंती त्रिपुरहरं ॥ २० ॥ मया
दृष्टा समारुह्य पद्मां मंदरपर्वतं ॥ ततोऽहं मूर्छया युक्तः पातयन्धरणीतले ॥ २१ ॥ अनंगमार्गणैर्विद्धो व्याध
विद्धो यथा मृगः ॥ तदाहमनया देव्या सांत्वितश्चातुरो यथा ॥ २२ ॥ ततोऽहं तत्र भर्तुस्ते दिव्यं स्वार्थेन याचसहाम
पाच्यापि प्रतिज्ञातं मह्यं सिपाकरान्वितं ॥ २३ ॥ सेयं भार्या विशालाक्षी कृता मध्यरमस्तके ॥ ततो पतीय भ
पृष्ठे समारुह्य तुरंगमे ॥ २४ ॥ तृतीयदिवसेनाहं संप्राप्तस्तव संनिधौ ॥ इयं ते जननी पुत्र मम भार्या शुभा
नना ॥ २५ ॥ अभिनादय तत्त्वं गीमिमां संख्यावलीमिव ॥ नास्ति तुर्यं च नेत्रश्रुता रूपसंस्थामवंदत ॥ २६ ॥ ततः
पितरमारोप्य पुनरेव हयोत्तमं ॥ ततो भूपालसंपैश्च पद्मां धर्मांगदो गतः ॥ २७ ॥ प्रविष्टो नगरं रम्यं सर्व

संपत्तसमन्वितं ॥ ततो गृहवरं प्राप्य पूज्यमानो नृपोत्तमः ॥ ३८ ॥ अवतीर्य हयात्तस्मान्मोहिनी वाक्यमब्रवीत्
॥ धर्मांगद गृहं गच्छ मोहिनीतं मनोहरं ॥ ३९ ॥ एष धर्मांगदः पुत्रैः शुश्रूषां ते करिष्यति ॥ एवं पत्न्या तु सा प्रोक्ता
प्रस्थिता सुतमंदिरं ॥ ४० ॥ ततो धर्मांगदो राजा तां निन्ये स्वगृहं प्रति ॥ आरोपयित्वा पर्यंके कांचनेन मनोह
रे ॥ ४१ ॥ प्रक्षाल्य चरणौ रम्यौ तज्जलं शिरसावहत् ॥ स्नापयित्वान्यनारीभिः रत्नैर्भूषणैस्तदा ॥ ४२ ॥ स
वस्त्रैर्भूषयामास भक्तितो मोहिनीं ततः ॥ संध्यावलीमुवाचाथ मातरं धर्मभूषणः ॥ ४३ ॥ मया त्वया च क
र्तव्यं राज्ञोऽभिष्टं न संशयः ॥ यावदेवावनिपतेर्माता सस्माकं हि गरीयसी ॥ ४४ ॥ यथा सुखं भवेद्भर्तुस्तथा का
र्यं हि भार्यया ॥ इष्टा भवति भर्तुर्या तस्या यानिष्टमाचरेत् ॥ ४५ ॥ सापत्नी नरकं याति भर्तुस्नेहवियोगतः ॥
सपत्न्या भर्तुरिष्टाया शुश्रूषां या करोति वै ॥ ४६ ॥ सपत्नी पतिभक्ता या तु लोकास्तस्याक्षया मता ॥ तस्मादीर्ष्यां
परित्यज्य मोहिनी मत्त भोजय ॥ ४७ ॥ सपत्न्या वचनं श्रुत्वा प्राह संध्यावली च तं ॥ करिष्ये वचनं पुत्र त्वदीयं ध
र्मसंयुतं ॥ ४८ ॥ ईर्षां मापि परित्यज्य भोजयिष्यामि मोहिनीं ॥ इत्युक्त्वा कांचने पात्रे दर्व्यान्नं दर्पवेषयात् ॥

॥४९॥ अङ्कसंस्थादुभ्रमत्तातु मोहिन्याः सन्मुखं प्रति ॥ उपविश्यासने देवी शातकुंभमयेशुभे ॥५०॥ धर्मां
गदस्य हीतेन शिखिपिच्छभवेन तु ॥ वीज्यमाना पशुभुजे व्यजनेनाल्लमुत्तमं ॥५१॥ ततः सा जगदे हे पुत्र द
तैतां वल्लमुत्तमं ॥ ततः प्रहस्य वदनकैः प्राह संध्यावलीनरा ॥५२॥ जननी किं तु कादेवी धर्मांगदनपस्य च ॥
न मयैतस्यनिशातं श्रमखेरतयाशुभे ॥५३॥ तामेवं वादिनीं प्राह धर्मांगदसारथीः ॥ सस्यनेकानां मातृ
पां जाता नितमसुंदरी ॥५४॥ अस्यापतिं पमोदे विमयासुहृत्तिनी शुभे ॥ अनया जननेरेणोहं भवहीनां स्तु
तस्त्वह ॥५५॥ अस्याश्च भवतीनां च न विरोधोस्ति मेशुभे ॥ ससेनानेन मेतानो जीवतां सारदांशुतं ॥५६॥ र
नं शुवति राजेंद्र मोहिनी विस्मयं गता ॥ कथं विरुद्धमेतस्यां मायाकार्यं समानया ॥५७॥ धर्मज्ञस्य विनीत
स्य मातृभक्तस्य चैव हि ॥ पितृशुश्रूषकस्यास्य नानान्यः सदृशः क्षितौ ॥५८॥ एवं विमृश्य वदत्क्रुधा मोहिनी
लोकसुंदरी ॥ उवाच तनयं पुत्र रागीभ्रमानय तं पतिं ॥५९॥ नवाक्रोभिविनातेन नु हृन्मे मदिरवीरितुं ॥ ततः स

४९ वरिनोगतानसापितरमब्रवीत्॥ ६०॥ कथितृजननीतातत्वरीभ्रमाह्यतेशुभा॥ इत्युक्तोनपतिःशीघ्रंमो
हिन्याश्चांतिकंययौ॥ ६१॥ दृष्ट्वानृपवरंप्राप्तंमोहिनीदुःखमूर्छिता॥ उपविश्यचपर्यंकेहष्टाराजानम
ब्रवीत्॥ ६२॥ मन्येदुःखान्वितंभूपंत्वां—याधरणीतलेऽपयस्समर्थंसुतंप्राप्यभास्वेद्भुतमुपाश्रितः॥ ६३॥ यदि
पालयसेराज्यंपृथ्वींमयातेप्रयोजनं॥ अप्रयोजनमानीताहंमंदरपर्वतात्॥ ६४॥ एवंब्रुवाणांसुवतींप्रा
हवत्सुतान्नृपः॥ नांगीकारोमयाभीरुकृतोराज्यस्यपालने॥ ६५॥ धर्मांगदोमयाप्रोक्तोमोहिनीपतिमं
दिरं॥ कुरुष्वस्वयपाल्यायं एवांप्रोक्तोमयामम॥ ६६॥ एवंब्रुवन्हितंदेवीनिद्रयाशुभलोचना॥ श्लक्ष्णं
हितंमयाप्राप्तमंदभाग्योधनंयथा॥ ६७॥ विद्रुमास्यस्वसहसातांप्राप्तंपद्मलोचने॥ अब्रवीत्किंवचोदे
वीतकरोमिनसंशयः॥ ६८॥ मोहिन्युवाच॥ संध्यावल्यासमानारीत्रैलोक्येनास्तिभूमिपः॥ तवस्नेहेनया
मातुसंभोजयतिषड्रसैः॥ ६९॥ एवंविधाहिबहुशोभार्यासंतिगृहेतव॥ यस्यानयाहरजसातुल्याहंभू

पतेः क्वचित्॥७०॥ पतिव्रतासुहृद्यस्ताः कागतिर्मे भविष्यति॥ अतःसंतप्तराजेंद्र मांदारान्सुतदुःखि
तान्॥७१॥ मदुद्वाहविवर्ज्जिताश्चनिराशाः कामभोगयोः॥ इत्थंवचनमाकर्ण्य मोहिन्यापार्थितोभवेत्॥७२॥
सपुत्रायासमीपेतु संध्यावल्यानृपोत्तमः॥ इंगितज्ञोहितनयोमातराहूयसर्वेशः॥७३॥ उवाचवाक्यंम
तिमान्पितुस्थैर्यविनीतवान्॥ मोहिनीजननीयंमेअतिहृष्टाशुभानना॥७४॥ सार्धंप्राप्यपतेर्देव्याराज्ञा
नैरहसिस्थितं॥ क्रीडार्थेमास्तनस्तुभ्यंतामनुज्ञातुमर्हसि॥७५॥ राजपत्न्यउवाच॥ माचेदंव्याहरस्वसं
ततर्तुर्हिनराकुमतः॥ कान्नुमोदयतेकान्तसपत्न्याक्रीडनेननु॥७६॥ सर्वेषामेवदुःखानामिदंदुःखमनंत
कं॥ कर्त्तापरत्वसकोपिहृदस्वंतेस्वैरिणीवया॥७७॥ मरणंहाभिनंदंतिपुत्रपद्मानतानतु॥ मोहिनीसंयतःद्र
ष्टुंनाहिशाल्मश्च्वैपतिः॥७८॥ धर्मांगदउ॥ यदिमेनपितुःसौख्यंकरिष्यध्वंवमातरः॥ दिवमालोक्यपास्या
मिदुःखंयोसुमतेपिय॥७९॥ भार्यातुमुद्वहेद्भद्रद्वितीयांपरिखैपतिः॥ विवाहविनाद्विगुणंदेयंतस्याभवे

९९

ध्रुकंवै॥८०॥ तत्पुत्रवचनंश्रुत्वावेपमानास्तुमातरः॥ ऊचुःसगद्गदंवाक्यंतुहितायदवचनस्यहि॥८१॥अन
र्घंतववाक्यंहिवक्ष्यामोशृणुपुत्रक॥ किंचिद्दृष्टातुनेत्राभ्यांमोहिनीयातुतेपिता॥८२॥अन्यथाकरणा
मातुस्तंप्येहायाभवतेनच॥ तच्छ्रुत्वामातृवचनंप्रहृष्टेनांतरात्मना॥८३॥एकैकस्यैददौसौ– सह
स्रंधर्मभूषणः॥ कृत्वाभिलषितंतासांकृतांजलिपुटोवदत॥८४॥ मातरोनृपमागम्यसर्वाःसंभ्रमे
पुरा॥ब्रुवंतुसर्वाराजेंद्रभुंक्ष्वैनांमोहिनीमिति॥८५॥ पुत्रवाक्यंततःश्रुत्वासातघ्येमागस्यभूमिप॥प्रोचु
रमस्वराजेंद्रमोहिनींचिरमंजसा॥८६॥ इतिश्रीसारोद्धारेकार्तिकमा॰रुक्मांगदोपाख्यानेषोडशोध्या
यः॥१६॥ ॥छ॥ ॥सूतोवाच॥सोनुज्ञातोमहीपालःप्रियाभिःप्रियकामुकः॥प्रहर्षमतुलंलेभेध
र्मांगदमुखाच्चतत॥१॥सतद्वीपवतीपुत्रपरिपालयमेदिनीं॥दुष्टानांनिग्रहंकृत्वायाप्रभक्तःसदाभव॥
२॥कृष्णवासरभक्तश्चसदाचारावलोकने॥अहंतुरंस्येयुवतीमपूर्वांमोहिनीमिमां॥३॥स्वेद्रव्यासर्व

भोगैश्चतत्रासादीपतांत्वया॥इत्युक्तोपितरंनत्वाभोगार्थंस्वदिदेशह॥४॥भोगार्थमानुकूल्यंचकृ
त्वाभूमिमरक्षत॥ससप्तद्वीपवतींपृथ्वीप्रशास्यतिनृपात्मजे॥५॥धर्मेणैवजनाःसर्वेसदाचाररताभव
न्॥तस्मिन्कालेतुराजानंरमयामाससमोहिनी॥६॥नानाविधैश्चभोगैश्चसर्वैभोगैर्नसंयुता॥गिरिशृं
गेषुवृक्षेषुनदीनांसंगमेषुच॥७॥विविधेषुमनोज्ञेषुसरस्वतिस्थलेषुच॥रमयामाससराजानंदिव्य
रूपादिनेदिने॥८॥राजातुमोहिनींप्राप्यकृत्यंसर्वमथात्यजत॥मुक्त्वैकं—सरंदिव्यभोजनममत्स्यकनिरं
तनं॥९॥कृतंगोपयतेजातुरातिमदोन्तिपार्थिवः॥एवंरुक्मांगदश्चापिमोहिन्याअपिकुर्वत॥१०॥ए
कादशीव्रतंचैवमन्येनकर्मचाखिलं॥विहायरममाणस्यमोहिन्यासार्द्धमंजसा॥११॥बहुवर्षात्मके
कालेगतेमन्येतमोहिनी॥अत्यंतंसुरतासक्तेमयिरुक्मांगदेनृप॥१२॥देवकार्यंकरोमीतिबुध्वाराजास्व
पेक्षितः॥बहुकालेनराज्ञाकृतेप्येकादशीव्रते॥१३॥इतःपरंनृपेंद्रंतंममानीवशवर्तिनं॥एकादश्यां

१०४

५१

भोजयिष्ये हाकृतदेवप्रबोधनं॥१४॥ कृतार्थं तां गमिष्यामि एवं निश्चिंत्य चिंतया॥ क्रीडमानस्य मोहिन्या
साकं मसंतवर्धनः॥१५॥ रुक्मांगदस्य कर्णाभ्यां पटहध्वनिराश्रुतः॥ मत्तेभकुंभसंस्कस्कधर्मांगद
समीरितः॥१६॥ एषा वै कार्त्तिकी शुक्ला हरिनिद्राविघातिनी॥ भाविन्येकादशी प्रातर्मोरुदं भोजनं दृ
यं॥१७॥ अद्य लोकाः समस्ताश्च तिष्ठध्वं तक्रभोजनाः॥ अक्षारलवणाः सर्वे हविष्यान्ननिसेविन॥१८॥ अ
वनीतल्पशायनाः प्रियासंगविवर्जिताः॥ कुरुध्वं चक्रिणः पूज्यामासन्वितेन मानवाः॥१९॥ उपचारैः
षोडशाभिर्भजध्वं चक्रिणः पदं॥ प्रबोधयति धर्मोऽपि हि पापं भस्मीकरोति च॥२०॥ हरेः प्रबोधमाधन्नेते
नैवेयं प्रबोधिनी॥ उपोष्यैकादशीमेनां निद्राच्छेदकरीं हरेः॥२१॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमं प
दं॥ यो न कुर्याद्द्वो महद्धर्मं निहत्सुगतिप्रदं॥२२॥ स मे वध्यश्च दंड्यश्च निर्यास्यो विषयाद्ध्रुवं॥ एवं वि
धं वाद्यमाने पटहे मेघनिःस्वने॥२३॥ इति स्कंदमहाराजाशाख्यास्कंदविभूषणः॥ मोहिनी माहकामा ५१

१०२

नों श्रावयन् श्लक्ष्णया गिरा ॥२४॥ देवी प्रातर्हरिदिनं भविष्यत्यघनाशनं ॥ संयतोहं भविष्यामि क्षमां
कुरु वरानने ॥२५॥ इयमेकादशी पुण्या प्रबोधजननी हरेः ॥ अशेषपापबंधस्य छेदिनी गतिदायि
नी ॥२६॥ तस्माद्दिव्यं भुंक्ष्वेद्य निपतस्यामहं शुभे ॥ मयासह विशालाक्षि त्वं चापि तनुमध्यमे ॥२७॥
आराधय हृषीकेशं उपवासपरायणाः ॥ येन यास्यसि निर्वाणं देहप्रलयवर्जितं ॥२८॥ सूत उ० ॥ बहु
वर्षात्मके काले गते सति विमोहिनी ॥ देवकार्यं कुरुष्वेति ब्रह्मणो वचनात् खलु ॥२९॥ बहुकालमपीरा
जन् हरिवासरकारिणं ॥ अनिषिध्य स्थिता पूर्वमिदानीमेवमीरितं ॥३०॥ देवकार्यं कर्तुकामा मोहिनी
प्राह तं नृपं ॥ या प्रतिज्ञा त्वया पूर्वं कृता मंदरमस्तके ॥३१॥ करस्य दानसहिता मदर्थे हटकांगद ॥ तस्याद्य
समयः प्राप्तो दीयतां मम वांछितं ॥३२॥ जन्मप्रभृति यत्पुण्यमश्वमेधादिचार्जितं ॥ क्षयं यास्यति तत्सर्वं
यदि कर्त्ता न मद्वचः ॥३३॥ राजोवाच ॥ ब्रूहि चार्वंगि कर्त्तास्मि यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ इत्युक्ता नृपतिं प्राह मो

५२ हिनीवत्वनंप्रति॥३४॥नोपोष्यंवासरेविष्णोभोक्तव्यंमयद्यहंप्रिय॥एतएववरोदेयोयोमयाप्रार्थितः
पुरा॥३५॥नचेद्दास्यसिराजेंद्रभविष्यस्यनृतीविभो॥राजोवाच॥मैवंवदस्वकल्याणिनेतत्वय्युपपद्य
ते॥३६॥विरंचितनयात्वंहिधर्मेविघ्नंकरोषिकिं॥मर्त्यस्ययौवनेस्त्रीणांइंद्रियस्यबहुस्यच॥३७॥स्वधु
नीसेविनीयास्याअथवाहरिवासरं॥कृतंयन्ममबाल्येयौवनेचकृतंनयत्॥३८॥नातदहंक्षीणवीर्य
स्तत्कथंकुर्यांजुगुप्सितं॥मोहिन्योवाच॥भोजनेतुकृतेप्रीतिरेकादश्यांत्वयामम॥नचेच्छित्वाशिरस्त्वं
हिनयअद्यमहीपते॥४०॥स्वयंकृत्वाप्रतिज्ञांतुसदक्षिणकरान्वितं॥नाद्ययच्छसिराजेंद्रसत्यात्वंच्युत
वानसि॥४१॥राजोवाच॥एकादश्यांनभोक्तव्यंपक्षयोरुभयोरपि॥पुराणनिर्णयोह्येषविद्वद्भिःसमुदा
हृतः॥४२॥तत्कथंजातमोहस्त्वंमोह्यामिहरिवासरे॥पुरोडाशो॥नभोक्तव्याःसंप्राप्तेहरिवासरे॥४३॥
नभोज्यःसर्वपाकोक्तःकिंपुनस्त्वन्यभोजनं॥आग्रहंकुरुमाभुक्तिंव्रतभंगोभवेन्मम॥४४॥यद्यन्यद्रोच ५२

१८५

~~[illegible]~~ते तुभ्यं तव कान्तोस्मि सुशोभने॥ मोहिन्योवाच॥ न चान्य द्रोच्यते मह्यं कृते
भोजन तः क्रिया॥ ओमितस्या पिद्वाने नन मे किंचिदस्पेप्सितं॥४५॥ न च वेदेषु दृष्टोयं उपवासो हरेर्दिने॥ दे
दवाद्य कृतं कर्म भवान्मे कर्तुमर्हसि॥४६॥ ता माहन्नृपतिः क्रुद्धो वेदोयं वदतु धास्तदा॥ वेदप्रतिष्ठितो वि
ष्णुः पुराणेनात्र संशयः॥४७॥ इतिहासपुराणेश्च निर्णयोयं कृतः पुरा॥ यं न दृष्टं हि वेदेषु तद्दृष्टं स्मृति
भिः शुभे॥४८॥ उभाभ्यां यन्न दृष्टं हि तत्पुराणेषु गीयते॥ वेदार्थादधिकं मन्ये पुराणार्थं वरानने॥४९॥
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे॥ पुराणमन्यथा कृत्वा तिर्यग्योनिमवाप्नुयात्॥५०॥ मोहिन्यु
वाच॥ विधवानां यतीनां च व्रतमेतदुदीरितं॥ उपवासादिकरणं भुजां नोदितं क्वचित्॥५१॥ एवं सा ता
मया राजन्बोध्यमानो न बुध्यसे॥ तच्छ्रुत्वा वचनं रौद्रं राजा क्रोधसमन्वितः॥५२॥ अथ वै चलदोदश्च
मोहिंनी प्रस्फुवान्यह॥ राजोवाच॥ त्वमेभकप दूरारोहं भूभुजां योषणं क्वचित्॥५३॥ सतीनां विधवानां च तु

105

५३ पवासोपमीरितं॥ मिथ्येन सर्वेयासर्वै रूपोब्मोहरिवासरः॥५४॥ पुराणे श्रूयते चैवंगायासंशापफलं न
नी॥ एकादश्यां न भुंजीत परंक्षमोरुभयोरपि॥५५॥ सुरापानं न कर्त्तव्यं न हंतव्यो द्विजस्तथा॥ इति ज्ञात्वा
न किं भद्रे बहुधर्मज्ञया त्वया॥५६॥ चतुष्पदेभ्यो मनुजैर्नान्नं देयं हरेर्दिने॥ उनराष्ट्रासितो विप्रैर्विष्णुभक्ति
परायणैः॥५७॥ सोहं कथं करिष्यामि न हुतं पद्महाचन॥ धर्मभूषणसंज्ञेन रक्ष्यमाणो धरातले॥५८॥
मम ज्येष्ठसुतेनाद्य कोपि पक्षो भवेन्मम॥ हरो वापि हरेर्वापि ब्रह्मा वा शक्रएव च॥५९॥ यः कोपि वासरे
विष्णोरप्यात्मजश्चेति वैयदि॥ न भुंक्ते सर्वदा सुभ्रुना न्नासकर्त्तां गदस्तथापः॥६०॥ द्योः पर्वे तुरीयेन हिमवा
न्परिवर्त्तते॥ जलधी शोषमायाति तद्भस्मतं पावकस्य जैता॥६१॥ नाहं सजे हं सुभगे एकादशीनियमं विना॥ स्त
तद्गु०॥ श्रुत्वैतद्वचनं राज्ञः प्रज्वलंतीव मोहिनी॥६२॥ क्रोधसंरक्तनयना भर्त्तारं प्रत्यभाषत॥६३॥ न करोषि
वचो मह्यं धर्मबाह्यो भविष्यसि॥ धिक् त्वां धर्मक्षयकरं स्ववाक्यपरिलंघनं॥६४॥ सत्याच्चलितमद्य त्वं ५३

१०८

परित्यक्ष्ये सुपापिन्नं ॥ म्लेछसंगोपि हि वरस्तवसंगो न मे भवेत् ॥६४॥ इत्यादि मोहिनी रूक्ष्यमलपंतिसु
निष्ठुरं ॥ पद्भ्यां भूमिं चालयंती निर्जगाम गृहाद्बहिः ॥६५॥ निर्गछंती ततो दृष्ट्वा आक्रोशंती नृपोत्तदा ॥ स
हितासकलामुर्वीं संप्राप्तो धर्मभूषण ॥६६॥ पितुर्निंदां प्रकुर्वंती मोहिनी वाक्यमब्रवीत् ॥ केनावमा
निता देवि कस्माद्दहयसे नृपं ॥६७॥ इत्युक्ता मोहिनी प्राह सुतं धर्मांगदं प्रति ॥ येन वै समयेनाहं गते पि
तरि वर्तिते ॥ मंदरे पर्वतश्रेष्ठे हि संनिधौ धर्मजेटस्तदा ॥६८॥ समयात्प्रच्युतस्तस्माहसिताराजनंदनं ॥ य
न्मया प्रार्थितं पूर्वं मोक्षतन्नप्रयच्छति ॥६९॥ स्थितः सोद्यानृते घोरे पादस्तेसोद्य वै पिता ॥ सत्याच्युंतत
स्पितरंत्यक्ष्या गछामि नंदन ॥७०॥ संगतिर्मे न भविता राज्ञा तेन न संशयः ॥ तच्छ्रुत्वा मोहिनी वाक्यं तदा ध
र्मांगदोब्रवीत् ॥७१॥ मयि जीवति मे नाथो न भवेद्नृतो क्वचित् ॥ अतः कोपं सज शुभे करिष्येहं तवेप्सि
तं ॥७२॥ कृत्साम मोपरिदर्पा निवर्तेस्य वरानने ॥ इत्युक्ता मोहिनी सांतुस्य स्कंधमधिरोपिता ॥७३॥

५८

प्यत्र रुक्मांगदो राजा तत्र निन्ये वराननां ॥ ततो धर्मांगदो राजा नत्वा प्रोवाच भूपतिं ॥७४॥ असत्यवाग्भवांत्रा
ति तातैषा जननी मम ॥ मयि जीवति कस्मात्त्वं भविष्यस्यनृती पिता ॥७५॥ देहि त्वं सकलं ह्यस्मै पदत्वया प्रागु
दीरितं ॥ दुष्करं चापि दत्तास्यै पितः स्वं सत्यवाग्भव ॥७६॥ अकीर्तिजं तु वै पापं माभूयानवभूमिप ॥ राजो
वाच ॥ कीर्तिर्नस्यतु मे पुत्र सत्यवाक्यो भवाम्यहं ॥७७॥ गच्छेहं नरकं घोरं न भोक्ष्ये हरिवासरे ॥ ~~[illegible]~~
[illegible] वरस्ये पांसु दुर्मेधा भूयो भूयो सुबालिशा ॥७८॥ विष्णोर्दिने विना भुक्तिं नान्यमिच्छाम्यहं त्विति ॥ तन्न
दास्यामि मोहिन्यै याचितोपि सुरासुरैः ॥७९॥ पिबेयं विषमालोड्य विशेयं वन्हिमेव वा ॥ पतेयं पर्वता
ग्राद्वा छिंद्यां वा स्वकृतः शिरः ॥८०॥ यद्धि किंचिद्दुष्करं कुर्वे न भोक्ष्ये हरिवासरे ॥ रुक्मांगदेति मे नाम प्रसिद्धं
भुवनत्रये ॥८१॥ एकादश्युपवासेन मया संपादितं पराः ॥ स कथं भोजनं कुर्यामत्र हेतौ सकार्मुकः ॥८२॥
सर्वासं मार्जयाम्यद्य वैष्णवो नमसंपदं ॥ सूत उवाच ॥ तस्येतु वचनं श्रुत्वा तदा धर्मविभूषणः ॥८३॥ ५४

प्रययो मंदिरं मातुः पितुर्दुःखेन दुःखितः ॥८४॥ आनयित्वा स्वजननीं तदा संध्यावलीसतीं ॥ वचनं मो
हिनीपुत्रो श्रावयित्वाहि मातरं ॥८५॥ श्रुत्वोभयोस्तु संवादमेंवसांतयमोहिनीं ॥ भोजनाय स्थिता मे
नौन्नपस्य हरिवासरे ॥८६॥ यथा चलंघयेयोद्य यथा भुंक्ते न मे पिता ॥ तथा विधीयतां चांवकुवालस्या
घपापतः ॥८७॥ इति पुत्रवचश्रुत्वा मोहिनी प्राह सा सती ॥ आग्रहं कुरु माभीरु भूपतेर्धर्मनाशनं ॥८८
नरकं अयसे चान्ने संप्राप्ते हरिवासरे ॥ अनुवर्त्ते पराजानं गुरुरेषः सनातनः ॥८९॥ न भुक्तं येन सुभगे
वैशावेपि हरेर्दिने ॥ सोहं एजा महाकष्टं कथं भोक्षति सांप्रतं ॥९०॥ कामं वरय भद्रं त्वं निवृत्ता भव भोज
ने ॥ या निरुध्य पतिं नारी वाचा शपथपूर्वकं ॥९१॥ अकार्यं कारयेद्देवी नरकं याति दारुणं ॥ निवारयाम्य
कार्यं तात ज्ञा सैवं सखिभावतः ॥९२॥ इत्युक्ता मोहिनी प्राह सती संध्यावलीं प्रति ॥ मानमीयासि मे
सुभ्रु करिष्ये वचनं तव ॥९३॥ यद्येतन्नाचरेद्राजा हृत्स्व वासर भोजनं ॥ कीयतां मे परं देवि मरणादधि

५५ कंतव॥९४॥वस्येववचःश्राप्रहरंतथाधुनाभर्तुश्चलोकस्यवधूजनस्य॥धर्मोपहंघोरतरंतवैववक्तुं
नशक्यंमनसैवभीरु॥९५॥इतिश्रीसारोद्धारेकार्त्तिकमा॰धर्मांगदोपाख्यानेसप्तदशोध्यायः॥१७॥
॥ ॥७८॥ ॥सूतउवाच॥मोहिन्यावचनंश्रुत्वादेवीसंध्यावलीतदा॥धैर्यमालंब्यतांतन्वीब्रूहिब्रूहि
त्वयोदितं॥१॥कीदृशंतद्वचोदेवीयेनदुःखंभवेन्मम॥निधनेवासुतनोदेविपुत्रस्यनिधनेपिवा॥२॥भ
र्तुर्वाक्यापरांयातिराज्यनाशेपिनस्यतु॥यस्माहृतोभयेद्गोदुःखोभवत्यचेतनः॥३॥नार्योसुंदरि
पापायास्तस्याःप्रोक्ताह्यधोगतिः॥भर्तुरव्येतुयावित्तंविद्यमानेनपश्यति॥४॥जीवितंवावरारोहेविहा
यांजायतेक्रिमिः॥तस्मात्क्षमापयेत्सुभ्रुभर्तुरर्थेप्रसीदमे॥५॥व्रतभंगत्वकामार्थीभर्तुर्येवरवर्णि
नि॥सूतउ॰॥इत्थंनिशम्यवचनंमोहिनीप्राहतांप्रति॥६॥यद्येवंत्वंविजानासिधर्मंधर्मभृतांवरे॥
पाल्ययेयमहंयस्तुजीवितादपिदुष्करं॥७॥तद्दातुंनपश्चेष्ठःसंध्यावलिशुभानने॥यदिनोर्भुंज ५५

ते राजा संप्राप्ते हरिवासरे ॥८॥ गृहीत्वा खड्गहस्तेन शिरो धर्मांगदस्य तु ॥ छित्वोसंगे पातयितु मम
पद्मफलं यथा ॥९॥ न श्रुत्वा वचनं तस्याः मोहिन्याः कटुकाक्षरं ॥ चकंपे तत्क्षणाद्देवि प्रशीने कदलीय
था ॥१०॥ ततः संध्यावली धैर्यमालंब्योवाच मोहिनीं ॥ श्रुता ते हि पुराणेषु गाथा वै द्वादशीं प्रति ॥११॥
त्यजेज्ज्ञानं गृहं भूमीं तीर्थं वा गुरुमेव वा ॥ कलत्रमित्रपुत्रादीन् त्यजेद्द्वन्द्वं सुप्रियं ॥१२॥ न सजेद्धा
हरी पुण्यां पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः ॥ इह संबंधिनः सर्वे पुत्रभ्रातसुहृत्स्त्रियाः ॥१३॥ एकादशी पुनर्दे
वि तु भर्योः साधनामता ॥ एकादश्याः प्रभावेन सर्वक्षेमं भविष्यति ॥१४॥ करोमि न वतुस्पर्पं धर्मांग
द वधं शुभे ॥ शिरस्तेस्यानयाम्यद्य सुसुखीभव सुंदरि ॥१५॥ न पालयिष्ये सत्याद्विकांचनांगदसंज्ञितं ॥
स्यात्कृतं मनुष्यं तु पश्चादधिकं विदुः ॥१६॥ इत्युक्ता मोहिनी सा तु प्राह संध्यावलीपतिं ॥ अनुशिष्टा
बहुविधं मयान्वेव यथा त्वया ॥१७॥ भोजनं वा हरिदिने वधं वा तनयस्य हि ॥ याहत्तां जननी स्नेहं कुरुते र

५६ कर्मभूषणा॥१८॥ नताद्दृंपितस्नेहो जनन्यासंप्रकीर्तितः॥ साहमद्यगमस्नेहापरलोकजिगीषया
॥१९॥ पुत्रस्य नृप शार्दूल सद्वावपानुपालनात्॥ तस्मात्संपादयत्वं तु जनयस्नेहवर्जितः॥२०॥ नस
सल्लंघनाद्राजनात्मानं परिपालय॥ धनं प्राणांश्च पुत्रांश्च सर्वस्वं वा महीपते॥२१॥ यो न मुह्यति धर्मार्थे
सुपुत्रो गीयते भुवि॥ अपत्यैश्च पुरा राजन् सिबिना तु महात्मना॥२२॥ स्वशरीरं प्रदत्तं हि धर्मार्थे श्येन रू
पिणे॥ पुरंदराय नृपते नतुस्यकौ द्विजस्तदा॥२३॥ एवं महात्मभिः पूर्वं धर्म एवानुपालितः॥ पालनाच्चैव ध
र्मस्य सर्वस्वगो जितो भवत्॥२४॥ कीर्तिसंरक्षणायैव कर्म्यं तु मनुजैः सदा॥ कर्मभूपालशास्त्रोक्तं स्नेहदे
षविवर्जितं॥२५॥ न दत्तं परिवादेन सत्यं पालय भूपते॥ मोहिन्याकुरुवाक्यं हि सत्यं मा लोपय स्व
मो॥२६॥ लुप्ते स्ववाक्ये भवता ब्रह्महत्या स्वयं पतेत्॥ भविष्यति तथा भूमौ म्यस्त्रौं नरपतिहेतवे॥२८
सतस्या वचनं श्रुत्वा वीरो रुक्मांगदस्तदा॥ संध्यावलीमुवाचेदं मोहिनीसन्निधौ किल॥२९॥ पु
+ सत्यस्य पालनाद्राजन् विष्णुदेहे लयस्तव॥२६॥ सत्वंभूपहृद्दोभूत्वास्मात्स्नेहसुतंप्रति॥ +३ ५६

+ कश्चपोपि विदंति हि ॥ जंबुद्वीपमिदं भुक्तं मया तु गजगामिनी ॥ २९ ॥ सप्तद्वीपानि भुक्तानि +

न्रहस्पास्त्रहस्पा चत्र स्त्रहस्राधिकामता ॥ धर्मांगं विनयोपेतं प्रजानां रक्षणे कृतं मया ॥ ३० ॥ घातयि
त्वात्मजं पुत्रं का गतिर्मे भविष्यति ॥ कृतघ्नो मंदरं शैलं धन्या ज्ञा मोहिनी मया ॥ ३१ ॥ धर्मांगदं विना
शाय यस्य दैववचोर्बलं ॥ कुपुत्रस्यापि निधने सुहृदुःखमभत्सितुः ॥ ३२ ॥ किं पुनर्धर्मशीलस्य गु
रोर्वचनकारिणः ॥ तु हे विस्मौ वरारोहे पितुरप्याधिको भवेत् ॥ ३३ ॥ सुतनई ष्यं पुराणानि तेन येन मया
धुना ॥ सोयमभ्यधिकः पुत्रो धर्मांगद इति क्षितौ ॥ ३५ ॥ प्रार्थितो मत्वचनेन तमम वंशप्रकाशकः ॥ अ
हो दुःखमनुप्राप्तं पुत्राधिनमिदं मया ॥ ३६ ॥ पुनरेव वरारोहे सांत्वयिष्याभि मोहिनी ॥ एवमुक्त्वा तु नृप
तिं प्रियां संध्यावलीं तदा ॥ ३७ ॥ समीपे चत्र ह्यागता मोहिनी वाक्यमब्रवीत् ॥ नभो मवासरे विस्मोर्न ह
निष्येत धास्त्रजं ॥ ३८ ॥ आत्मानं घातयेवाथ अथवा स्वच मातरं ॥ अन्यद्वा दारुणं कर्म करोमि तवक्रा
सनात् ॥ ३९ ॥ आग्रहं कुरु माभीरु भोजनं च सुतं प्रति ॥ किं फलं भवता देवी हते धर्मांगदे तव ॥ ४० ॥ भो

जयिता दिनेविष्णोः कोलाभस्तवसुंदरी ।। दासोस्मितवभद्रोस्मिवशगोस्मिवरानने ।।४१।। अन्यथा
चैवामोरगतोस्मिशरणंतव ।। प्रसादंमयिरूवाणंपुत्रेभीरूप्रपद्यमे ।।४२।। दुर्लभोगुणवान्पुत्रोदुर्ल
भोहरिवासरः ।। दुर्लभंजाह्नवीतोयंदुर्लभोजननीक्षितो ।।४३।। दुर्लभावैष्णवीदीक्षादुर्लभःश्रुतिसं
ग्रहः ।। दुर्लभोजागरोविष्णोर्दुर्लभासाधुसंगतिः ।।४४।। दुर्लभंस्मरणंविष्णोर्मरणेवरवर्णिनि ।। एवंम
त्वावरारोहेनहनिष्येनिजंसुतं ।।४५।। मोहिन्युवाच ।। आदावेवमयाप्रोक्तंभुंक्ष्वत्वंहरिवासरे ।। ममभ
मिहत्तेहरूसंनैवपुत्रवधेनते ।।४६।। रूसंतुभोजनेनाद्यएकादश्यांमहीपते ।। यदिपुत्रप्रियोराजन्
भुंक्ष्वत्वंहरिवासरे ।।४७।। किंप्रलापैर्महाराजाकृतैरद्यनिरर्थकैः ।। ससंतरक्षयस्वाद्यकुरुष्ववचनंम
म ।।४८।। एवंश्रुपाणांतांहष्ट्वामोहिनीमाग्रहान्वितां ।। धर्मांगदःप्रसन्वाचरवंन्पस्याग्रतःपितुः ।।४९
मविलंबस्वराजेंद्रपापर्धेवैस्फूवेक्षितो ।। तदर्थेच्यमतस्याद्यगतिस्वादक्षयामम ।।५०।। तवापिनिर्मला

न्तोकाःस्वबाल्यपरिपालनात्॥ परित्यजेस्वंदैन्यंत्वंसुतव्यापादनोद्भवं॥५१॥ श्रूयतेवेदवाक्यंतुहन्या
त्पुत्रंसखेपिता॥ नरमेधनृपश्रेष्ठनदोषोभवतेपितुः॥५२॥ तदलंदरिपातेनछिंधिमांत्वंवरासिना॥
सत्वंपालयराजेंद्रमाभुंक्ष्वत्वंहरेर्दिने॥५३॥ सूतउ०॥ तत्पुत्रवचनंश्रुत्वाराजारुक्मांगदस्तदा॥ संध्या
वलीमुखंवीक्ष्यप्रबुद्धमिवपंकजं॥५४॥ चकारपुत्रनाशायमतिंमतिमतांवरः॥ पुत्रस्यमोहिनीवा
क्यंपुत्रश्राववमुनिसत्तमः॥५५॥ भुंक्ष्वभुंक्ष्वमहाराजरक्षधर्मांगदंनृपं॥ मांभुंक्ष्वनृपशार्दूलजहिमां
तनयंमम॥५६॥ इतिसंध्यावलीवाक्यंश्रुत्वाधर्मांगदोनृपः॥ आंदोलितमनास्तत्रदुःखशोकाकुलो
ऽभवत्॥५७॥ एतस्मिन्नंतरेकालेआरुह्यगरुडंहरिः॥ अंतर्धानगतस्तस्थौव्योम्निधैर्यावलोकनं॥५८
धर्मांगदस्यवीरस्यतथारुक्मांगदस्यच॥ संध्यावल्याश्चरितंवीक्ष्यतस्थौविचक्षणः॥५९॥ प्रणम्यमा
नौपितरौदेवंचक्रधरंहरिं॥ ग्रीवांसोमात्मनोवीरोपितुरग्रेननामयत्॥६०॥ सुतेनकंठंनमितेमातुरा

स्यैविक्रासिते॥ गृहीत्वाखड्गंनृपतिः सर्वापृथ्वीचचालह॥६१॥ विवर्णरूपामोहिनीतुचिंतयामास
वैतदा॥ निरर्थकंवैजन्मासीद्देवकार्यंकृतंनहि॥६२॥ सुतंविनिघ्नतातेननभुक्तंहरिवासरे॥ तयोः स
माभविष्यामिस्वर्गलोकेनहंखलु॥६३॥ मोक्ष्यंयास्यसर्पराजाहंयास्यामिनरकंध्रुवं॥ चिंतयामिनृपंख
ड्गंमार्जयंतंपुनःपुनः॥६४॥ निरीक्ष्यमोहिनीसातुधरण्यांमूर्छितापतत्॥ राजापिधैर्यमालंब्यहर्षाद्रु
क्मांगदस्यतु॥६५॥ शिरःस्तीक्ष्णेनखड्गेनयावच्छिंद्भूमिपः॥ तावद्गृहीतोहरिणाकरेणाह्नपालुना
॥६६॥ उक्तश्चहरिणातेनराजारुक्मांगदस्तदा॥ अहंतुष्टोस्मिराजेंद्रभक्त्याशुद्धमतेतव॥६७॥ गच्छ
त्वंममलोकंहिसूनुनाभार्ययासुतः॥ यममूर्ध्निपदंदत्वापितरश्चययोब्रवीत्॥६८॥ एकादशीसेवने
नभवतांनृपसत्तम॥ भार्ययानृपतिर्विष्णोःस्पर्शोस्यकरेणहि॥६९॥ तावन्मात्रेणसंहृष्टोभूत्वारु
क्मांगदोनृपः॥ प्रिययासहतुयासाद्वैतुतत्पापंज्ञंखलु॥७०॥ तदांबरात्पुष्पवर्षाःपपातनृप

मूर्छ्नि ॥ नेदुर्दुंदुभयो दिव्यानत्संसप्सरसां गणा ॥७१॥ जगुश्च गीतं गंधर्वाः संतुष्यन्न पकर्मणा
॥ एवं रुक्मांगदो राजा प्राप्तेपि बहु संकटे ॥७२॥ एकादशी न तत्याज्य वीरो मार्ज्ञहरेः परं ॥ तस्माद्यः
कोपि पुरुषः प्राणैः कंठगतैरपि ॥७३॥ सर्वथा नैव धीरः सन्न त्यजेदेकादशीव्रतं ॥७४॥ इतिश्री सारो
द्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये रुक्मांगदोपाख्याने रुक्मांगदस्य साक्षात्कारयोगो नामा द्वादशोध्यायः ॥१८॥ ॥
७५॥ ॥ सूत उ० ॥ अथ ब्रह्मसारस्योदेवाऽकूनार्थ्यसुदुःखितां ॥ पीडितां मोहिनीं जग्मुर्भर्तृलंपतिबो
धितुं ॥१॥ ददर्श मोहिनी देवा कलाहीनामधोमुखीं ॥ पतिं पुत्रसपत्नीं च हत्वा पादसमन्वितां ॥२॥ आ
क्रोशंतीं नैपनैः क्रूरैर्निघ्नमानां महाजनैः ॥ अनुवन्मोहिनीं सर्वे देवाः सत्पुरोगमाः ॥३॥ मा क्रोशं त्वं कुरु
वामोरु पोरूपं वै कृतं त्वया ॥ नाहि सिद्धिं गतं[illegible]व कोपराधस्तवात्र किं ॥४॥ सिद्धकर्मणि पसिद्धेया क
र्मैस्किंबो वृथा न हि ॥ मनः पूर्वमवृत्तस्य कार्यभ्रंसे जनस्य हि ॥५॥ वेतानं देवदेवस्य स्वामिना धर्ममि

५९ कृता॥ योनतस्मै प्रयच्छेत वेतनं जीवनाय वै॥६॥ स गवां वधमवाप्नोति स नरो नात्र संशयः॥ मनः
पर्वहृतं कार्यं त्वया देवि दिवौकसां॥७॥ तस्माद्दातुं वरं तुभ्यं सांप्रतं वयमागताः॥ एवमुक्तात्तु दे
वैः सा मोहिनी प्राह देवता॥८॥ कार्यस्य साधिता पापा भर्त्तृपुत्रविनाशनी॥ गृहीष्येहं वरं देवाः
कथमद्य विगर्हिता॥९॥ ते ऊचुः॥ ब्रूहि मोहिनि दास्यामो यत्ते मनसि वर्त्तते॥ अनल्पं दभवत्ते सुभ्रु येना
स्माकं वरानने॥१०॥ सूत उ॰॥ एतस्मिन्नंतरे राजपुरोधाः पावकप्रभः॥ बहुकालं तपः कृत्वा ह्यागमत
दाद्विजः॥११॥ श्रुत्वा सा तु मोहिनीवेश्मां मध्यां आगत्य सो ब्रवीत्॥ यत्संप्राप्ता वरं सा तु मोहिन्ये त्रिदशान्प्रति॥
१२॥ धिक्स्वर्गो धिक् देवत्वं धिग्धर्मो धिक् सुरेश्वराः॥ मोहिन्यै पापयुक्तायै वरं दातुं समुद्यताः॥१३॥ सुत
भर्तृविघातिन्याः अस्याः शुद्धिर्न विद्यते॥ मोहिन्या भर्तृहीनायादिहोपनस्सनुचालने॥१४॥ मात्सर्यस
हितैर्हृष्टैर्वचोभिर्वा सुरेश्वराः॥ भुज्यतामपि दुर्वाक्यैः सेव्या मुक्ताप्यधोगतिः॥१५॥ विध्वंसिनि च धर्मे ५९

118

स्यदिहस्मोर्मोच्यासमन्विताः ॥ नैवास्यस्याभवेद्देवाः कथं वै ददथं वरं ॥१६॥ देवाः शुश्रूषणं भर्त्तुः स्त्री
णां धर्मः प्रकीर्तितः ॥ यद्देतेन पतिः किंचिन्न लार्पमविरांकपा ॥१७॥ ननु राज्ञा हृता देवास्त्वन यापापशी
लया ॥ शापार्हेयं न संदेहो मोहिनी दुष्टचेतना ॥१८॥ योस्याः पक्षे प्रवर्त्तेत देवो वा दानवोपि वा ॥ तं चापि
दुरथं भस्मीकरिष्येहं न संशयः ॥१९॥ एवमुक्त्वा पुरोधास्सा पाणौ संगृह्य वा जलं ॥ दृकनां गदस्य मोहिन्या
तेनसा भवद्रोदस्मत ॥२०॥ सूत उ० ॥ मोहिनी देवमुत्सृज्य गता पितृधमंदिरं ॥ पापशीला सुदुर्मेधा पतिपु
त्रविघातिनी ॥२१॥ नरके तं तु गच्छेत देवदूतैर्विभर्त्सिता ॥ ताडयित्वा तु दंडेन प्रेषिता नरकान्प्रति ॥२२॥ आ
क्रोशं नारकाः सर्वे दृष्ट्वा तामागतां तदा ॥ न तेवासोत्र पापिष्टे प्रजनं यत्र कुत्र चित् ॥२३॥ एवं सर्वेषु काले
षु निष्कासा समं ततः ॥ व्रीडिता दुःखिता सा सा समीपं तु दिवौकसां ॥२४॥ आक्रोशंत्यास्ति मे स्थानं नमम
का प्याभुवनत्रये ॥ निवर्त्ताहं लोकैस्त[illegible] तु ताडिता चोपलादिभिः ॥२५॥ न गतिर्विद्यते देवा पापायां मम सांप्रतं ॥

विश्लेषाद्विप्रशापेन मत्तापादीनवत्सला ॥२६॥ करोम्यहं किं त्रिदशाश्रुत मां दुःखिनां तथा ॥ एवंविधादि-
नीं दैवावीक्ष्य दीनांतु मोहिनीं ॥२७॥ विप्रंपुरोधसं क्रुद्धं सांत्वयामास सुरोजसा ॥ रुक्मांगदेन विप्रेंद्र जनाः
सर्वे विष्णुक्षिताः ॥२८॥ एकादशीव्रतं कृत्वा विष्णोरेव पदं ययुः ॥ तदा त्रिविष्टपं शून्यं शून्याश्च नरका अ-
पि ॥२९॥ वैकुंठपुरि तं दृष्ट्वा ह्यस्माभिः प्रेषिता स्त्रियं ॥ स्वेच्छया न गता बाला यमकार्याय सा गता ॥३०॥ ल-
स्मात्क्रोधं परित्यज्य प्रस्थितास्मद्धृते द्विजा ॥ एवमुक्तो पुरोधास्तु कोपं संत्यज्य चाब्रवीत् ॥३१॥ त्वत्कृपा-
पयुतायास्तु त्रैलोक्यस्य स्थितिर्नहि ॥ यत्राक्रांतं तु भक्ताद्यैस्तत्स्थानं चिंसुतं सुराः ॥३२॥ इति ब्राह्मण-
संप्रोक्ता मोहिनीमब्रुवन्सुराः ॥ जगत्त्रये तव स्थानं पापिष्ठापानविद्यते ॥३३॥ ब्रूहि मोहिनि दास्यामो यं ना-
क्रांतं हि केन चित् ॥ मोहिन्यु० ॥ यमासर्पात्मजो हर्षं प्रयाति मम चेष्टितैः ॥३४॥ पूर्वं ते नरकाः सर्वे जनौघैः
पापसंयुतैः ॥ भवंतो विबुधश्रेष्ठास्तपोच्चैतत्प्रदीयतां ॥३५॥ निरालंबाहमधुना स्थितिर्मे दीयतामिति ॥ ६०

५ + स्पर्शोदयास्तु रक्ता द्वादश्याम्येकादशी युता ॥४१॥ + ५

एकादशी महाभागा याय घातिमम चेष्टया ॥३६॥ इत्युक्ता अब्रुवं देवा मोहिनी परुषाक्षरं ॥ तद्दिनं पात्य मा
नो याः कुलिशांते पतिष्यति ॥३७॥ नास्माकं शक्तिरस्तीह हन्तुं हरिदिनोद्भवं ॥ पुण्यं मोक्षप्रदा लोके जन्मम
मूनि कृंतनं ॥३८॥ मोहिन्युवाच ॥ यदि मे विबुधश्रेष्ठा नस्यंति च हरेर्दिने ॥ दशम्यां प्रातरुद्धृं तंतत्र यच्छंतु मे
सुराः ॥३९॥ दशम्यां प्रातरुद्धृहि दत्तं जंभासुरस्य तु ॥ ब्रह्मणा परितुष्टेन धूर्जटेर्वचनादपि ॥ स्वचापि बल
वान् जातस्तेन पुण्येन बृंहिता ॥ [illegible] मोहिन्यु० ॥ वैनतेयोदयेमह्यं निवासार्थं प्रदीयतां ॥ यमस्य हर्षणार्थाय
ऊचुस्ते मोहिनीं प्रति ॥४२॥ दत्तं मोहिनि तत्स्थानं प्रत्यक्षसमयाय च ॥ जुष्टं हरिदिनोपेतं दशम्याः प्रातमे
ववा ॥४३॥ स्पर्शोदयं दिना तातु दशम्या प्रातरेव हि ॥ एकादशी विमिश्रां तु स्थीतस्य मनुजैः कृतं ॥४४॥ उपवा
सार्चनं दानं कृत्वा जागरणं विना ॥ सर्वमेवार्जितं पुण्यं यास्यते तव मोहिनी ॥४५॥ एवमेकादशीं विद्धां दशम्यां
ये नराधमा ॥ कुर्वंति पापिनः सर्वे यास्यंति निःफलं ध्रुवं ॥४६॥ नरकान्यावत्पर्णस्तु इह्रा वैवस्वतोपमः ॥

हर्षेयास्यतियेनस्मादेवकार्यंचसाधितं॥४७॥इत्युक्त्वामोहिनीदेवीबभूवासौसहर्षिता॥साधितामरका
र्योयस्यस्यमेनेकृतार्थतां॥४८॥ततोदेवाश्चसंप्रणम्यतस्मिन्कालेस्थिताभवन्॥तस्मादेकादशीविद्वान्कु
र्याद्वैष्णवोनरः॥४९॥सूतउ०॥रुक्मांगदस्यचरितंभवदुःखप्रनाशनं॥श्रोतव्यंश्रद्धानेनपरंस्वस्त्याय
नंमहत्॥५०॥यशस्यमायुरारोग्यंसर्वशत्रुनिबर्हणं॥श्रोतव्यंब्राह्मणेनैवपुत्रपौत्रसुखप्रदं॥५१॥श्रो
तव्यंश्रद्धानेनराजपुत्रेणधीमता॥जयार्थिनाविशेषेणसत्यस्यतुविशुद्धये॥५२॥अपुत्रोलभतेपु
त्रान्धनार्थीचार्थमाप्नुयात्॥विद्यार्थीप्राप्नुयाद्विद्यांश्रृण्वन्चरितमुत्तमं॥५३॥इतिश्रीसारोद्धारेकाति
कमा०रुक्मांगदोपाख्यानेएकोनविंशोध्यायः॥१९॥ ॥५३॥ ॥सूतउ०॥श्रृणुशौनकवक्ष्यामिद्वादशीवि
धिमुत्तमं॥एकादशींसुपोष्यैवजागरंप्रविधायच॥१॥प्रातःस्नानादिकंकृत्वाकृत्वामध्याह्निकाःक्रियाः
॥ब्राह्मणंभोजयित्वाचस्वयंभुंजीतमानवः॥२॥प्रातःकालेद्वादशीचहरिवासरसंहिते॥आद्यपादेनकु

वीतिश्रद्धयप्लंचतर्पणं॥३॥प्रातर्होमंपारणंचअतिक्रम्यवासरे॥यदिस्याद्द्वादशीस्वल्पाकुर्यात्तत्रै
वपारणं॥४॥द्वादश्यांलंघयित्वाचद्वादशीद्वादशीफलं॥द्वादश्यामपिस्वल्पायांरात्रिभागेतृतीयके॥
५॥स्नात्वानित्यानिकर्माणिअमध्याह्निकारयेत्॥ततःकुर्वीतमनुजःपारणंसर्वदर्शने॥६॥संकटेवि
षमेप्राप्तेद्वादश्यांपारणंप्रति॥सतीर्थपारणंकृत्वापश्चाद्कुर्यात्फलंभवेत्॥७॥आशिताआशिताआपो
ऽनपरैर्बुधैःस्मृताः॥पारयित्वोदकेनापिभुंजानोनैवदुष्यति॥८॥अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥अं
बरीषोमहाराजासप्तद्वीपवतीपतिः॥९॥स्वधर्मेनरमानाथंपूजयित्वाविरक्तिमान्॥एकांतिभक्तियोगेन
पूजयामासबुद्धिमान्॥१०॥कदाचित्कार्तिकेमासिद्वादश्यांकृतलक्षणः॥स्नातस्कयमुनानद्यांहरिंधा
त्रीवनेर्चयत्॥११॥महाभिषेकेणविधिनासर्वसाधनसंपदा॥अभिषिंचनपावस्त्रगंधमाल्यैश्चभू
षणैः॥१२॥तद्गतोत्तमभावेनपूजयामासकेशवं॥ब्राह्मणान्भोजयित्वाग्रेस्वादन्नंगुणवत्तवं॥१३॥ल

१२३

ध्यकामैरनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे॥ तदेवतु मुनिः साक्षाद्दुर्वासा आगतोतिथिः॥१४॥ तमभ्यर्च्यातिथिंमम्पः प्रत्युत्थानासनार्हणैः॥ ययाचेभोजनायेन पादमूलमुपागतः॥१५॥ अंगीकृत्यांबरीषस्य याचां स्नातुंनदीगतः॥ निमज्यस्वहरींध्यायेत्कालिंदीसलिलेशुचौ॥१६॥ दुर्वसावस्यकं कर्म मनीषीबहुकालतः॥ नागतेसातोराजर्षिअंबरीषोथधर्मवित्॥१७॥ मुहूर्ताद्यवशिष्टायां द्वादशीपारणं प्रति॥ चिंतयामासमनसासंप्राप्तेधर्मसंकटे॥१८॥ आमंत्रितब्राह्मणस्यक्रमणेदोषईरितः॥ पारणाकरणेयुक्तोदोषेयद्वादशीदिने॥१९॥ दोषद्वयनिरासेनश्रेयोमेस्यात्कथंत्विति॥ इत्थंसंचिंत्यनृपतिततएवममन्यतः॥२०॥ इतिमत्वोदकंप्राश्यचिंतयन्मनसाच्युतं॥ प्रतीक्षतांबरीषस्तु द्विजागमनमेवतु॥२१॥ दुर्वासोपमुनाकूलात्कृतावश्यतआगतः॥ राजश्चेष्टांधियाज्ञात्वाचुक्रोधनृपतिंप्रति॥२२॥ योमामतिथिमायांतंआतिथ्येननिमंत्र्यच॥ अदत्वाभुक्तवानस्यसद्यःसेदर्शयेफलं॥२३॥ इत्युक्त्वाजटयाकृत्यांनिर्ममेकोप

नो मुनिः ॥ तदा धर्मरतस्यास्य स्वभक्तस्य सुदर्शनं ॥२५॥ चक्रं समादिशद्विष्णुरक्षणे भक्तवत्सलः ॥
तच्चक्रमदहत्कृत्यां सा दुद्रुवेहि भियपावकः ॥२६॥ तद्दृष्ट्वा दुद्रुवे भीतो दुर्वासा जीवनेछया ॥ तमन्वधाव
च्चक्रं चदहद्दावाग्निसंनिभं ॥२७॥ कुत्राप्यलभमानः सन्नूसाक्षकं मुनिसत्तमः ॥ अंबरीषमुपावृत्स
त्तसादे दुःखितो ग्रहीत ॥२८॥ तस्य तद्वचनं वीक्ष्य चक्रमस्तौत्कृपान्वितः ॥ सुदर्शन नमस्तुभ्यं सह
स्राक्ष्याच्युतप्रिय ॥२९॥ सर्वास्त्राघातिविप्राय स्वस्तिभूयात्कृपाकर ॥ इति संस्तवतो राज्ञो विष्णुचक्रं
सुदर्शनं ॥३०॥ आशाम्यत्सर्वतो विप्रमजहाद्रात्तर्यान्वयां ॥ अंबरीषः कृताहारो प्रस्यागमनकांक्षया
॥३१॥ चरणांबुदसंगृह्य प्रसादं तेन योऽभमत् ॥ स्वकृष्णचिद्दिष्टमानीयं आतिथ्यं सर्वकामदं ॥३२॥ ततस्ता
न्नृपतिं प्राह भुंजतामितिसादरं ॥ एवमुक्त्वा तु राजानं दुर्वासा प्रययौ नतः ॥३३॥ स संवत्सरपर्यंतं मु
नेरागमनेच्छया ॥ अभक्षणैर्वासनराजा तत्र पारणं व्यरत् ॥३४॥ तस्मात्क्रोधमपेद्विद्वान्द्वादसा

१२६

पारणं नरः॥ सर्वथैव नरो भक्त्या प्रासेपि बहुसंकटे॥२५॥ दिनत्रमात्सर्कं धेतद्व्रतं चैव सुदुर्लभं॥ स
र्वपापक्षयकरं सर्वपुण्यप्रदायकं॥२६॥ मोक्षस्य साधनं तस्माद्व्रतमेतत्समुद्भजेत्॥२७॥ इति श्रीसा
रोद्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये॰ द्वादशीमाहिमावर्णनं नाम विंशतितमोऽध्यायः॥२०॥ ॥छ॥ ॥ब्रह्मोवाच
॥तावद्गर्जंति पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च॥ एकेनचोपवासेन प्रबोधिन्यावलभ्यते॥१॥ तिथिष्वेता
सु पुण्यासु कार्त्तिके हरिबोधिनी॥ द्वादशी पुण्यदा प्रोक्ता सर्वाघौघविनाशिनी॥२॥ किं दानैः किं तपोभिश्च
किमुपोष्यैर्व्रतैश्च किं॥ किं मिष्टैश्चैव पूतैश्च द्वादशी येन सेविता॥३॥ गयायां चैव दुर्भिक्षे प्रत्यहं द्विजभो
जनात्॥ यत्फलं न दवाप्नोति द्वादश्यामेव भोजनात्॥४॥ यद्दत्तं च हुतं दानं द्वादश्यां शीतपक्षकं॥ शिक्ये
रि। क्येश्च वैतस्य कार्त्तिक्यां तिथिभोजनात्॥५॥ न दहं नैव जानामि महिमानं हि नारद॥ शालग्रामं शि
लाभ्यर्च्य कार्त्तिके द्वादशीदिने॥६॥ दानं यः कुरुते चैव तस्य पुण्यफलं शृणु॥ सप्तसागरपर्यंतं भूद्दा

नाघफलं भवेत्॥ शालग्रामशिलादानां तत्फलं समवाप्नुयात्॥ कार्त्तिके मासि बोधिन्यां शा
लिग्रामशिलां नरः॥ ८॥ यो ददाति द्विजेंद्राय तस्यानिष्टप्रदो हरिः॥ यो न दद्यात्स बोधिन्यां शालिग्रा
मशिलां नरः॥ ९॥ नारकीं यातनां भुक्त्वा पुनश्चांडालतां व्रजेत्॥ अत्र ते वर्णयिष्यामि इतिहासं पुरातनं
१०॥ शृण्वतां सर्वपापघ्नं तत्समासेन मे शृणु॥ कश्चिदपि दुराचारो गोदावर्यास्तटे शुभे॥ ११॥ दारापु
त्रैसमायुक्तो धनवानपि निर्दयः॥ तस्य पुत्राः कलत्राद्याः क्षुत्क्षामेनातिपीडिताः॥ १२॥ स्वयं चापि दिन
भुंजानो न दत्तमनुमात्रकं॥ नोपकारकृतस्तेन यस्य कस्यापि देहिनः॥ १३॥ परनिंदापरद्रव्यपरभा
र्यासु लालसः॥ कस्यचिद्विप्रमुख्यस्य कृपणं दत्वा सुवेश्मकं॥ १४॥ अन्येनैव तु कालेन यं चितं पुन
रागतः॥ स विप्रवर्यसंदृष्ट्वा क्रियायोग्यवनं मुनिः॥ १५॥ दुर्व्यंदास्यामि मासांते येन केनापि कर्मणा॥
अत्र स्थितास्त्वं सर्वं गृहीत्वा पापात्तु महेसी॥ १६॥ यो जीवकर्तृत्वं निर्दद्यं निरंकल्पमश्नुते॥ पश्चा

तस्यसुतोभूत्वातस्यसर्वंप्रतिदास्यति॥१७॥तस्मात्तवऋणंदद्यात्कालेनाल्पीयसाप्रभो॥एवमुक्तोद्विजे
नासौवैश्यःकोपरक्तेक्षणः॥१८॥मदाद्यदेहिमेद्रव्यंनोचेत्त्वंखड्गेनघातयेत्॥इत्युक्त्वाद्विजवरंहस्ते
नाकृष्यमूढधीः॥१९॥भूमौनिपात्यतंविप्रंपद्भ्यांशिरसिताडयत्॥खड्गेनाप्यहनत्क्रुद्धोरणेवीरोरिपुं
यथा॥२०॥ममारतेनघातेनब्राह्मणोवेदपारगः॥वैश्योपिदुद्राववेगेनराजभीत्यागतत्रपः॥२१॥अथा
ल्पेनैवकालेनमृतोसौनिरयेपतत्॥तस्यसूनुस्तुधर्मज्ञोधर्मवीरेतिनामतः॥२२॥पित्रार्जितस्यवित्त
स्यभूरिदानंचकारह॥कूपानघाटास्तटागाश्चहरिभक्तिपरायणः॥२३॥अनेककृतदानानिअसंख्याका
निभूतले॥तस्यैवंवर्त्तमानस्यगृहंपुण्यतमंप्रभो॥२४॥लोमशःपर्यटन्नागाधर्मराजकृपाशुभः॥त
मागतंद्विजंवैश्यःपूजयित्वातुभक्तितः॥२५॥उवाचचनरावाक्यंधन्योहंभवदागमा॥आज्ञापयत्वंवि
प्रेंद्रयदर्थमिहमागतः॥२६॥लोमशउ०॥लोकान्पर्यटमानोहंयमलोकमगात्सुरा॥तत्रतस्मितरंदृष्ट्वा

नरकेभरादारुणं ॥२७॥ अतस्त्वां विद्धि तुच्चागाधर्मवीर इतिश्रुपु ॥ शालिग्रामशिलादानं कार्त्तिके
कुरु भक्तितः ॥२८॥ नरकं पच्यमानो सितसितास्तेन मुच्यते ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा वैश्य प्रोवाच तं द्विजं ॥
२९॥ गोभूतिलहिरण्यादिदानानां यत्फलं मुने ॥ तेनासीत्फलतो मुक्तिः शीलादानेन किं मुने ॥३०॥ शीलादा
नं च यो समन्देन भोक्षं न च भक्षणं ॥ नमयाश्रिमते विप्र शीलादानं न च कश्चित् ॥३१॥ मुनिनाबोध्यमानो
पि न च तद्वाक्यमादरे ॥ ततस्तलोमशामुनिस्तमनाशापयन् गतः ॥३२॥ वैश्योपि कालदोषेण विप्रवाक्य
स्य लंघनात् ॥ मृतिमाप्य जगामाशु यमलोकं दुरासदं ॥३३॥ नारकीयानि दुःखानि भुक्त्वा मन्वंतरे पुनः ॥ क
र्मशेषेण संजातो व्याधयोनौ त्रिजन्मसु ॥३४॥ त्रिवारं च मटंतं च पंचवारं महावृषा ॥ दशवारं पुनः स्त्रीत्वं
विधवा तं च तास्वपि ॥३५॥ जन्मान्येकादशो ब्रह्मन्पाजकस्य सुताभवत् ॥ तां दृष्ट्वा विप्रशार्दूल सुरूपां प्रा
प्तयौवनां ॥३६॥ समानुकूले गोत्रापं विवाहमकरोत्पिता ॥ पंचमेहनि तद्भर्त्ता मृतो वमनरोगतः ॥३७॥ मतं

129

+ शालिग्रामशिलादानं तस्मात्कर्तव्यमेव हि ॥ +५

जामातरं दृष्ट्वा जीवेस्केनापि चिंतमना ॥ जीवनेकारणं दानं शालिग्रामस्य कार्त्तिके ॥३८॥ इतिहासं च विप्रेंद्र
शालग्राम मनोहरं ॥ विप्राय दापयामास पुत्र्याहस्तेन चैव हि ॥३९॥ पतिंरंजीवितस्तस्यास्तत्क्षणादेवमान
द ॥ ततस्तद्दृष्टितं कालं विष्टपं तं दंपतीभरं ॥४०॥ सा च कालांतरे मृत्वा जाता विप्रकुले पुन ॥ शालग्रामशि
ला दान पुण्यस्यास्य प्रभावतः ॥४१॥ सुतायाश्च सुतो भूत्वा नाम्ना विष्णुयशाः स्मृतः ॥ मृतः कालांतरे नाथ वि
ष्णुलोकं गतः सुधी ॥४२॥ शालिग्रामशिलादानं यः कुर्याद्द्वादशीदिने ॥४३॥ स सप्तद्वीपवतीं भूमिं गयायां
च रविग्रहे ॥ दत्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं लभते नरः ॥४४॥ पश्चातेभ्यो विष्णुभक्ताः संस्थापये द्विज ॥ सस
र्वैकुलमुधृत्य विष्णुलोके महीपते ॥४५॥ शुक्ले कार्त्तिकमासस्य द्वादश्यां परमोत्सवं ॥ प्रातरारभ्य यः कुर्या
त्स्नानदानादिकं तथा ॥४६॥ स तु मोक्षमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ द्वादश्यां कार्त्तिके मासि विष्णुभक्तिप
रायणः ॥४७॥ नित्यकर्मादिकं कृत्वा देवपूजादिकं चरेत ॥ तुलसीगंधमाल्यैश्च वस्त्रालंकारभूषणैः ॥४८॥ नैवे

द्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च पायसैः शर्करायुतैः॥ येन स्वां गुडसूपस्य नैवेद्यं न ददाति हि॥४९॥ नरके नियतं वासो भव
तीह तु शुश्रुमः॥ तस्माद्धि गुडसूपस्य नैवेद्यं कार्तिके सिते॥५०॥ द्वादश्यां भक्तितो दद्यात्स्कन्दपानिर्दंभजे
त॥ येन स्वां दंपतीनां च भोजनं कारयेन्नरः॥५१॥ तस्य पुण्यस्य कीर्तिश्च मया वक्तुं न शक्यते॥ द्वादश्यां च च
तुर्दश्यां पौर्णिमास्यामथापि वा॥५२॥ पंचम्यां वा महाराज वनभोजनमाचरेत्॥ नवप्रवेशायं धीमान् धात्रीवृ
क्षस्य शोभितं॥५३॥ तत्र गत्वा महाप्राज्ञ पुण्याहं वाचयेत्सुरा॥ वास्तुपर्वतमाधाय धात्रीवृक्षमूले तु कारयेत्॥५४॥
वेदिकां चतुरस्रां च हस्तमात्रायतां शुभां॥ ततोपवेदिकांलुतावेदिकायां महामते॥५५॥ वेदिकायाः दक्षि
मे तु कारयेत्कुंडं मानसा॥ मेखलात्रयसंयुक्तो विष्कम्भ छ हस्तसंयुतं॥५६॥ हस्तमात्रमतीसौख्यं एवं कुंडं
तु कारयेत्॥ पश्चात्स्नात्वा ततो ज द्वारेवप्रज्ञां समाचरेत्॥५७॥ पश्चादग्निं समाधाय होमं कुर्याद्यथाविधिः
॥ अपपगुडसूपाभ्यां संयुक्तं जुहुयाद्धविः॥५८॥ धात्रीहोमे महाप्राज्ञ कृष्ण होमेति पायसं॥ धात्रीशांति

तथाकांतिमेधास्मृतिमेवच॥५९॥ विष्णुपत्नी महालक्ष्मीरमासाकमलातथा॥ अस्यद्भुताविश्वरूपासुरू-
पा ह्यब्धिसंभवा॥६०॥ प्रधानदेवताह्येतेकृष्णहोमंसमाचरेत्॥ तस्मिन्नेवसुकुंडेतुएभिर्मंत्रैश्चतेबुधैः॥६१
संसृष्टाग्निमितिमंत्रेणऋषभंमेतिसंत्रतः॥ पूर्णाहुतीततोहुत्वाहोमशेषंसमापयेत्॥६२॥ धात्रीवृक्षस्यप-
रितोवेदिकासंपुतस्यतु॥ सूर्पेणागुडादिमिश्रेणबलीपश्चान्निमंत्रयेत्॥६३॥ देवीधात्रीनमस्तुभ्यंगृहाणबलि-
मुत्तमं॥ मिश्रितंगुडसूपाभ्यांसर्वमंगलदायिनी॥६४॥ पुत्रान्देहिमहाप्राज्ञेयशोदेहिनिरंतरं॥ प्रज्ञांमेधांच
सौभाग्यंविष्णुभक्तिंचदेहिमे॥६५॥ निरोगंकुरुमांनित्यंनिष्पापंकुरुसर्वदा॥ इतितांप्रार्थयेद्देवींप्रदक्षिण-
बलिंन्यसेत्॥६६॥ बलिप्रदानकालेतुयेकुर्वंतिप्रदक्षिणं॥ तेयांतिविष्णुसालोक्यंपितृभिःसार्द्धमेवच॥
६७॥ धात्रीवृक्षस्यमूलस्यमंदस्मितरमापतिः॥ वैश्वदेवंततःकृत्वापूजयेद्वनदेवतां॥६८॥ गंधाक्षतात-
तोदत्वाविप्रेभ्यःपयसंभवं॥ ब्राह्मणंभोजयेत्पश्चात्स्वयंभुंजीतबंधुभिः॥६९॥ ब्रह्मचारीभवेद्रात्रौशि

सितिशय्याभवेद्द्विज ॥ एवं पूजाविधायाथ प्रातर्होमोद्रस्यच ॥७०॥ रात्रौपुनः प्रकर्तव्यं पूजाकर्म हरेर्बुधैः
॥ तुलसीसंनिधौरम्यं पताकाध्वजसंमितां ॥७१॥ नारिकेलादिभिर्युक्तं कृत्वा मंडपमुत्तमं ॥ रंभाफलैरिक्षुभि
श्चैव वस्त्रखंडैश्च मंडितां ॥७२॥ पूजयेद्विष्णुमव्यग्रस्तद्गताःकाममानसाः ॥ पांचरात्रोक्तमार्गेण गंधपुष्पाक्ष
तादिभिः ॥७३॥ नवनीतैर्दधिक्षीरैर्धनाढ्यैश्चैवनारद ॥ विविधैःखाद्यनैवेद्यैरस्तसितैःकुसंबरैः ॥७४॥ कर्पू
रैश्चलवंगादियुक्तं तांबूलपूरकैः ॥ तुलसीभिस्तथाधात्रिफलैः पुष्पैश्चपूजयेत् ॥७५॥ धात्रीफलगतैर्दीपैः
कर्पूरस्फार्तिकैरपि ॥ दीपलक्षैःसहस्रैश्चशमेरात्रिकमाचरेत् ॥७६॥ कर्पूरदीपैर्विविधैश्चंद्रज्योतिभिरेव
च ॥ महाराज्ञानगतोदीपोवर्तेभ्योविष्णुतुष्टये ॥७७॥ अभिषेकविनासर्वेपूजांकुर्याद्विधानतः ॥ विष्णुपू
जांसमाप्याथ कुर्याद्ब्राह्मणपूजनं ॥७८॥ ततःसभापांद्वैश्च नैवेद्यंभक्षयेत्सुधीः ॥ इत्येवंतुविधानेनयः
कुर्याद्द्वादशीव्रतं ॥७९॥ नतस्यलोकात्क्षीयंते कल्पकोटिशतैरपि ॥ पुत्रपौत्रःपरिवृतोसर्वान्कामांश्चविंदति ॥

॥८०॥ तस्मान्नारद माहात्म्यं द्वादश्याः कार्त्तिकस्य च ॥ न मया शक्यते वक्तुं किमन्यैर्मनुजैरपि ॥८१॥ दीर्घस्तृष्णा
गतं द्विषं द्वादश्याः कार्त्तिकस्य च ॥ यः करोति नरो भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥८२॥ आकाशदीपस्तूपदीपैः क
र्पूरैरानीं दीपकैः ॥ धात्रीफलैस्तु दीपैस्तु नाल्पस्यात मसः फलं ॥८३॥ राजर्षीरंबरीषोपि चकारैतद्व्रतं शुभं ॥
यथाविमानमैश्वर्यं तेन भुक्तिमयासवान् ॥८४॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं द्वादशीव्रतं ॥ यथाविधानतो ब्र
ह्मन् न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥८५॥ महान्त स्तूपमासाद्य तुलसीवेदकार्यतः ॥ दीपं प्रज्वालितो तत्र विष्णुलो
कं स गच्छति ॥८६॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्त्तिकमाहात्म्ये ब्रह्म° द्वादशीमहिमावर्णनं नाम एकविंशतिमोध्यायः
॥२१॥ ॥श्री॥ ब्रह्मोवाच ॥ द्वादश्या महदाश्चर्यं शृणु नारद सादरं ॥ यस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बि
षैः ॥१॥ पुरासीद्ब्राह्मणो विद्वान् वेदवेदांगपारगः ॥ देवशर्मेति विख्यातो पुत्रदारसुखवर्द्धनः ॥२॥ जगाम तुंग
भद्रायास्तीरं स्नातुं समाहितः ॥ द्वादश्यां हरिबोधे तत्र वटवृक्षमनुत्तमं ॥३॥ तत्कोटरात्समाजग्मु राक्षसा घोररू

135

पिणं ॥ सस्यैते पिशिताहारा मूलमंत्रोपजीविनः ॥४॥ तां दृष्ट्वा भयविक्लवस्तद् दुद्रुवे ब्राह्मणोत्तमः ॥ यत्र यत्रैव
दुद्राव तत्र तत्रैव राक्षसाः ॥५॥ दैवाद्भयप्रगमनं चक्रुर्वाचाशरीरिणी ॥ मा भैषीर्विप्रपुत्र त्वं नारसिंहं मनुं
जप ॥६॥ तां द्रष्टुं नैव शक्तास्ते मंत्रस्यास्य प्रभावतः ॥ तस्या गत्वा नदीतीरं स्नात्वा सिंचयतं नपि ॥७॥ तेनैनेतेभु
द्भावास्तेन तामभिभवंति हि ॥ इत्युक्तं आप्लुत स्नात्वा शिषिंच तानपि स्वयं ॥८॥ तदातुभुद्भावास्तेने मुक्ते
विप्रसत्तमं ॥ तान्यप्रच्छ सर्वे विप्रः के यूयमिति नारद ॥९॥ ते तमूचुर्महात्मानं प्रसन्नमनसा रामाः ॥ वयं तु खे
टके ग्रामे श्रुतिस्मृतिविशारदाः ॥११॥ प्रथमो देवशर्मा हि द्वितीयो सुखशर्मकः ॥ तृतीयो नरशर्मा च चतुर्थो रा
मशर्मकः ॥१२॥ पंचमो धर्मशर्मा च षष्ठो यंसखशर्मकः ॥ सप्तमो मुनिशर्मा च सर्वे ग्रामनविश्रुताः ॥१३॥ ऽस्म
द्धैजन्मनि विख्याता कर्मानुगुणनामभिः ॥ एको दुराग्रहो नाम अपरश्चापि जैभिकः ॥१४॥ तृतीयः ख्यातिकृ
त्वा नाम्ना चतुर्थश्चापि निर्हेरः ॥ पंचमः कीर्तितो नामः षष्ठो मिष्टान्नभोजनः ॥१५॥ सप्तमः पिशुनो नाम

135

६८

सद्वैतेपापभागिनः॥ आढ्योधनाढ्योविद्वांश्चश्रुतिस्मृतिविचक्षणः॥१६॥ गोभूहिरण्यदानान्यैववस्त्रालंकर
णग्रहा॥ भोजनश्चान्नदानानि ददात्यनित्यमंजसा॥१७॥ सोकृणां पापकर्मणां मनसो निग्रहं चरेत्॥ तेन क
र्मविपाकेन विप्रानिग्रहकारकः॥१८॥ विप्रान्वोभ्रूत्वदंडस्ये निराहारो निराश्रयः॥ विप्राणां निग्रहं कृत्वा योहरा
तिधनादिकं॥१९॥ स्वकर्ताकूलमयान्तं वासयास्येताहरौगती॥ तस्मान्ननिग्रहं देयं पुण्यपापं विजानता॥
२०॥ यद्विप्रः स्वेच्छतां याति स्वल्पं वाप्यथवा बहु॥ तस्मै तद्धे वदातव्यं अन्यथा निरयं व्रजे॥२१॥ इच्छया दद
त्तमपि तद्दत्तं तत्फलं स्मृतं॥ अनिच्छया दत्तमपि दत्तं भस्मनि होमवत्॥२२॥ दंभेन सुरकर्माणि वकर्मकर्त्तास्पद
त्येयान्॥ नराणां नर्तकीनां च तथैव परिहासिनां॥२३॥ नददौ यसतां किंचित्तेनासौ कुंभिको भवत्॥ तृती
यः ख्यातकर्मासौ ख्यात्यर्थंतु ददावसौ॥२४॥ पुरा देवागतायांतु वस्त्रालंकारभूषणं॥ भस्माभरणभूषणां
सुदुराचारिणामपि॥२५॥ ददाति सर्वमप्येतु स्वाश्रितानां सतामपि॥ न तु किंचिद्ददावेव तस्मात्ख्यातिकरो भ
वत्॥२६॥ चतुर्थो निष्ठुरो नाम द्विजान्निष्ठुरभाषणात्॥ तं निष्ठुरभयाद्विप्रा नैच्छंत स्यतु दर्शनं॥२७॥ यद्द ६८

68.

दावन्नपानादिवस्त्रालंकारभूषणं॥यद्देशेषुसखाप्युक्तोतेनार्यंनिष्ठुरोभवता॥२८॥यद्दृशावसमद्दृंवास
मृद्धंवाप्यजन्मने॥अप्रतीतद्धदुर्लभोतेनासौब्रह्मराक्षसा॥२९॥कीर्तिकोनामविख्यातोमहापापप
रायणः॥मिष्टभोजननामातुस्वयमेकांतभोजनः॥३०॥भ्रातृणांभगिनीनांचमातापित्रोस्तथैवच॥अ
तिथीनांद्विजातीनांतथैवाभ्यागतात्मनां॥३१॥अन्यदन्नंददावेभ्यःस्वयमन्यच्चभुक्तवान्॥अनिष्टमन्न
मन्नेभ्यःईदृक्तमतिस्वयंखलुः॥३२॥अन्नंभक्ष्यंचशाकंचदधिनामधुनाघृतं॥क्षीरंचशर्करावादिस्वा
दतिस्मानराधमः॥३३॥अनर्पितंचदेवस्यनदत्तंब्राह्मणाययत्॥नज्ञातिभ्योनबंधुभ्योतदन्नंइहयास
मं॥३४॥एतादृगन्नंयोभुंक्तेनरस्तेक्रिमिसंकुले॥विष्ठासकृपयमुक्तांचभुक्तायोनिमिमांव्रजेत्॥३५॥पि
शुनोन्नतथादीचपरेषांदोषसूचकः॥हरेःकथासदाशृण्वन्अपिदोषपरायणः॥३६॥सदालोभककथास
क्तोनतुविष्णुकथापरः॥वक्तॄणांचप्रियंकुर्वस्तांचपरीकीर्तयन्॥३७॥अल्पंदत्वाबहुवदन्निबंधेनस्थ

६९ णोति यः ॥ न तत्फलमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥३८॥ राजसूयाश्वमेधादीदीक्षाणां यदि यद्भवेत् ॥
न तस्या प्रवक्तॄणां नियमोस्ति कदाचन ॥३९॥ ज्ञातं सहस्रगुणितं दत्तमप्यल्पमेव यत् ॥ सप्तद्वीपवतीं भू-
मि गुरोर्यस्तु दद्यात्तिचेत् ॥४०॥ तस्यैकाक्षरस्यापि कलां नार्हति षोडशीं ॥ स इत्युक्तानुग्रहाद्देव तस्याश्रवणं भ-
वेत् ॥४१॥ न सहं सर्वशास्त्राणां इतिहासविनिश्चयं ॥ त्रिभाषाज्ञानसंपन्नंश्रोत्रियं चकुर्दुखिनं ॥४२॥ एता-
दृशं गुरुं प्राप्य यो न जानाति मूढधीः ॥ रौरवे नरके याति यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥४३॥ ततः पिशुननामाहं सर्व-
धर्मबहिष्कृतः ॥ मामुद्धर दयासिंधो पादिवामन्यसेक्षम ॥४४॥ इत्युक्तंस्तानुपामंत्र्य प्राह सो द्विजसत्तम
॥ द्वादशी भविता गेहे भाविष्यामि भवाच्युतः ॥४५॥४६॥ नामगोत्राणि भवता मुच्चार्य करवाण्यहं ॥ तेनास्थिरे
पावो मुक्ति भविता नात्र संशयः ॥४७॥ इत्युक्त्वा तां समादाय तुंगभद्रां ययौ द्विजः ॥ तत्र स्नात्वं चकारासौ तस्य
तदर्घ्यकृत्प्रपकृ ॥४८॥ तेन मुक्ता कुयोनिभ्यो दिव्यरूपस्समन्विता ॥ राक्षसत्व ॥ विप्रजन्मन्यपि वसंद्रविणा ६९

158

+ तेनासौ हरिमर्द्दकः ॥ चतुर्थो द्विजड्बर्बे तु गंगास्नानपरायणः ॥५५॥ धाराप्रवीन्द्रदैौयस्मा + ५

जैनतत्परः ॥४९॥ भिक्षाटनं कर्त्तुकामा हेशां देशांतरां गताः ॥ पर्वपुण्यशिलांगता कृता कार्त्तिकमज्जनं ॥५०॥
हन्साह्वास्वावर्षैतु महापुण्यविधायकं ॥ उत्तमेभ्यो ददैौ पुण्या महामंगलदायकं ॥५१॥ तेन कर्मविपाकेन
उपदेशोऽशिरो भवत् ॥ द्वितीयो मधुरायांतु कृत्वाध्ययनमुत्तमं ॥५२॥ तावत्कालं विधापापपुण्यं बहु भवाय
च ॥ दृष्टो स्वकर्मणा तेन पाकं मूर्द्धो बभूव च ॥५३॥ तृतीयो देवतागेहे प्रआराधनतत्परः ॥ तावतैव च कालेन
नापहृतमहत्तरं ॥५४॥ वृद्धुप्रदैर्कृतं पस्मात्तस्माद्धर्ध शिरोभवत् ॥ पंचमो रंगनाथेन्च देव वित्ताधिपो भवत्
॥५६॥ [redacted] षष्टो बभूव पापात्मा ह्यभक्ष्याभक्ष्यतत्परः ॥ जिह्वाचांचल्यदोषेण अजिह्वः
स बभूव ह ॥५७॥ द्रव्यं समहमादाय पत्नी अन्याय तस्तया ॥ पितान्यो गले मूर्धो तु बभूव समलात्मकः ॥५८
सप्तमो आगमोठाने निरतो दुष्कृती गृही ॥ तेन कर्मविपाकेन जातोयं ब्रह्मराक्षसः ॥५९॥ एवं धनार्जनं कृत्वाम
हापापपरायणं ॥ गृहे कस्मान्निसंस्वकुटुंब भरणे रतः ॥६०॥ न दत्तं न हुतं जप्तं न स्नातं न कृतं शुभं ॥ कदाचिद्

ष्टमानास्तु पुनर्वै वितत्वा त्वसः ॥ ६१ ॥ वटवृक्षगताः सप्त चोरेभ्यस्तु मृतिंगतः ॥ अत्यकर्मविहीनाश्च ॥ स्त्रि
ताक्रमभिरीहरौः ॥ ६२ ॥ समुद्धृतास्तेऽद्य पापात्कृपालो विप्रसत्तम ॥ महात्मानंयसंसर्गो इहामुत्रफलप्रदाः ॥ ६३
तस्मात्सदा महत्सेवा कर्तव्या धर्मतत्परैः ॥ संतः संतारयत्येव महासंसारसागरात् ॥ ६४ ॥ महापुण्यप्रदा
तारो महादुःखविनाशनाः ॥ महासौभाग्यदातारो सर्वोघौघविदारणा ॥ ६५ ॥ सर्वोभिष्टप्रदातारआधिव्या
धिविनाशनाः ॥ इत्युक्त्वा दिव्यरूपास्तु दिव्यस्वरविभूषिताः ॥ ६६ ॥ विमानानि च दिव्यानि समारुह्य दिवंय
युः ॥ एवं महात्म्यमतुलं द्वादश्या पुण्यवर्द्धनं ॥ ६७ ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वोपद्रवनाशनं ॥ श्रृणुश्रावयपद्य
पि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६८ ॥ इह पुत्रैश्च पौत्रैश्च सर्वसंपत्समावृतः ॥ भुक्त्वा सुविपुलान्भोगानंते सायुज्यमा
प्नुयात् ॥ ६९ ॥ तस्मात्प्रबोधिनी श्रेष्ठा तिथीनां द्वादशी मता ॥ ७० ॥ इति श्रीतारोद्धारे कार्तिकमा० द्वादशीवर्ण
नं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ त्रयोदशी तिथीनां त्वं सर्वासामुत्तमोत्तमा ॥

अन्नस्नानं च दानं च अनुमात्रं कृतं यदि ॥१॥ मेरुमांदारतुल्यं तु भविष्यति न संशयः ॥ गुरुस्त्रीसंगदापस्य
स्तमं पापविनस्यति ॥२॥ तादृशो नापि पापेन मुच्यते नात्र संशयः ॥ देवलस्य मुनेः पुत्र ऋतुंग इति विश्रुतः ॥३॥
वामदेवं मुनीं प्राप्य सुश्रावाखिलमंत्रसा ॥ कदाचित्स्नातुकामो सौ गंगायामृषिसत्तमः ॥४॥ उवाच विन
तं शिष्यमतिभक्तिसमन्वितं ॥ अहं स्नातुं गमिष्यामि गो— गाकूलनिश्चयः ॥५॥ इयं भार्या प्राणसमा तव मा
तृसमा मता ॥ रक्षणीया त्वया यत्नेन पुत्रेणेवासनायया ॥६॥ इत्युक्त्वागपयौ स्नातुं गंगायां ऋषिसत्तमः ॥ कस्मिंश्चि
द्यकाले तु दुरात्मा ऋषिपुत्रकः ॥७॥ बलात्कारेण बुभुजे गुरुभार्यां मदान्वितः ॥ तेन दोषेण महताह्यायुषे मम भवा
य च ॥८॥ स सद्यो मरणमापेदे दिव्यवर्षसहस्रकं ॥ नरके यातना भुक्त्वा जातसौ ब्रह्मराक्षसः ॥९॥ अरण्ये निर्ज
ले देशे जनसंघविवर्जिते ॥ कदाचित्सुव्रतो नाम वेदवेदांगपारगः ॥१०॥ शिष्यसंघावृतः प्रायात्तीर्थयात्रापरायणः ॥ कस्मिंश्चिद्दृष्टवृक्षे तु सरस्तीरसंवृते ॥११॥ स्नात्वा कार्तिकमासे तु श्रावयन्माससलक्षणं ॥ तक

का॰
७१

यास्मृतिमात्रेण स द्योध्वस्ताखिलाशुभः ॥१२॥ संसज्य देहं पैशाचं दिव्यदेहसमन्वितः ॥ दिव्यं विमानमा
रुह्य दिव्यवस्त्रविभूषितः ॥१३॥ विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य स चतुर्भुजः ॥ पप्रच्छ तं द्विजश्रेष्ठं कृतांजलिपु
टस्तदा ॥१४॥ केन स्यांतर्गतं पापं पैशाच्यं गतं केन हेतुना ॥ एतद्ब्रूह्याकवे मह्यं वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥१५॥ इत्युक्तः स
तथा स्वदृष्टे मुनिध्यानपरायणं ॥ तत्कथाश्रवणेनैव पापं स इत्स सादभूत् ॥१६॥ इत्युक्तः स तं नमस्कृत्य प्रययौ
च त्रिविष्टपं ॥ स विप्रोभ्यागतांश्च सा भार्या तु व्यभिचारिणि ॥१७॥ त्यज्यतां च तदाप्योक्तः कश्यपः संशितव्रतः ॥ भा
र्यां मा त्यज कल्याणीं शुद्धा चैषा भविष्यति ॥१८॥ कुर्जैतत्त्रयोदश्यां स्नानं कार्यं च भार्यया ॥ शूर्पदानं प्रकर्तव्यं
तेन शुद्धा भविष्यति ॥१९॥ इत्युक्तः स द्विजेंद्रोपि कारयामास भार्यया ॥ स्नानं च शूर्पदानं च तेन शुद्धा बभूव सा
॥२०॥ सोपि भुक्त्वा बहून् भोगान् भार्यया धर्मशीलया ॥ पुत्रपौत्रांस्तथा प्राप्य सभार्यः स्त्रिदिवं ययौ ॥२१॥ ब्र ७१
ह्मोवाच ॥ अथ वक्ष्ये चतुर्दश्यां माहात्म्यं पापनाशनं ॥ यस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥२२॥ चतु

152

७० ष्टमानास्तु पुनर्वै विकलात्मसः ॥ ६१ ॥ वटवृक्षगताः सप्त चोरेभ्यस्तु मृतिंगताः ॥ अस्यकर्मविहीनाश्च स्व
ताकर्मभिरीदृशैः ॥ ६२ ॥ समुद्धृतास्तेऽद्यया कृपालो विप्रसत्तम ॥ महात्मानंच संसर्गे इहामुत्र फलप्रदाः ॥ ६३
तस्मात्सदा महत्सेवा कर्त्तव्या धर्मतत्परैः ॥ संतः संतारयत्येव महासंसारसागरात् ॥ ६४ ॥ महापुण्यप्रदा
तारो महादुःखविनाशनाः ॥ महासौभाग्यदातारो सर्वाघौघविदारणाः ॥ ६५ ॥ सर्वाभीष्टप्रदातारः आधिव्या
धिविनाशनाः ॥ इत्युक्त्वा दिव्यरूपास्ते दिव्यस्वरविभूषिताः ॥ ६६ ॥ विमानानि च दिव्यानि समारुह्य दिवंय
युः ॥ एवं माहात्म्यमतुलं द्वादश्याः पुण्यवर्द्धनं ॥ ६७ ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वोपद्रवनाशनं ॥ श्रृण्वञ्छ्रावयपद्या
पि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६८ ॥ इह पुत्रैश्च पौत्रैश्च सर्वसंपत्समावृतः ॥ भुक्त्वा सुविपुलान्भोगानंते सायुज्यमा
प्नुयात् ॥ ६९ ॥ तस्मात्प्रबोधिनी श्रेष्ठा तिथीनां द्वादशी मता ॥ ७० ॥ इति श्रीनारोद्धारे कार्त्तिकमा० द्वादशीवर्ण
नं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ त्रयोदशी तिथीनां च सर्वासामुत्तमोत्तमा ॥ ७०

143

ईश्यं बहिः स्नातुं पदमेकं चलेद्यदि ॥ तावन्मात्रेण निष्पापो विष्णुलोके महीयते ॥२३॥ सर्वे देवाः सगंध
र्वा ऋषयोपितपापरे ॥ स्नातुमायांति ते सर्वे यत्र कुत्र बहिर्जले ॥२४॥ न स्नाति यदि पापात्मा चतुर्दश्यामिनो
दये ॥ स याति नरके घोरे मनुकल्पशतत्रयं ॥२५॥ तस्मात्सूर्योदये स्नानं कर्त्तव्यं मनसस्पया ॥ इतिहासं पुराप्रो
क्तं शृणु नारद सादरं ॥२६॥ मुनगृत्समदस्यापि पुत्रौ द्वौ संबभूवतुः ॥ सुदामादामनामानौ बहुधर्मपराय
णौ ॥२७॥ कदाचिद्यजमानस्य तन्विपालस्य धीमतः ॥ पौरोहितं तु तौ संज्ञः प्रवर्त्तेतुरुभावपि ॥२८॥ तेन द
त्तं बहुधनं प्रगृह्य गृहमीयतुः ॥ तद्धनं विभजंतौ तु विवादश्चक्रतुर्मिथः ॥२९॥ गृहीत्वा तु धनं भूरि सुदामा नो
समं ददौ ॥ दामो धनं समत्वेन विभजस्वब्रवीत्सुतः ॥३०॥ न ददौ च समत्वेन सुदामा तद्धनं तदा ॥ सशापदा
न तद्द्रव्यं मदर्हं च बलमाशयः ॥३१॥ गजयोनिमते प्रोक्तः सुदामाप्यशपत्तदा ॥ यस्माच्छापमसि मां क्रोधात्त
स्माद्व्याघ्रसमाप्नुयाः ॥३२॥ इति शापात्तदान्योन्यं गजव्याघ्रवभूवतुः ॥ तस्मिंस्तद्गहनेरण्ये महीबलस

७२ मन्वितौ॥३३॥ कदाचिद्रष्टुमानीतौ प्रातःकालेजलाशयं॥ समागतौ गजव्याघ्रौ परस्परमयुध्यतां॥३४॥
नखदंतैःक्षतांतौतौ तु मृतौ सरसस्तटे॥ ततो रजमतुस्पर्शसद्योध्वस्ताखिलाशुभैः॥३५॥ चतुर्दश्यां दिने
चोभौ दिव्यदेहौ बभूवतुः॥ दिव्यं विमानमारुह्य योतयंतौ दिशो दश॥३६॥ ययतुः स्वर्गमतुलं दिव्यदेहौ च ता
वुभौ॥ महानीरमनुष्यश्री हीनपापौ बभूवतुः॥३७॥ किं पुनः स्नानतर्पणैर्यत्कृत्यं च महत्फलं॥ तस्माच्चतुर्दशी
पुण्यसर्वपापापहारिणः॥३८॥ सर्वदुःखप्रशमनी सर्वोपद्रवनाशनी॥ सर्वसौख्यप्रदा चैव तस्मात्सेव्या मु
मुक्षुभिः॥३९॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्तिकमा॰ त्रयोदशीचतुर्दशीवर्णनं नाम त्रयोविंशतितमोध्यायः॥२३॥
॥छ॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ पौर्णिमायास्तु माहात्म्यं वक्ष्येहं पापनाशनं॥ सर्वरोगप्रशमनं सर्वाभीष्टप्रदायकं
॥१॥ पौर्णिमा सर्वदा सेव्या सर्वैरपि मुमुक्षुभिः॥ नालेव सर्वजीवानां सर्वदैष्टप्रदायनी॥२॥ सर्वे वेदाश्च य
शास्त्रश्च सर्वे देवास्त्वनुष्ठिताः॥ राजसत्राश्रमे धाश्च मास धर्मास्तथैव च॥३॥ गंगागोदावरीस्नाना· पर्वका ७२

१४५

श्चक्रियाआपि॥हव्यकव्यादिकर्माणिदानानिचकृतानिच॥४॥तुलामारोपिताःपूर्वंकार्त्तिक्यांचतथैकतः॥त
दासर्वेषुधर्मेषुकार्त्तिकीतुविशिष्यते॥५॥नानयासदृशीलोकेतिथीस्कामतीक्षिभिः॥दृष्टावाश्रुतपूर्वावा
भूताभव्यभवत्यपि॥६॥तीर्थाभिमानिनोदेवाविष्णुमेत्यजगद्गुरुं॥ऊचुःप्रांजलयःसर्वेजगद्धीतपरायणाः॥
७॥देवदेवजगन्नाथजगतःप्रभवाप्यय॥पा॥दिनोद्विजनाःसर्वेस्नातास्त्वद्धुसमारितः॥८॥पापान्मुक्ताःस्व
र्गछंतिस्वामिनःपरमंपदं॥वयंतुतेनपापेनपापिनःस्यामितिप्रभो॥९॥कथंमुक्तिर्वदास्माकंमनुष्याःस
पसागरात्॥१०॥इत्युक्तस्तमुधावेदंदेवदेवस्वयंनिवगा॥कार्त्तिकेपौर्णिमास्यांतुप्रातःस्नानंकरिष्यच॥दानं
दत्तंचकार्त्तिक्यांमुक्तिर्वोभवविद्रुमं॥११॥अस्यांयेचनकुर्वंतितेषांपापंभविष्यति॥इत्युक्तास्तेतथात्यक्तुर्दे
वाःशक्रपुरोगमाः॥१२॥तस्मात्कार्त्तिकमासेतुपौर्णिमाद्युत्तमोत्तमा॥अस्यांकृतंस्वल्पमपिमहाफलवि
धायकं॥१३॥योमासेष्वकृतस्नानोवशात्तालस्यतोपिवा॥रोगाद्युपहतोवापिकार्त्तिक्यांस्नानकृद्यरेत्॥१४॥

सोपिदुर्ग्येफलंप्राप्यमोदितेविष्णुमंदिरे॥पौर्णिमाचेद्वारेणयदिकृत्तिकयायुता॥१५॥तस्यास्नानं
जपंहोमंअनंतफलदायकं॥अस्नाताचाप्यदत्ताचकार्तिकींयेनयोन्नरः॥१६॥राक्षसीयोनिमाप्नोति
भुक्त्वानरकयातनां॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥१७॥मथुरायांपुराकश्चिद्ब्राह्मणोवेदपारगः
॥सुहोत्रइतिविख्याताःसदाचारपरायणः॥१८॥तस्यपुत्रःसमभवत्सुमित्रइतिनामतः॥दुराचारोदु
र्विषयीनानाविषयलंपटः॥१९॥तस्यभार्यासुतामाभूद्रूपयौवनशालिनी॥तांपरित्यज्यदासीपुरेमे
नित्यमपंडितः॥२०॥निषिद्धान्येवकर्माणिप्रियाण्यस्यनिरंतरं॥स्नानंसंध्याजपंहोमंस्वाध्यायंपितृत
र्पणं॥२१॥कदाचित्क्रियतेनोपापीशिश्नोदरपरायणः॥विशारदंतंबहुधनंपुत्रस्नेहेननारद॥२२॥तत्कर्तृव्यं
कुमार्गेणचक्रेपापरतःसदा॥अनंतरंतंपितृभ्यांत्यक्तोसत्यामुनीश्वरः॥२३॥पांथानांनाश्रयोदत्तोगा
वोनैवप्रपूजिताः॥नाकृतातुलसीसेवानाश्वत्थस्यचसेवनं॥२४॥दीपदानंचनकृतंवस्त्रदानंतथैव

नच॥ केवलंस्वोदरेणैव भक्षितंतेनतद्धनं ॥२५॥ भार्योगुणवतीतस्यमहाकुलसमागता॥ दानिशु
श्रूषयोसक्तानिर्धनंतद्धितेरता॥२६॥ अनुकूलासापुरासीद्दुर्वृत्तापिसासती॥ परस्त्रीषुचदासीषुवे
श्यासुचनिरंतरं॥२७॥ एतादृशोपिनद्वेष्टिचकारगजगामिनी॥ दुराचारोपितस्मिन्साबहुमानंविकल्पयत्॥
२८॥ पतिंविनातुभक्तंहिस्वादुकिंचित्तुसातदा॥ नयाक्रोधःकृतस्तस्मिन्नचनिष्ठुरभाषणं॥ कर्मणापितयासा
ध्यातस्मिन्नापदं — वैकृतं॥ कालक्षेपंचकारासौसन्मार्गेणैवसासती॥३०॥ स्वप्नेपिदुष्टभावेननदृष्टःपरपूरुषः
॥ गोष्ठीनांव्यसनंनासीन्नवानिष्ठुरभाषणं॥३१॥ तुवविष्णापरंगेहेनभूवकदाचन॥ अवगाह्यविधापादौप्रात
र्नैर्घ्यादिनेदिने॥३२॥ तुलसीसेवनंचक्रेप्रत्यहंभक्तितत्परा॥ प्रदक्षिणानमस्कारअजलोकैस्तथैवच॥३३॥ स्व
स्तिकैःशंखपद्मैश्चरंगवल्लिभिरंजसा॥ एवंकालस्यसार्धकंचक्रेसापतितत्परा॥३४॥ निर्भर्तु — धनंसर्वं
कदाचिद्विलयंगतं॥ क्षुधयापीडितःपापीतदाभार्यामयाब्रवीत्॥ क्षुधामेबाधतेभार्येअन्नंमेदीयतांत्वया॥

इति भर्त्तुर्वचः श्रुत्वा सहसोत्थाय भामिनी ॥३६॥ अलंकारान्ददौ श्रीमत्सित्रादनांश्च सर्वशः ॥ तान्गृहीत्वा तु त
स्यापि भक्षयामास सर्वशः ॥३७॥ वेश्याभ्यः सर्वदासिभ्यः परस्त्रीभ्यश्च सर्वदा ॥ पुनर्दारिद्र्यमापन्नो धनधान्य
विवर्जितः ॥३८॥ रोगश्चास्य शरीरे भूत्तथापि न समुद्भवः ॥ रोगेण च जराजाता क्षुधातीव्रतराभवत् ॥३९॥ उवाच दीनो
भार्यां च भार्ये त्वां शरणं गतः ॥ येन केनाप्युपायेन कुरु मत्पोषणं भवेत् ॥४०॥ इति भर्त्तुर्वचः श्रुत्वा सुदुःखानीव सा भ
वत् ॥ भिक्षाटनं च कृत्वैव चक्रे भर्त्तुश्च पोषणं ॥४१॥ कार्त्तिके मासि संप्राप्ते प्रत्यहं स्नानतत्परा ॥ तस्मान्निंदां चका रा
सौ रंडे स्नानेन किं तव ॥४२॥ भविष्यति फलं कस्मात्कालक्षेपं करोषि वै ॥ एवं स भर्त्सनं चक्रे भार्यायाः पापतत्परः
॥४३॥ दारिद्र्येऽपि च संप्राप्ते स्नानं चक्रे न कार्त्तिके ॥ कार्त्तिके पौर्णिमास्यां वा न स्नातं च बहिर्जले ॥४४॥ तेन पापेन
पापात्मा राक्षसत्वं समागतः ॥ तस्माच्च पौर्णिमास्यां तु प्रातर्गत्वा बहिर्जले ॥४५॥ दामोदरं समुद्दिश्य कर्त्तव्यं
स्नानमादरात् ॥ स्नात्वा संपूजयेद्विष्णुं भक्त्या दामोदरं नरः ॥४६॥ यस्याधिकारो नैवास्ति पूजने चक्रपाणि

नः॥ दृष्ट्वा हरिपज्ञा सा हरिभक्तिं न या कृता॥४७॥ दानमाहार्नं प्रकर्तव्यं सोपि यज्ञाफलं लभेत॥ दीपार्थं तैल
मथवा वर्तिका पात्रमेव वा॥४८॥ यो ददाति विष्णुदासा विस्मोः सालोक्यमाप्नुयात्॥ व्याजेनापि तु कार्तिक्यां परदी
पं प्रबोधयेत्॥४९॥ यः करोति विष्णुज्ञात्मा सोपि पापात्प्रमुच्यते॥ देवालये पुरा कश्चिज्जारो वेश्यासमन्वितः॥५०॥
क्रीडनार्थं तथा दीपं बोधयामास पापकृत॥ तदैव सर्वमनसा पापं तस्य दुरात्मनः॥५१॥ तेन ध्वस्ताखिलध्व
स्ता विष्णुसायुज्यमापसः॥ यो दीपं दीयते विष्णोर्भक्त्या पुरुषसत्तमः॥५२॥ स वै गतिर्यास्यतीति किमु वर्गत्यमु
नेमां॥ अनेकदीपावलिभिः कुर्यादुत्सवमंजसा॥५३॥ नैवेद्यैर्बहुविस्तारैः पूजयेद्गरुडध्वजं॥ वाद्यैश्च तूर्यघो
षैश्च वेदघोषैः शुभामहैः॥५४॥ स पूज्यो जगतां पसर्वमंगलदायकं॥ नीराजनं च कार्तिक्यां करोति परमात्म
ने॥५५॥ स तु सर्वसमासाद्य द्योततेत्रिदिवोपमा॥ धात्रीफलेन यः कुर्यात्कार्तिक्यं परमात्मनि॥५६॥ सोपि ध्व
स्ताखिलाघस्तु विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात्॥ भूमिदानं तु कार्तिक्यां यः कुर्यात्त्वै वनारद॥५७॥ संख्यया भुवि

150

७५

रेपूर्तांस्वर्गेवसतिमानवाः॥सुवर्णंरजतंताम्रंपैत्तलंमुनिसत्तम॥५८॥संपाद्यपात्रंमतिमान्तिलैःपूर्ण
विधायच॥सहिरण्यंसतांफलंदद्याद्भक्तिव्रतोनरः॥५९॥पौर्णिमास्यांतुकार्त्तिक्यांतस्यपुण्यफलंशृणु॥मा
तृकंचपितृकंचभार्याकंचतथैवच॥६०॥नरकात्तुसमुद्धार्यस्वर्गेसंस्थापयतेनरः॥सुवर्णंरजतंताम्रंपवित्रंमु
निसत्तम॥६१॥घृतपूर्णंतुयोदद्यात्तस्यपुण्यमनंतकं॥कार्त्तिक्यांपौर्णिमास्यांतुसुवर्णंयःप्रयच्छति॥६२॥
सप्तजन्मार्जितंपापंसद्योनश्यतितत्क्षणात्॥पौर्णिमास्यांतुकार्त्तिक्यांरौप्यदानंकरोतियः॥६३॥कैलासेवस
तेनित्यंनानाभोगसमन्वितः॥माणिक्यादीनिरत्नानिकार्त्तिक्यांतुददातिच॥६४॥तेनासौजायतेभूपोराजा
भूमंडलाधिपः॥राज्यग्रामशिलादानंद्वादश्यांकार्त्तिकस्यच॥६५॥कार्त्तिक्यांपौर्णिमास्यांवातस्यपुण्यमनं
तकं॥हस्तमात्रंकर्णमात्रंसुवर्णरचितंतुयः॥६६॥मुक्ताफलेनरचितंयोददातिद्विजन्मने॥सप्तजन्मसुदा
रिद्रंतस्यवोयेप्रजायते॥६७॥सूक्ष्मवस्त्रंतुकौशेयंकर्णोपरस्थंददातियः॥कार्त्तिक्यांपौर्णिमास्यांतुतस्यपुण्य ७५

157

७६

सुवाससां॥ ताम्रपृष्ठां बहुक्षीरां सवत्सां धेनुमुत्तमां॥२॥ सवत्सग्रामसंयुक्तां दद्यात्साम्यां सदक्षिणां॥ स
भूमौ विपुलान्भोगान्भुक्त्वा लोकेषु पूजितः॥३॥ दिव्यं विमानमारुह्य प्रयाति परमं पदं॥ शृणु पुत्र पुरा
वृत्तं सर्वाघौघविनाशनं॥४॥ इतिहासमिदं पुण्यं श्रुत्वा मोक्षमवाप्नुयात्॥ पुरा कर्णाटके देशे देवशर्मेति विश्रु
तः॥५॥ विप्रो भूतिसंपन्नो धनाढ्यो वेदपारगः॥ अध्यात्मविद्यानिद्वेषो लोभैककृतमानसः॥६॥ न विप्रे
भ्यो ददात्यन्नं क्षयस्यक्षस्य संकटः॥ वैश्वदेवस्य समये संप्राप्तस्य द्विजन्मनः॥७॥ निराकरोति मूढात्मा नाश्नाति
स्वयमंजसा॥ देवताभ्यो न स्वाहा पितृभ्यो न स्वधामहे॥८॥ नददावति लुब्धो सौख्ययं भुंक्ते कणादिकं॥
सायंकाले तु संप्राप्ते भिक्षामपि न यच्छति॥९॥ तेन दोषेण महता कीटकोभूद्द्विजन्मसु॥ चतुर्थजन्मनि तथा
व्याधत्वं समुपागतः॥१०॥ धनुर्बाणधरो नित्यं बहुहिंसापरायणः॥ मृगान्पक्षिमनुष्यांश्च हत्वा हत्वाप्यने
कशः॥११॥ स्ववृत्तिं कल्पयामास लोकगर्हितवृत्तिमान्॥ एकदा सहसंगम्य चोरैश्चौर्यविशारदैः॥१२॥ गा

७६

जहारमहादाभ्रापद्धिखेटगता अपि॥ ततो देशांतरं गत्वा प्रातःकाले मृगाशनः॥१३॥ चंद्रातीरेगतो निरं
क्षुधयापीडितोभवत्॥ न घासस्तत्रोपविष्टः सन् ददर्श परमाद्भुतं॥१४॥ कार्त्तिके पौर्णमास्यां तु त्रिपमाणं म
होत्सवं॥ स्नात्वा सावकधूपांश्च शृण्वंततो वक्तारं पृच्छकांस्तथा॥१५॥ देवस्य त्रिप्रमाणस्य सपर्यां चोद्ददर्श ह॥ श्रुत्वा
कर्णाद्विजेंद्राय ददुर्गां ते सवस्त्रकं॥१६॥ तद्दृष्ट्वा जातबुद्धिः स व्याधो दाज्ञो जरायुतां॥ भग्नपादां गुल्लं दंता
बस्थिचर्मावशेषितां॥१७॥ दग्धदोहां दीर्घशृंगां अतिदीर्घवलद्गतीं॥ अन्यास्तु गाः स्वसंगाः स्वगच्छन्त्यै स निके
तनं॥१८॥ मध्याह्नकाले श्रांतो महदरंण्ये जनवर्जिते॥ स स्वाप मस्यमद्रिं ज्वलमानमिवं तदा॥१९॥ दूराज
लाशयात्तत्र गतो सौ तत्सखा यदा॥ आजगाम तदा व्याघ्रो गर्जैल्लोकं भयंकरं॥२०॥ गलेजग्राह तं व्याघ्रस्त
त्सखाप्यगमत्तदा॥ तत्सखा खड्गवेगेन व्याघ्रं निहतवानपि॥२१॥ व्याघ्रोपि तं च जग्राह गलेतं बलवत्तमः॥
त्रयो ममृतुस्तदा व्याघ्रो तत्र व्याधः सखा मृगः॥२२॥ व्याधनेतुमनास्तत्र विस्मृता महाद्भुताः॥ व्याघ्रं सखा

पंव्याधं तु ये तु मनुष्यसमुद्भताः ॥ २३ ॥ आजग्मुरुग्ररूपास्ते यमदूता भयंकराः ॥ दिव्यं विमानमारुह्य नीयमानं
हरेर्भटैः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा जग्मुर्विष्णुभटास्तत्तेजोभिर्हता अपि ॥ मुंचैते नं दूतास्ता नैव्याधं कर्मपराङ्मुखं ॥ २५ ॥ सु
व्याभिर्नैव मर्त्यास्ते सर्वधर्मपरायणाः ॥ नानेन धर्मलेशोपि हि कृतो विस्मो दुरात्मना ॥ २६ ॥ तस्मान्मुंचंतु तस्या
पं धर्मलेशबहिष्कृतं ॥ इत्युक्तास्तैर्विष्णुदूतास्तेऽब्रुवन्यमकिंकरान् ॥ २७ ॥ विष्णुप्रीतिकरा धर्माः के मूर्यं कृ
तवानिति ॥ इति पृष्टा विष्णुदूता बूचुः स्ते यमकिंकराः ॥ २८ ॥ श्रुतिस्मृत्योदितो धर्मो अधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ श्रु
तिस्मृती हरेर्धर्मौ धर्माधर्मविधायकाः ॥ २९ ॥ धर्मस्तत्रिविधः प्रोक्तो नित्यो नैमित्तिकस्तथा ॥ काम्यश्चेति वि
भागेन त्रिविधाद्द्विविधः पुनः ॥ ३० ॥ निष्कामश्च सकामश्च तत्र निष्काममुत्तमः ॥ प्रातरारभ्य सायांतं सायांते
प्रातरांततः ॥ ३१ ॥ कृतं विष्ण्वर्पितं चेत्स्यात्कर्म निष्काममुच्यते ॥ फलेच्छया कृतं कर्म यद्भवेत्तत्सकामकं ॥ ३२ ॥
एवमेव धर्म इत्युक्तो विष्णुप्रीतिविधायकः ॥ मोक्षहेतुश्च निष्कामो ज्ञानमुत्पाद्य वै हृतः ॥ ३३ ॥ निष्कामकर्म ७८

प्या सौख्यमैहिकामुष्मिकं लभेत्॥ कर्मणा तु सकामेन फलमैहिकमिष्यते॥३४॥ परलोके तु दुःखानि प्रा
प्नुयाद्विविधानि च॥ तस्मान्न कामकर्तव्यं कर्म ज्ञानवता क्वचित्॥३५॥ तत्कर्म सर्वदा कार्यं विष्णुप्रीतिविधा
यकं॥ कर्म स्नानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणं॥३६॥ दानं दमस्तपः शांतिरिति प्रभृति कीर्तितं॥ श्रवणं स
र्वधर्माणामुत्तमं परिकीर्तितं॥३७॥ श्रवणादुत्तमं किंचित्त्रैलोक्ये नैव विद्यते॥ श्रवणाज्ज्ञानमाप्नोति ज्ञानात्
ध्यानं च विंदति॥३८॥ ध्यानेनश्यापरोक्षः स्यान्मोक्षमेव परोक्षतः॥ आद्यं गुरुमुखात्कर्म श्रवाकर्म समाचरेत्
॥३९॥ श्रुतेनैव कृतं कर्म फलदं नान्यथा क्वचित्॥ विद्या गुरुमुखाच्छ्रुत्वा ज्ञानमाप्नोति नान्यथा॥४०॥ गुरुः परि
ष्टः कर्तव्यास्तत्वविद्याविशारदः॥ विष्णुभक्तिपरः शुद्धः सदाचारपरायणः॥४१॥ अदांभिकः सात्विकश्च धर्म
निष्ठो जितेंद्रियः॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नो नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः॥४२॥ श्रद्धावाननुसूयश्च विष्णोर्वै शरणं त
दा॥ स्वयं ज्ञानविहीनस्तु गुरुणा ज्ञानमाप्नुयात्॥४३॥ गुरोर्मुखात्तु शृणुयात्प्रज्ञावानपि यो नरः॥ मिमांसा

पंचरात्रंच महाभारतमेव च ॥४४॥ रामायणं भागवतं पुराणं वैतदाश्रुतं ॥ पश्चात्तु कुलमेतत्स्यात्श्रोतव्य
महाबुधैः ॥४५॥ उत्तमं गुरुमासाद्य यो निंदां समधिगच्छति ॥ स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवं ॥४६॥ योहं
कारवरो नित्यं शुद्धज्ञानसमन्वितः ॥ दंभबुद्धिर्दुराचारी प्रशस्तकुलजोपि सः ॥४७॥ तवंतन्तमुखाच्छ्रोतं
मिथ्याज्ञानविधायकं ॥ मिथ्याज्ञानसमासाद्य शुद्धज्ञानविवर्जितः ॥४८॥ ऐहिकैः कर्मभिर्भ्रष्टैस्सयात्येवपर
त्रैकैः ॥ गुरुणा सहैव व्रजती तमो नास्त्यत्र संशयः ॥४९॥ तस्माद्गुरोस्तत्त्वज्ञानं रागद्वेषविवर्जितं ॥ सुप्रसन्ना
तथाशास्त्रं श्रोतव्यं च मुमुक्षुभिः ॥५०॥ उत्तमे तु गुरौ लब्धे ह्यधमं तु गुरुं व्रजेत् ॥ स याति नरकं घोरं अत्तुस्थानं
न संशयः ॥५१॥ न गुरुणा समा पूज्यं कुर्वीतान्यस्य कस्यचित् ॥ गुरुभ्यो ह्यधिकं प्रोक्तं मतिधीना सुपूजितं ॥५२॥
गुरोरनुज्ञया सेवनान्यथा नरकं व्रजेत् ॥ तत्सर्वमपि कुर्वीत दयानुज्ञां गुरुर्यदि ॥५३॥ समानां विषमापूज्या
विषमापि समाशयः ॥ श्रीपते येन देवेपि स्वपदाद्भ्रश्यते हि सा ॥५४॥ दाक्षिण्याद्दर्पलोभाद्वा द्रव्यसंपत्तितो

पिवा॥ अपद्रूप्यं प्रजपेद्यस्तु संततिस्तस्य नस्यति॥५५॥ अनहृद्याम अत्र दृष्यं तेन पश्यान्नं च व्यतिक्रमः॥ त्रीणि
तत्र भविष्यंति दुर्भिक्षं मरणं भयं॥५६॥ अपवादस्य तु थश्च कुलनाशश्च पंचमः॥ ऊर्ध्वं प्राणा ह्युत्क्रमंति
पुरस्त्वद्विरआगते॥५७॥ प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तां प्रति पद्यते॥ गुरुप्रसादयत्नेन सेवयापि धनेन
वा॥५८॥ गुरोर्यद्दृष्टं भवति तत्सर्वं प्रतिपादयेत्॥ कर्मणा मनसा वाचा गृहेणापि धनेन वा॥५९॥ गुरुप्रसादा
त्सर्वं तु श्रुतवोत्स्फलमाप्नुयात्॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा॥६०॥ हरै रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न
कश्चन॥ गुरुंहुंकृत्य तुंकृत्य विप्रं निर्जित्य वादतः॥६१॥ अरण्ये निर्जले देशे भवति ब्रह्मराक्षसः॥ एकाक्षर
प्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते॥६२॥ स याति नरकं घोरमन्यथा ज्ञानसंभवं॥ गुरुत्यागात्प्रवक्तारं मौल्यमुद्घा
टयेत्पुनः॥६३॥ स सर्वैः पितृभिः सार्द्धं तपो याति न संशयः॥ सप्तद्वीपवती भूमिर्दत्ता नानृण्यमाप्नुयात्॥६४॥
राजसूयाश्वमेधाद्यैर्मौल्यं भवति वा हि चित्॥ विष्णोः कथायाः श्रवणेन मौल्यं विद्यते क्वचित्॥६५॥ तद्भक्तानुग्र

द्वैपेव तत्कथाश्रवणं भवेत् ॥ यश्चैवमन्यापतो ब्रूयाद्यश्चैवान्यायतः पठेत् ॥ ६६ ॥ तयोरन्यतरो निःस्वं विद्वेषी वा
धिगच्छति ॥ गुरोर्मर्म न सिपश्चेर्दं तत्कुर्यादविचारयेत् ॥ ६७ ॥ गुरोर्निग्रहकारी तु तमेवाभिपद्यते ॥ अत्र ते
कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनं ॥ ६८ ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ सार्वभौमः पुरा ह्यासीद्राजा स
त्यवताह्वय ॥ ६९ ॥ यावंत्युडूनि गगने यावंतो जलबिंदवः ॥ यावंतो भूमिकणकास्तावतीर्गा ददात्स सौ ॥ ७० ॥ धा
न्यं हिरण्यं रत्नानि वासांस्याभरणानि च ॥ दानानि चाप्यसंख्यानि पात्रापात्रविवेकतः ॥ ७१ ॥ तेन दत्तानि दा
नानि नवधंत इति श्रुतं ॥ तथाप्यहं हरिस्तस्य पादिनो विदुरात्मनः ॥ ७२ ॥ न मेधिकः समेवापि कश्चनात्र जग
त्रये ॥ दाता भोक्ता च कर्ता च यष्टा द्रष्टा तथैव च ॥ ७३ ॥ सतामभिष्टं सर्वेषां कार्यमेव न संशयः ॥ अनिष्टं यस्य
कस्यापि न कुर्यादिति निर्णयः ॥ ७४ ॥ यदिष्टं यस्य भवति स तु कार्यं विजानता ॥ सतामेनिष्टमन्यास्येन तस्मा
पैच सर्वथा ॥ ७५ ॥ सतां तु इष्टं हरिस्तुष्टो भवत्येव न संशयः ॥ असतामिष्टकरणान्महत्पापमवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥

अपंराजान्वविप्राणां गुरूणां अहितं चरेत्॥ ददौ ब्रह्मधनं तेभ्यो तेनाअविहितः सदा॥७७॥ ततः कर्मविपाके
न तस्य श्रीक्षयमागता॥ पश्चाद्दारिद्र्यदोषेण पोतो मृतिमवाप्य च॥७८॥ स पिशाचो शमीवृक्षेषु शुष्ककंठोह
तालुकः॥ जलं दृष्ट्वा कालकूटं फलं दृष्ट्वा तथा विषं॥७९॥ श्लेष्ममूत्रपिशाच्चादि तस्याहारः सदा भवत्॥ क
दाचिद्दश्मानस्तु ब्राह्मणान्पथि दृष्ट्वान्॥८०॥ तं दृष्ट्वा ब्राह्मणा प्रोचुः कोभवानिति विस्मिताः॥ तानुवा
च सपोपिशो पिशाचेमि धनायकः॥८१॥ सतामानिष्टकरणात् तज्जन्माभवन्मम॥ मामुद्धरं तु हे विप्रा श —
एचुः कृतांजलिः॥८२॥ मयाप्याकार्तिकमासे तु कृतमेकादशीव्रतं॥ तुभ्यं दास्यामि तेनैव मुक्तिस्ते भविता
ध्रुवं॥८३॥ इत्युक्त्वा वै उपस्पृश्य प्रददौ पुण्यमनुत्तमं॥ तस्मात्सदाज्ञानिसेवा कर्तव्या प्रयतात्मना॥८४॥ सा
निवामवमानात्तु ब्रह्मा विष्णुशिवादयः॥ अवमानिता भविष्यंति पातयंति तमस्यपि॥८५॥ तस्मात्तानी स
दा पूज्यः पूज्यापूज्यमनः स्मृतः॥ सर्वेषामेव धर्माणां सतां पूज्यापरास्मृताः॥८६॥ अन्येपि बहवो धर्माः

159

श्रौतिस्मृत्युदिता खलु ॥ एतेषु धर्मज्ञानेषु नानेनानुष्ठितः क्वचित् ॥८७॥ धर्मो नरेण हे दूता न चैनं नेतुमर्ह-
थ ॥ इत्युक्ता विष्णुदूतास्ते प्रत्यूचुर्यमकिंकरान् ॥८८॥ एतेन कार्तिके मासि दत्ता गोभवभीतिहा ॥ तेन
वैष्यामहेल्लोके विष्णुरेव न संशयः ॥८९॥ इत्युक्तास्ते विसर्ज्यैनं ह्याथादाय तत्राययुः ॥ तदाब्रवीद्विष्णुदू-
ता व्याधो विस्मितमानसः ॥९०॥ निपतेतौ उभौ पापौ यमदूतैः सुदारुणैः ॥ तुल्यपापयहंतौ च कथं याति
विपर्ययः ॥९१॥ इत्युक्ताः कुच तुर्दूतास्तत्पापुण्यपुराकृतं ॥ कार्तिके गोरस्य यादत्तौ तेन तेगतिरीदृशी ॥९२॥
न हृतं विद्यते पुण्यं गतिस्तेनेदृशी तयोः ॥ इत्युक्तोवाच दूतांस्तान् व्याधो यं दमयावृतः ॥९३॥ नाहमेनौ
विनायास्ये सद्गतिं पुरुषर्षभाः ॥ ताजानयत भद्रं तौ मावात्यजय सर्वथा ॥९४॥ ये श्रुवति व्याधस्तु दूता वू-
चुर्मनीषिणः ॥ यदि व्याधदयास्ते स्ति देहि पुण्यमनुत्तमं ॥९५॥ जन्मतोस्यास्तस्यके तुकृतमेकादशीव्रतं ॥
तेन पुण्यप्रभावेन नयो मुक्तिर्भविष्यति ॥९६॥ इत्युक्तो मददौ पुण्यं एकादश्यां समुद्भवं ॥ तेन पुण्यप्रभावे ८०

160

न स घोध्यस्तास्त्रिवत्राष्टुभौ ॥ २७ ॥ दिव्यं विमानमारूढो यपनुस्वर्गमुत्तमं ॥ तस्मात्कार्यं हि कार्तिक्यां गो
दानमुनिसत्तम ॥ २८ ॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्तिकमा॰ गोदानमहिमावर्णनं नाम पंचविंशतितमोध्यायः ॥
२५ ॥ ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यास्तिस्रस्तिथयः पुण्या अंतिमाम्बुकूपसथाः ॥ कार्तिके मासि देवर्षे महाफल
विधायकाः ॥ १ ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते यः स्नानं न चकार ह ॥ तिथिष्वेतासु यः स्नायात्पूर्णमेव फलं लभेत्
॥ २ ॥ सर्वे वेदास्त्रयोदश्यां गत्वा जंतून्पुनंति हि ॥ चतुर्दश्यां सयज्ञाश्च देवा जंतून्पुनंति हि ॥ ३ ॥ कार्तिक्यां सर्व
तीर्थानि विष्णुना सह संस्थिताः ॥ ब्रह्मघ्नानां सुरापानां सर्वान्पापान्पुनंति हि ॥ ४ ॥ उष्णोदकेन यः स्नाया
त्कार्तिक्यां वा दिनत्रये ॥ रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंप्लवं ॥ ५ ॥ आ मासनियमासक्तः कुर्यादेत दिन
त्रये ॥ सर्वांश्चितत्समुद्धस्य सयाति हरिमंदिरं ॥ ६ ॥ गीतापाठं तु यः कुर्याद्दंतिमं च दिनत्रये ॥ दिने दिनेऽश्वमे
धस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥ ७ ॥ सहस्रनामपठनं यः कुर्यान्न दिनत्रये ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं कः शक्तो कोटिविना

161

का०
८८

भुवि ॥ ८ ॥ यो वै भागवतं चैव महाभारतमेव च ॥ दिनत्रये च शृणुते विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ९ ॥ देवत्वमनुजैः
कश्चिल्लोके चिदिहस्समेव वा ॥ कश्चित्प्राप्तो ब्रह्मभावा दिनत्रयनिषेवनात् ॥ १० ॥ ब्रह्मज्ञानेन वा मुक्तिः प्रया
गमरणेन वा ॥ अथवा कार्तिके मासि दिनत्रयनिषेवयेत् ॥ ११ ॥ कार्तिके हरिपूजां तु यः कुर्यात्तु दिनत्रये ॥
न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ १२ ॥ त्रयोदश्यां समारभ्य यः कुर्यात्तु दिनत्रये ॥ अतीव फलदं दिव्यं
पुरुषार्थस्य साधनं ॥ १३ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ यस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बि
षैः ॥ १४ ॥ पुराक्काचित्स्वर्णकांचिवेश्यरूपसमन्विता ॥ कार्तिके पूर्णमास्यां तु स्नाताभुक्त्वावरावृता ॥ १५ ॥
आरां — गंतुकामा सा स्वर्गलोकमनिंदिता ॥ कस्यचिद्दूरवृक्षस्य आगामोपरि सहसा ॥ १६ ॥ वटशाखां स
माश्रित्य पिशाचा वा क्रूरकर्मणा ॥ त्रयआसुर्दुष्टचित्तास्तत्राद्यो निंदकः स्मृताः ॥ १७ ॥ द्वितीयो वृत्तको नाम
तृतीयो दांभिकाभिदः ॥ तस्यागमनवाङ्गस्य स्पर्शनासापनिर्धृताः ॥ १८ ॥ तां दृष्ट्वा देवसंकाशां वाहिनाही

८८

निचुक्रुशुः ॥ क्रोधमानास्ततां दृष्ट्वा सा नारी विस्मिता भवत् ॥१९॥ केद्यमिति पपृछ दृष्टोयं केन कर्मणा ॥ यद्दिशा कथं मया हेतुं भवतोऽस्युद्दशाम्यहं ॥२०॥ इत्युक्ते निंदकः प्राह पर्वमासं द्विजाधमः ॥ धर्मदत्त इति विख्यातो कुंडिने नगरोद्भवं ॥२१॥ धर्मोपदेष्टा सर्वेषां नानुष्टाता कदाचन ॥ पेजाता धनसंपन्ना सदाचारपरायणाः ॥२२॥ गुरुसत्कर्मकर्त्तारं न लोके ख्यातितत्परः ॥ तपस्विनो महाभागाः परपक्षरताः सदा ॥२३॥ विद्विषोः कथावर्द्दसे के श्रृण्वंत्येके समाहिताः ॥ एके गुरुं पूजयंती प्रजल्पंते चापरे तथा ॥२४॥ स्वशास्त्राहव्यकव्यादिकर्त्तारोप्यपरे भवन् ॥ अहं तान् दूषयामास भवद्भिः क्रियते त्र किं ॥२५॥ निर्धनैः स्नानहीनैश्च स्वर्गमोक्षविवर्जितैः ॥ धर्मो नास्ति क्वचिल्लोके माय एव परायणं ॥२६॥ धर्मश्चेत्सुरलोकोपि परलोकः क्व विद्यते ॥ भस्मीभूतस्य देहस्य नान्यत्किंचिन्न विद्यते ॥२७॥ विष्णुः क्व च कृपाः कस्य सद्गुरुः क्व च भविष्यते ॥ एवं निंदनादेव नाम्नाहं निंदको भवं ॥२८॥ मद्भागिनेयोऽनृतकः सदा सत्परायणः ॥ अनृते न गुरोः स्वं च देव

का०
८२

स्वंचाप्यपाहरत्॥२९॥राजद्वारेप्रवक्त्राणांदेवस्वंचहराम्यहं॥तेनदोषेणमहतानाम्नानंतकआसहि॥
३०॥अकार्यकर्मकीर्त्यर्थंनत्वाहपरमार्थतः॥स्वसेवकेभ्योतंतुक्लेशजातादादाम्यहं॥३१॥बहुश्रमंगृ
हीत्वाथपात्र्यंदत्तंयप्रार्थनं॥नटानांनर्तकीनांचमागधानांचवंदिनां॥३२॥दत्तंवित्तंतुकीर्त्यर्थंगायका
नांतथैवच॥नश्रोतॄणांतथादत्तंवेदशास्त्रविरोधिनो॥३३॥वेदशास्त्रविनीतानांज्ञानविज्ञानशालिनां॥
सदाचाररतानांचगृहमागम्यतिष्ठतां॥३४॥दत्तंनैवसतांकिंचिदादरेणतपस्विनां॥नकार्यमितितेब्र
यसंतंसदुरशिक्षितैः॥३५॥नानहंकारतोवावंकिंप्रयमभिजानत॥नास्माकमिदमेतद्धियदिब्रूयुस्तप
स्विनः॥३६॥बलात्कारेणतेषांचदत्तमेवदुरापहात्॥इंभार्येमेवदेवस्यपुत्रान्चैवकृतामया॥३७॥आर्या
णांचगुरूणांचपुरतोदंतवह्निना॥ममाहृतंदृआजातंनतुभक्त्याकदाचन॥३८॥तेनदोषेणमहताभु
क्तानरकयातनां॥अस्मिकास्मिन्वटवृक्षेजातोहंब्रह्मराक्षसः॥३९॥भवतानुगृहीतास्मग्राहिणःशरणा ८२

गतान्॥ इत्युक्त्वा स्वर्गमध्येतां कथं तानुद्धराम्यहं॥४०॥ ततैस्मारता शोकं शिवायैव शिवोदितं॥ दिनत्र
यकृतं स्नानं आरभ्यैव त्रयोदशीं॥४१॥ दीपदानैर्हरेः पूजां सत्कथाश्रवणं तथा॥ स्मृत्वा तेभ्यो ददौ पुण्यं
दिनत्रयसमुद्भवं॥४२॥ तेन ध्वस्ताखिलाघास्ते दिव्यदेहास्त्वरान्विताः॥ दिव्यं विमानमारूढो दिव्याभरण
भूषिताः॥४३॥ दिव्यांबरधरा दिव्यनारीगणनिषेविताः॥ दिवं जग्मुर्महातेजाः द्योतयंतो दिशो दश॥४४॥
तस्माद्दिनत्रयं पुण्यं महाघौघविनाशनं॥ सर्वारिष्टप्रशमनं सर्वाभीष्टप्रदायकं॥४५॥ ब्रह्मोवाच॥ व
टोपि चिप्पतत्सद्यः शतशाखासमन्वितः॥ उत्तस्थौ पुरुषस्तस्माद्दिव्यांबरविभूषितः॥४६॥ बद्धांजलि
पुटो भक्त्या तस्याग्रतस्तदाभवत्॥ सा तं दृष्ट्वा ततो वाक्यं को भवानिति विस्मया॥४७॥ तामुवाचाग्रतस्तिष्ठ
न्बद्धांजलिपुटः पुमान्॥ अहं पुरा चित्रभानो गंधर्वाधिपतेः सुतः॥४८॥ चित्रकांतिरिति ख्यातो दिव्य
रूपस्वरान्वितः॥ कश्चित्सभां समासाद्य गायनेन मदान्वितः॥४९॥ तदाजगाम समुनिर्जटिलो ब्रह्मविनमः॥

165

तपः त्वरागतरो विद्या नास्ति चर्मो वशोपितः ॥५०॥ दृष्ट्वागतमहं विप्रं हेलया धर्मतत्परं ॥ सभायां दृष्ट्वा मुनिस्तूर्णं रोषा
त्स स्फुरिताधरः ॥५१॥ मूढ त्वादर्शयन्मां स ततो भूमिपतो भवं ॥ इत्युक्तो मदमुत्सृज्य प्रणनामाग्रतः स्थितः ॥५२॥
प्रार्थयामास स मुनीं शापमोक्षाय नारद ॥ स मुनिः प्रणतो पादात् शापमोक्षं ददान्वितः ॥५३॥ स्वर्णकांतेः पित्रा
चापां संवादं श्रोष्यते यदि ॥ तदा वै मुच्यते देहात्स्वस्थानं प्राप्स्यते ध्रुवं ॥५४॥ त्वदनुग्रहतो मां तमुक्तोऽहं मुनिश्चा
पतः ॥ पास्येहं स्वपितुः पार्श्वे मित्युक्त्वा प्रणनाम सः ॥५५॥ इतिश्रीस्कांदे ऊर्जे कार्तिकमा० षड्विंशोध्यायः ॥२६॥ ॥
॥७॥ ॥नारद उ०॥ श्रुतमेतन्महापुण्यं सर्वलोकपितामह ॥ माहात्म्यं त्रिजटापुण्यं श्रोतुमिच्छामि नस्ततः ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि कथ्यं पापनाशनं ॥ त्रिजटायां समुद्दिष्टं श्रीरामचरिते शुभं ॥२॥ त्रिजटोपाख्याने १
स्य माध्यायः १ रामस्तवराज १ एवं अध्यायत्रयं ॥ चतुर्थ्यं पूर्णिमास्यां उद्यापनमिति त्रिंशत् ३०॥ ब्रह्मोवाच
पौर्णिमास्यां तु कार्तिक्यां प्रातःस्नात्वा यथाविधिः ॥ समाप्य सर्वकर्माणि विष्णुपूजां समारभेत ॥१॥ उद्यापन

गृहेष्वपि तुलसी भाति संनिधौ ॥ विचित्रमंडपं कुर्याच्चूतपल्लवसंयुतं ॥२॥ इक्षुदंडैः फलैर्युक्तं नानापुष्पै
र्वैर्युतं ॥ तत्र पूजां प्रकर्तव्यां राधादामोदरस्य च ॥३॥ श्रृणु पाञ्चकपां दिव्यां व्यासमाहात्म्यशालिनी ॥ एत
प्रारभ्य प्रवक्तारं यासां तासां प्रपूजयेत् ॥४॥ गंधैर्माल्यैः शुभैर्दिव्यैः पूजयेद्वस्त्रपूर्वकैः ॥ मुक्ताफलैश्च रत्नैश्च
यथाविभवमर्चयेत् ॥५॥ अपूजइत्वा गुरुमग्रंथ बुध्वा धर्मप्रवक्तारमनल्पबुद्धिः ॥ भुक्तात्तु भोगान्नरके ध्रुवे
व पश्चात्सिराम्यो भविता न संशयः ॥६॥ तस्मात्संपूजयेद्भक्त्या गुरुं तत्त्वावबोधकं ॥ अनेन विधिना यस्तु का
र्तिकस्य शुभव्रतं ॥७॥ कुर्याद्याति परं लोकं न रो वावर्तते पुनः ॥ आचार्यमेवसंपूज्य ब्राह्मणान्प्रीतमानसः ॥
८॥ पूजयेद्दंपतीं वस्त्रैः दक्षिणाभिर्विधानतः ॥ अशिषः प्रतिगृह्णैव धन्यः पूज्यसमन्वितः ॥९॥ आरोहयित्वा
शिबिकामात्यार्यं भक्तिभावतः ॥ स्कंधेनोद्धूयतत्स्यैव स्वैवैर्वपरिवारितः ॥१०॥ ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य नृत्यवादि
त्रपूर्वकं ॥ प्रवेशय्य गृहं पश्चात् भोजनाच्छादनादिभिः ॥११॥ गृहं प्रस्थापयेद्देवः संपूर्णफलमाप्नुयात् ॥ विभवे

167

८४ स्नति यो मोहान्न कुर्याद्धि विधिवद्व्रतं ॥१२॥ स याति नरकं घोरं विष्टिकोपसमुद्भवं ॥ औदासिन्येन यः कुर्याद्दंभे-
नान्तकेन वा ॥१३॥ सोपि याति तमो घोरं अन्यपाशान्नसंभवं ॥ पूर्णं विना यः शृणुते कृतं सर्वं निरर्थकः
॥१४॥ तस्माद्गुरुं सुसंपूज्य श्रोतव्यं शास्त्रमुत्तमं ॥ एवं यः कुरुते भक्त्या मासधर्ममुदारधीः ॥१५॥ स याति वै-
ष्णवं लोकं विमानेनार्कतेजसा ॥ इत्येवं सर्वमाख्यातं कार्तिके सुव्रतं शुभं ॥१६॥ माहात्म्यस्य च लेशोयं तत्तवचो-
क्तो मयानघ ॥ न शक्यते हि संपूर्णं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥१७॥ पुरा कैलासशिखरे पार्वत्यैः प्रोक्तवान्हरः ॥ कार्ति-
कस्य तु माहात्म्यं यावद्वर्षशतं भवेत् ॥१८॥ पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥ किं मत्र बहुनोक्तेन
मोक्षार्थी मोक्षमाप्नुयात् ॥२०॥ इति सर्वं मयाख्यातं यथेच्छसि तथा कुरु ॥ श्रीसूत उ० ॥ इत्युक्तो ब्रह्मणा चैवं ना-
रदः प्रेमनिर्भरः ॥२१॥ भूयो भूयो नमस्कृत्य परिक्रम्य च भक्तितः ॥ नारदस्तमनुज्ञाप्य त्रिलोक्यां पर्यटन्ययौ
॥२२॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन व्रतं कार्यं मनीषिभिः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं श्रीविष्णोः प्रीतिदायकं ॥२३॥ एतत्सर्वं ८४

+ यथापि नांतमगमन्यस्य चान्तो दिरात्मह ॥ यं यं कामंमपेक्षेत तं तं प्राप्नोत्यसंशयः ॥१९॥ +

168

मयाख्यातं कार्त्तिकव्रतमुत्तमं ॥ शुश्रूषुभ्यो भवद्भ्यश्च सदागोपनरंत्वयां ॥२४॥ नकस्यापिदमाख्येयं श्रद्धा
हीनस्य दुर्मतेः ॥ वाच्यं शिष्याय कुत्राप स्थिरं ज्ञानस्वरूपिणे ॥२५॥ सर्वेषेदंसमं शास्त्रं सारभूतं मनोहरं ॥ सर्वशा
स्त्रार्थसारांशं पद्यःसारमिवोधृतः ॥२६॥ अनेन सदृशं नास्ति विष्णुप्रीतिविधायकं ॥ इत्थं ज्ञातान् ऋषीन्स
र्वान्सत्वावै धर्मसत्तमः ॥२७॥ विरराम ततस्ते सुप्रसन्नांचक्रुस्तदादरात् ॥ ते पुनः स्वाश्रमं जग्मुः हृष्टाश्च पर
मर्षयः ॥२८॥ यथोपदिष्टं सूतेन तथा चक्रुर्महर्षयः ॥ कार्तिकस्य तु माहात्म्यं शृण्वंति श्रावयंति ये ॥२९॥ ते स
र्वैः पापनिर्मुक्ता यांति विष्णोः परं पदं ॥ माहात्म्यपुस्तकं चैव वाचकाय ददाति यः ॥३०॥ सर्वान्कामानवाप्नोति ना
त्र कार्या विचारणा ॥ इत्थं ब्रह्मण्योपदिष्टं नारदाय महात्मने ॥३१॥ स उवाच मुनीनां तु नैमिषारण्यवासिनां ॥
एवं परंपराप्राप्तं मासमाहात्म्यमुत्तमं ॥३२॥ मनुष्ये ख्यातिमापन्नं निखिलेष्ट विधायकं ॥ श्रीकृष्णः श्रवणा
न्मुक्तिः नरः सद्यो विजानतः ॥३३॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं सत्यं सत्यं न संशयः ॥३४॥ इति श्री सारोद्धारे कार्तिकमाहा

169

८५ स्पेब्र॰ सर्वमहिमावर्णनोन्नाम सप्तविंशतिमोध्यायः॥२७॥ ॥छ॥ ॥नारद उ०॥श्रुतमेतन्महापुण्यं सर्वलो
कपितामह॥माहात्म्यं त्रिजगपुण्यं श्रोतुमिच्छामि तत्वतः॥१॥ब्रह्मोवाच॥शृणु नारद वक्ष्यामि कथेयं पापनाशि
नी॥ त्रिजटायां समुद्दिश्य श्रीरामचरितं शुभं॥२॥ प्रसंगात्तु प्रसंगेन शृणु नारद सादरं॥ चरितं रघुनाथस्य शत
कोटिप्रविस्तरं॥३॥ तेन वाल्मिकिनार्येण सप्तकांडसुशोभितं॥ अध्यामेकं सुविस्तारं कथितं बुद्धिशालिना॥४॥ ह
नुमंतं बुद्धिमंतं भरतः पृष्टवांस्ततः॥श्रीभरत उ०॥यो बहूनीह वर्षाणि सुखं विहितातनो वनं॥५॥ तस्याद्य प्रीतिज
सं — श्रुतं नाथस्य कीर्तनं॥ कल्याणि तव गाथेयं लौकिकं प्रीतिभाति मे॥६॥ इति जीवंतिमानंदो नरान्वर्षान्शा
तैरपि॥ एवमुक्त्वा महातेजा भरतः समहत्तपः॥७॥ पप्रच्छ तं हनुमंतं माहात्म्यं भरतः स्वयं॥ रामस्य हरिणा नो
चकथमासीत्समागमः॥८॥ कस्मिन्देशे समाश्रित्य तन्ममाचक्ष्व तत्वतः॥ प्रच्छस श्रुतवानेवं निग्रहं रावणं प्र
ति॥९॥ श्रुतं चिरेण संप्रेक्ष्य कृतो योगोस्मि तं प्रति॥ त्वयि मे प्रश्रयः सौम्य यत्वं समुपागतः॥१०॥ कथां कृतार्थः ८५

सश्रीमान्राघवः पुनरागतः॥ सप्रहृष्टो राजपुत्रेण कपिभिश्च समाहितः॥१॥ आचचक्षे ततः सर्वं रामस्य चरितं वने॥ हनुमंतं॥ यथा प्रव्रजितो रामो मात्रे दत्तवरेश्च तौ॥२॥ स यथा पुत्रशोकेन राजा दशरथो हतः॥ यथा दूतैस्त्वमानीतस्तूर्णं राजगृहात्प्रभो॥३॥ अयोध्यायां प्रविष्टेन यथा राज्येन शोभितं॥ चित्रकूटगिरिं गत्वा राज्येनामित्रकर्षणः॥४॥ निमंत्रितस्त्वया भ्राता धर्मचारहता तदा॥ स तेन राजवचसा यथा राज्येन चेप्सिते॥५॥ तत्पादुके तमादाय यथा च पुनरागतः॥ सर्वमेतन्महाबाहो यथावल्लपितं तव॥६॥ त्वयि प्रयाते तु तदा यद्वृत्तं तन्निबोध मे॥ अपयाते त्वयि तदा समुद्विग्नमृगद्विपैः॥७॥ परिध्यानमरण्यं च तद्वनं संनिवेशमेत॥ मदस्तीरिचितं वीर सिंहव्याघ्रमृगद्विजैः॥८॥ निर्जलं व्यालसंकीर्णं प्रविश्य गहनं वनं॥ तेषां पुरस्ताद्बलवान् गच्छंतं गहनं वनं॥९॥ नर्दमानो महानादं विविधं प्रसहस्यत॥ तं निहत्य महाकायं ऊर्ध्ववेशं महाबलं॥१०॥ निखातेन क्षिपंति स्म नदंतमिव कुंजरं॥ तत्कृत्वा दुष्करं कर्म भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ॥११॥ ततो शरभंगस्य रम्यमाश्रममागतौ॥ शरभं

171

८६

गेद्विंत्राप्तेरामः सत्यपराक्रमः ॥२२॥ तापसांतु पुरस्कृत्य जनस्थानमुपागमत् ॥ ततः शूर्पनखां रामो राक्षसी
घोरदर्शनां ॥२४॥ कामरागाभिसंतप्तां लक्ष्मणेन विरूपिता ॥ चतुर्दशसहस्राणि जनस्थाननिवासिनां ॥२५॥ रा
म मार्गणनष्टानि खरश्चैवाग्रतो हतः ॥ ततो रावणमारीचौ विमानमिवंतरथे ॥२५॥ आरुह्य गच्छतां शीघ्रं रामाश्र
मपदं महत् ॥ आगम्य दंडकारण्यं रामाश्रमपदं महत् ॥२६॥ आरुह्योगच्छतो रावो रावणो राक्षसेश्वरः ॥ अवतीर्य
रथात्तस्मात्तमकांचनभूषणात् ॥२७॥ हस्तंगृहीत्वा मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥ एतद्रामाश्रमपदं दृश्य
तेकदलीवृतं ॥२८॥ क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ स रावणवचः श्रुत्वा मारीचो राक्षसोत्तमः ॥२९॥ मृ
गो भूत्वाश्रमपदं रामस्य विचचार ह ॥ रूक्मविंदुशतैश्चित्रैः प्रवालमणिभूषितः ॥३०॥ मुक्ताजालप्रतिच्छन्नः स
र्वभूतमनोहरः ॥ तं वै रूप्यमयैः शृंगैश्चतुर्भिर्हैमभूषणैः ॥ स रामपर्णशालायामुपविष्टं महारथं ॥ मृगो जगाम
सौवर्णैस्सर्वगात्राणि दर्शयन् ॥३२॥ तं मृगं कांचनं दृष्ट्वा दिव्यं मृगमिवांबरे ॥ उवाच राघवं शीता स्मितपर्वाणि भा

८६

जिनि ॥३३॥ इमं मंत्रविछित्रांगं पश्यहे ममपं मृगं ॥ स सीतायावचः श्रुत्वा रामः सत्यपराक्रमः ॥३४॥ पश्य लक्ष्म
णवैदेह्या मृगं प्रति मतास्पृहा ॥ आप्रमत्तेन ते भाव्यं राजपुत्र्यानुपालने ॥३५॥ यावन्मृगं तमेकेन सायकेन नि
हन्म्यतः ॥ एवमुक्त्वा तु सौमित्रिं मुक्त्वा बाणं समुत्तमं ॥३६॥ तेन मर्मणि निर्भिन्नः शरेणाप्रतिमेन सः ॥ हा लक्ष्मण वि
क्रुष्टैव जहौ रूपो मृगस्ततम् ॥३७॥ आर्तस्वरं तु तच्छ्रुत्वा विसादसदृशं वने ॥ उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघ
वं ॥३८॥ सा सीतां प्रस्फुवाचापदेवेनाप्येतदुदाहृतं ॥ एवमुक्ता लक्ष्मणेन सीता भर्तृपरायणा ॥३९॥ परिवेदयमानं तं
रुक्षमश्रामयत्तदा ॥ एवमुक्तस्तु सौमित्रिः सीतया परुषं वचः ॥४०॥ पिधाय कर्णौ दुःखार्तो मैथिलीं पुनरब्रवीत् ॥
मास्माभिपत्र काकुत्स्थः स्वस्ति तेऽस्तु वरानने ॥४१॥ रक्षंतु त्वां विशालाक्षी समग्रा वनदेवताः ॥ एतदंतरमासाद्य दश
ग्रीवः प्रतापवान् ॥४२॥ परिव्राजकरूपेण वैदेहीं समुपागतः ॥ समाससादातिबलो भर्त्रा विरहितां वने ॥४३॥ रोहि
णीं शशिना हीनां दिवि वा क्रूरग्रहः ॥ स पापः साधुरूपेण तृणैः कूप इवावृतः ॥४४॥ अंके नादाय वैदेहीं रथमारो

८७ पपत्तदा॥ सपः पर्वतसंकाशा तीक्ष्णदंष्ट्रः खगोत्तमः॥४५॥ वनस्पतिगतः श्रीमान्व्याजहार शुभां गिरं॥४६॥ ज
टायुर्नाम नाम्नाहं पक्षिराजो महाबलः॥ इत्येवमुक्ताद्रुद्राव पतंगेंद्रो दशाननं॥४७॥ ससंप्रहारस्तुमुलं तस्य तस्मि
महाहवे॥ बभूव वातोद्धतयोर्मेघयोर्गगने यथा॥४८॥ सछिन्नपक्षः सहसा रावणेन दुरात्मना॥ निपपात ततो
गृध्रजटायुः क्षीणजीविताः॥४९॥ गृध्रराजं तु तं हत्वा दशकंठो महाबलः॥ जगामाकाशमादाय वैदेहीं राक्षसेश्व
रः॥५०॥ सा हेमवर्णा वलिना नीलांगेनाथ राक्षसा॥ नियमानं न पश्यंती किंचिन्नाथं सुमध्यमा॥५१॥ ददर्श गि
रिशृंगस्था पंच वानरपुंगवान्॥ तेषां मध्ये विशालाक्षी नैव — — निमिषैरपि॥५२॥ विक्रोशंतीं तदा सीतां दद
र्श वानरर्षभः॥ उत्तरीयं वरारोहा शुभान्याभरणानि च॥५३॥ विसृज्य सा विचुक्रोश रामचंद्रेत्यसकृत्॥ नेत्राभ्यां
वारि मुंचंती पश्यंती च वसुंधरां॥५४॥ पिंगाक्षास्ते विशालाक्षीं नेत्रैरनिमिषैरपि॥ सतु पंपामतिक्रम्य लंकामभि
मुखः पुरीं॥५५॥ जगाम रुदतीं मैथिलीं राक्षसाधिपः॥ तां जहार सुसंहृष्टो रावणो मृत्युमात्मनः॥५६॥ वै ८७

१७५

देह्या हीयमाणायां भिक्षुभेव समागतम॥ अंतरिक्षगता वाचे सस्रुर्देवलणो तदा॥५७॥ एतदंतेतो दशग्रीव सा
ति सिद्धा महर्षयः॥ स तु सीतां विचेष्टंतिमंकेमादाय रावणः॥५८॥ प्रविवेश पुरीं लंकां रूपिणं मस्वमात्मनः॥
सोपि गम्य पुरीं लंकां सुखिभक्त महादयं॥५९॥ तां सुवर्णपरिष्कारे शुभे महति वेश्मनि॥ निदधे रावणः सीतां
मयमायामिवासुरीं॥६०॥ राक्षसं मृगरूपेण चरंतं तत्र तं वने॥ निहत्य रामो मारीचं न्यवर्तत ततो बली॥६१॥
स वै सत्वरमाणो हि दृष्ट्वा मार्गे च मेपिलिं॥ एवं प्रोतान्वगोमायुः स्वरेण परिशंकने॥६२॥ स्वस्ति स्यादिति वै
देह्या रक्षोभ्यो लक्ष्मणं विना॥ मारीचेन हि विस्रानं स्वरमालंब्य मामकं॥६३॥ इति संचिंतयन्रामः श्रुत्वा
गोमायुनेरितं॥ निवर्तमानस्त्वरितो जवेनाश्रममात्मनः॥६४॥ आजगाम जनस्थानं राघवः परिशंकितः॥ सी
तामेकां जनस्थाने जगाम मनसः प्रियां॥६५॥ तत्र लक्ष्मणमायांतं ददर्श विगतप्रभं॥ तमुवाच विमर्षे त्वं सतीरूप
ध्वैहयागतः॥६६॥ नन वै भक्षिता सीता राक्षसैः सा तपस्विनी॥ धिक्कृतो लक्ष्मण वैदेही यां हित्वा त्वमुपागतः॥६७॥

+ प्राणैः प्रीततरा मम॥ क्वचित्साधजनं सौम्यं न मे मिथ्या भविष्यति॥७१॥ क्वचिल्लक्ष्मण वैदेही +२

राज्यभ्रष्टस्य दीनस्य दंडकान्परिधावतः॥ कासौ दुःखसहाया मे मैथिली तनुमध्यमा॥६८॥ तां विना नोत्सहे
सौम्ये मुहूर्त्तमपि जीवितुं॥ क्वसा प्राणसहायो मे सती सीता सुतोपमा॥६९॥ पक्षस्त्वं मम रक्षस्व पृथिवीं चापि
लक्ष्मण॥ विनातां यन हेमाभां नेछेपं जनकात्मजा॥७०॥ क्वचिज्जीवति वैदेही यदि जीवति वा नवा॥ तपिसम
ति रक्षोभिर्भक्षिता वा तपस्विनी॥७२॥ सुकुमारी च बाला सा मिसं च दुःखभागिनी॥ इति सीतां वरारोहां चिंत
यामास राघवः॥७३॥ आससाद जनस्थानं शून्यं स ददृशे वनं॥ रावणेन हृता सीतां वैदेही हरिता वने॥७४॥
तौ मार्गमाणौ काकुत्स्थौ हतं गृध्रमपश्यतां॥ गृध्रराजं ततो दृष्ट्वा पितुः प्रियसखं हितं॥७५॥ मंदाकिनिं दिव्यसरितां नि
नौर्दृसंगं श्रयप्रुपियमानान्॥ आरोहतु महारण्ये कबंधो रोमहर्षणं॥७६॥ ततः कबंधवचनात्स रामः स्वस्य पराक्रमः॥
ऋष्यमूकनगं गत्वा सुग्रीवेण समागतः॥७७॥ नयोश्च हि समागम्य प्रीत्या हार्द च जायत॥ इतरेतरतश्श्रुत्वा किं ने
ह करवाणि च॥७८॥ ततो रामो बहुवीर्येण तद्राज्यं प्रत्यपादयत्॥ वालिनं समरे हत्वा महाकायं महाबलं॥८०॥ आ

दिशा वानरेंद्रेण सुग्रीवेण महात्मना॥ दशकोटि प्लवंगानां सर्वा विस्थापिता द्रुतं॥८१॥ तेषां समुपदिष्टानां वि
ध्यापर्वतमस्तके॥ महात्मा वालिसूनुर्वैपर्ये द्देवयदंगदः॥८२॥ भ्राता तु गृध्रराजस्य संपाती नाम वीर्यवान्
॥ सीतामाख्यातयस्तेर्षा वसतीशयणालये॥८३॥ सोहं दुःखपरीतानां स्वातीनां दुःखशांतये॥ आत्मवीर्य म
कुर्वाणे सतीर्णः शतयोजनः॥८४॥ तत्राहमेकामद्राक्षी मशोकवनिकांतरे॥ कौशेयवस्त्रमलिनां निरानंदां
ऋवव्रतां॥८५॥ तयासमेत्य संजल्प दृष्टासर्वमनिंदिता॥ ददाहलंकापोवीरो हनुमंतं महाबलं॥८६॥ राक्ष
सीभिरक्षमाणां सीतां सुरसुतोपमा॥ सुभ्रूः सुकसीश्रोणी सुभुजा सुकुचा सती॥८७॥ अभिज्ञानमपीमा
प्यलरितश्चाहमागतः॥ सपाद्य पुनरागम्य रामस्या — — — कुर्म —॥८८॥ अभिज्ञानं शुभं प्रादामर्चिष्मंतं म
हामणिं॥ कलातुमैथिलीदृष्टा मयासं हृष्टमानसः॥८९॥ सजीवतपसाहृष्टा हृष्टापीतामृता मिव॥ अपेक्षयव
लंसर्वंसुग्रीवःकाननौकसां॥९०॥ जिघांसुरवीनलोकांस्त्रीनंतकाले विभावसुः॥ ततःसमुद्रमासाद्य नलःसेतु

८९

मकारपत॥११॥ सामुहूर्त्तेनसंतीर्णोवालिनानलसेतुना॥ प्रहस्तमपिवैनीलःकुंभकर्णंचराघवं॥१२॥ सोभि
त्रिरिंद्रजितंचैवस्वयंरामस्तुरावणं॥ इंद्रेणतुसमागम्ययमेनवरुणेनच॥१३॥ महर्षिभिश्चकाकुत्स्थोव
रान्लेभेपरंतपः॥ सतुदत्तवरःप्रीतोमुनिभिश्चसमागतः॥१४॥ श्रीरामउ०॥ विभीषणमहाबाहोसीता
मानयसत्वरं॥ मलिंनीमलिदिग्धांगां एवंद्रष्टुसमुत्सहे॥१५॥ श्रीरामस्यवचःश्रुत्वाविभीषणप्रतापवान्॥
सीतापामभिसंगम्यकृतांजलिरुवाचह॥१६॥ एहित्वंदेहिकल्याणी श्रीरामोद्रष्टुमिच्छति॥ सीताएवंवचःश्रु
त्वाअभ्युत्थायससंभ्रमं॥१७॥ स्नानंचमंगलंसीताकृत्वासहर्षयोषितां॥ विभीषणेनचानीतवस्त्रालंकारमुत्तमं
॥१८॥ अलंकृतारामकांतासर्वाभरणभूषिता॥ रामेणसहसीतासारीद्रंपानंसमाविशत्॥१९॥ श्रीरामउ०॥ देव
र्षिसिद्धगंधर्वचारणाप्सरकिंनराः॥ श्रृणुध्वंममप्रीतंतत्सीताहर्षवमाप्यपो॥२०॥ विभीषणवरंदत्तंबहुराज्या
भिधासुषं॥ त्रिजटाराक्षसीनामवरंतस्याभिधीयतां॥२१॥ त्रिजटोवाच॥ सीतासतीचकल्याणिकार्त्तिकेमास

८९

178

नःस्परा ॥ स्नानदानक्रियाः सर्वा सिद्धिप्रकाश्च नःसराः ॥२॥ कार्तिके कार्यकर्माणि कार्तिके कार्यसाधकाः ॥ का
र्तिकधर्त्ता सिद्धिं हि कार्त्तिके कार्तिकप्रिया ॥३॥ कार्तिके वर्णकामा हि कार्तिको हि मम प्रियः ॥ तस्मान्ममवनो दे
हि राम राजीवलोचन ॥४॥ कार्तिके धर्मभागो हि दीयता हितकाम्यया ॥ राक्षसी निवपोन्यां ही सद्भक्तिरामसी
तयोः ॥५॥ रामसच्चरण प्राप्तापतो भवति सर्वदा ॥ श्रीरामउ० ॥ आश्विन्यां पौर्णिमास्यां हि प्रारंभः क्रियते नरैः ॥
६॥ कार्तिक्यां पौर्णिमास्यां हि परिपूर्णो हि मासकः ॥ त्रिजटोपरि कर्तव्या मासो हि फलदायकः ॥७॥ अष्टोनरत्रा
तं मालाजपं वातकनामतः ॥ तस्माद्दूरं प्रदास्यामि राक्षस्यै सीतभक्तये ॥८॥ श्रृणु त्रिजटे वाक्यं हि यस्य त्वमभि
नंदसे ॥ कार्तिको वरमासौ हि [illegible] नास्ति तत्वं समोपरः ॥९॥ आश्रमं वर्णधर्माणां सर्वेषां प्रा
णिनां समः ॥ नास्ति कार्तिकमासोन्यो नास्ति पुण्यतमं परं ॥१०॥ तस्मात्स्नानं प्रकर्तव्यं त्रिजटोपरि सर्वदा ॥ साधु
रेव समं तव्यो यः सदा हरिप्रियान्नरः ॥११॥ तस्माद्दिदं वरं दास्ये श्रृणु राक्षसि सादरं ॥ न कुर्या त्रिजटा स्नानं मासपु

ण्यं निर्म्पवं ॥१२॥ तस्मात्स्नानं हि कर्तव्यं पापपुण्य विजानता ॥ ऊर्जस्नानसंयुक्तः कार्तिकः फलदायकः ॥१३
एवं रक्षावरं लब्ध्वा संतुष्टा हृष्टमानसा ॥ प्रणम्य सीतासमं हि सुखं लब्धं हि सर्वदा ॥१४॥ रामो पितां दत्तवरां
वी ख्यानं समाविशत् ॥ स्ततो र्घं लेभिरे तत्र सिद्धचारणगुह्यकाः ॥१५॥ पुष्पकेन विमानेन किष्किंदाम भ्युपा
गतः ॥ भरद्वाजाश्रमं प्राप्त स सीतः सह लक्ष्मणः ॥१६॥ इह सपुष्पयानेत्वं रामं संद्रष्टुमर्हसि ॥ ततः स वाक्यं म
धुरं हनूपम निशम्य हृष्टो भरतः कृतांजलिः ॥१७॥ उवाच वाक्यं मनसः प्रहर्षणं कपीश्वराद्रामकथामृतैः
॥१८॥ अभ्युत्थायासनाद्वीरः परिष्वज्य कपीश्वरं ॥ प्रणम्य सीतारामाय अयोध्यानगरं ययौ ॥१९॥ य इदं
शृणुयाद्भक्त्या नरो निश्चलमानसः ॥ सप्तकांडफलं सम्यक् श्रीरामचरितं शुभं ॥२०॥ श्रीरामचंद्रप्रसन्न ॥ पु
त्रपौत्रधनं धान्यं लक्ष्मीर्दारा गृहादिषु ॥ नत्सर्वेम ह्वतां पाति सीताराम प्रसादतः ॥२१॥ इति श्री सारोद्धारे
कार्तिकमाहात्म्ये ब्रह्मना० ऊर्जोपाख्याने ऊर्जस्नानवर्णनं नाम द्वाविंशतिमोध्यायः ॥२२॥ ॥२२॥ ॥

९०

(186)

ब्रह्मोवाच ॥ शृण्णु नारद वक्ष्यामि कथां कौतुकमद्भुतं ॥ बृहस्पति महेंद्राय स्वप्नानि कथयत्पुरा ॥१॥ बृहस्पति
रुवाच ॥ स्वप्नाध्यायं प्रवक्ष्यामि नानास्वप्नसमुच्चयं ॥ स्वप्नास्तु प्रथमे यामे संवत्सरविपाकिनः ॥२॥ द्वि
तीये चाष्टभिर्मासैस्त्रिभिर्मासैस्त्रियामिके ॥ चतुर्थयामिके स्वप्ने मासैकेन फलं लभेत् ॥३॥ अरुणोदयवेलायां
दशाहेन फलं लभेत् ॥ एवं तूदिते सूर्ये त्रिरात्रेण भविष्यति ॥४॥ गवां दोहनवेलायां सद्यः स्वप्नो विधीयते ॥
यानि कंपैनि कंचैव चिंतितं चानुवर्जयेत ॥५॥ आतिदीर्घदिवाहष्टा स्वप्नां तं परिवर्जयेत ॥ अतऊर्ध्वं प्रवक्ष्या
मि पुण्यास्तु फलं शृणु ॥६॥ यस्तु पश्यति स्वप्नांते राजानं कुंजरं हयं ॥ सुवर्णं वृषभं गां च कुटुंबं तस्य व
र्द्धते ॥७॥ आरोहणं वृषकुंजराणां प्रासादशैलाग्रवनस्पतीनां ॥ विष्टानुलेपो रुदितं मृतं च स्वप्नेष्वगम्यागमनं च धन्यं ॥८॥ क्षीरिणां फलिनं वृक्षमेकाकी यो धिरोहति ॥ तत्र स्वप्नश्च विबुध्येत धनं शीघ्रमवाप्नुयात्
॥९॥ शुष्कं कंटकिनं वृक्षमेकाकी यो धिरोहति ॥ तत्र स्वप्नश्च विबुध्येत मृत्युं तस्य विनिर्दिशेत् ॥१०॥ यस्तु श्वेते

९१

नसर्पेण दंशितो दक्षिणे भुजे ॥ सहस्रलाभो प्येतेषां मपूर्णे दशमे दिने ॥११॥ उरगो वृश्चिको वापि जलौका हस्द
तेयदि ॥ विनपंचाप्यसिद्धंच पुत्रं तस्य विनिर्दिशेत् ॥१२॥ प्रसादे च वपो भुंक्ते समुद्रतैलेन रः ॥ अदिशा सकु २
ले जातो सोपि राजा भविष्यति ॥१३॥ पसत्र मध्ये त वा गं च भुंजते घृतपायसं ॥ अखंडे पुष्करे पत्रे तं विंद्यां पृथि
वीपतिः ॥१४॥ वाल्कं कुक्कुटं रौं चं लब्ध्वा यः प्रतिगच्छति ॥ स हुतां लभते कन्यां भार्यां वा प्रियवादिनी ॥१५॥ नि
गुंडै र्वध्यते वाह वाकुपाशे नवा पुनः ॥ पुत्रो वा जायते तस्य प्रतिष्ठां च विनिर्दिशेत् ॥१६॥ आशाने शयने वा मे
राशी रेवा हने गृहे ॥ ज्वलमाने विबुध्येत तस्य श्रीसर्वतो मुखी ॥१७॥ आदित्यमंडलं दृष्ट्वा चंद्रं वा यदि पश्यति ॥ आ
लण सल्लमे द्दिधा मितरसत्र धनं लभेत ॥१८॥ अभिद्रवेति यं स्वप्ने शृंगिणो दंष्ट्रिणोपि वा ॥ वानरो वाथ राहो वास
वे इजकुलावयं ॥१९॥ तांबूलं दधिसलीलं शंखचंदन मौक्तिकं ॥ जानीमकर कुंदं च उसलं च धनागमः ॥२०॥ के
रापत्रविशीर्णं ते दंताश्च प्रज्वलंति च ॥ अर्थनाशो भवेत्तस्य तपसंवा विनश्यति ॥२१॥ वमनं तु भवेत्स्वप्ने यस्य ९१

182

वा श्लल्द

काचाविरोचनं॥वमनेतुमहाव्याधिर्धननाशोविनिर्दिशेत्॥२२॥रक्तांबरधरानारीरक्तगंधानुलेपनी॥अ
वगाहतियःस्वप्नेसा[redacted]विनिर्दिशेत्॥२३॥पीतांबरधरानारीपीतगंधानुलेपनी॥अवगाहतियःस्वप्ने
धि [illegible]तस्यविनिर्दिशेत्॥२४॥श्वेतांबरधरानारीश्वेतगंधानुलेपनी॥अवगाहतियःस्वप्नेपुष्टंतस्यविनिर्दि
शेत्॥२५॥चित्रांबरधरानारीचित्रगंधानुलेपनी॥अवगाहतियःस्वप्नेमृत्युंतस्यविनिर्दिशेत्॥२६॥कृष्णां
बरधरानारीकृष्णगंधानुलेपनी॥अवगाहतियःस्वप्नेतस्यश्रीसर्वतोमुखी॥२७॥सर्वाणिकृष्णान्यभिनिं
दितानिगोविप्रदेवान्यभिवंदितानि॥सर्वाण्यशुक्लान्यपिरोगभयानिकार्पासभस्मास्थिविवर्जितानि॥२८॥तै
लाभ्यंगंशरीरस्यरसेनचघृतेनवा॥स्नेहेनवाप्यथवास्वप्नेव्याधिस्तस्यविनिर्दिशेत्॥२९॥खरोष्ट्रमहिषंव्या
नमेकाकीयोधिरोहति॥तत्रस्थश्चविबुध्येतमृत्युंतस्यविनिर्दिशेत्॥३०॥गोवृषभेभ्यश्चसंयुक्तमेकाकीयो
धिरोहति॥तत्रस्थश्चविबुध्येतधनंशीघ्रमवाप्नुयात्॥३१॥नावमारोहयेद्यस्तुभिन्नांवापिसमुद्धरेत्॥

९१ अपदानिर्मलं तीर्थे मध्यानं ते विनिर्दिशेत्॥३२॥ उपानौ पादुका छत्रं लब्धा पुमर्ग गच्छति॥ अध्यानं निर्दिशेन्तत्र
त्रौ ध्रुवं तु पुनरागमः॥३३॥ दधिलाभो ध्रुवोद्यर्थो घृतलाभे ध्रुवं यशः॥ घृतपाने ध्रुवः क्लेशा भवत्तदधि भक्षणे॥
३४॥ दधि दृष्टे भवेद्वृद्धि गोधमैश्च घृतागमः॥ अपवैर्पेवांग सिद्धिः स्याल्लाजा सर्वार्थ सिद्धिदाः॥३५॥ फलितेश्च
फलं विद्यापुष्पिते वृद्धिरुत्तमः॥ धूपिते च भवेन्मत्स्य ज्वलिते श्रियमानुपात॥३६॥ पादौ मलौ फलं पश्यन्या छ
त्रं ध्वजस्तथा॥ तानि योल्लभते स्वप्ने पाश्विन पतितं इवेत्॥३७॥ मनुष्याणि च मांसानि स्वप्ने तेषस्तु भक्षयेत्॥ ह
रिते न च पक्केन शृणुत स्यापि पस्फलं॥३८॥ हरिते च शतं विद्यात्पक्वे च मरणं ध्रुवं॥ पादौ पंचशतं विद्यासहस्र व
द्धहस्तके॥३९॥ भक्षयेत्मेघ मांसानि तस्य लाभा पुनं फलं॥ राज्यं शतसहस्रं तु लभेत्सिरसि भक्षणे॥४०॥ अंत्रा
णि वेष्टयेद्यस्तु नगरे पुरहेषु च॥ गृहे मंडलिको राजा नगरे पार्थिवो भवेत्॥४१॥ देवता यत्र नृत्यंति हसंति
च सदंति च॥ आक्रंदंति च धावंति देशास्तत्र विनश्यति॥४२॥ देवतानां च दिजो गावः पितरो लिंगिनीनपः॥ यद्वदं ९२

184

तिनपः स्वप्ने तन्नैव विनिर्दिशेत् ॥४३॥ नागपत्रं लभेत्स्वप्ने कर्पूरममृतं तथा ॥ चंदनं श्वेतवस्त्रं वा तस्य लक्ष्मी
विनिर्दिशेत् ॥४४॥ यो मालां लभते स्वप्ने फलं वा लभते यदि ॥ कन्यालाभो भवेत्तस्य क्षिप्रमेव न संशयः ॥४५॥
हसितैः कलहश्चापि ग्लाने रोदितमादिशेत् ॥ अंजने नेत्ररोगस्य रोमछेदे नैधेश्च यः ॥४६॥ यक्षिणीं स्वपते स्व
प्ने स स्वैचदोहनेस्यतं ॥ सोमपाने भवेत्तस्य क्षिप्रमेव न संशयः ॥४७॥ करालो विकरालो वा पुरुषः कृष्णपिंगलो
॥ हसितो न प्रलश्चैवयत — कालो भविष्यति ॥४८॥ यो लिंगमर्चितं दृष्ट्वा अन्यं वा यदि दैवतं ॥ व्यवहारे जयस्तस्य
जयराजकुले ध्रुवं ॥४९॥ स्वप्नाध्यायमिदं पुण्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ दुःस्वप्नं नश्यते तस्य सुस्वप्नं च भविष्यति ॥
५०॥ फलं च गोप्रदानस्य सुवर्णालंकृतस्य च ॥ पुण्यक्षेत्रे वेदविदे वचनं च बृहस्पतिः ॥५१॥ इति श्रीसारोद्धारे कार्ति
कमा० स्वप्नाध्यायनाम हि मायर्णनं नाम एकोनत्रिंशतितमोध्यायः ॥२९॥ ॥छ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद व
क्ष्यामि श्रीरामचरितं शुभं ॥ यस्य स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१॥ अस्य श्रीरामस्तवराजस्तोत्रमंत्रस्य

९३

सनत्कुमारऋषिः ॥ रामोदेवता ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥ सीताबीजं ॥ हनुमान्शक्तिः ॥ श्रीरामप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः ॥ सूत उवाच ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्वज्ञं व्यासं सत्यवतीसुतं ॥ धर्मपुत्रः प्रहृष्टात्मा प्रत्युवाच मुनीश्वरं ॥१॥ युधिष्ठिर उ० ॥ भगवन् योगिनां श्रेष्ठ सर्वशास्त्रविशारद ॥ किं तत्वं किं परं जप्यं किं ध्यानं मुक्तिसाधनं ॥२॥ श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं ब्रूहि मे मुनिसत्तम ॥ व्यास उ० ॥ धर्मराज महाभाग शृणु वक्ष्यामि तत्वतः ॥३॥ यत्सुरं यद्गुणातीतं यज्योतिरमलं शिवं ॥ तदेव परमं तत्वं कैवल्पपदकारणं ॥४॥ श्रीरामेति परं जाप्यं तारकं ब्रह्मसंज्ञितं ॥ ब्रह्महत्यादि पापघ्नं इति वेदविदो विदुः ॥५॥ श्रीरामरामेति जना ये जपंति च सर्वदा ॥ तेषां भुक्तिश्च मुक्तिश्च भविष्यति न संशयः ॥६॥ स्तवराजं पुरा प्रोक्तं नारदेन च धीमता ॥ तत्सर्वं संप्रवक्ष्यामि हरिध्यानपुरःसरं ॥७॥ तापत्रयाग्निशमनं सर्वाघौघनिकृंतनं ॥ दारिद्र्यदुःखशमनं सर्वसंपत्करं शुभं ॥८॥ विज्ञानफलदं दिव्यं मोक्षैकफलसाधनं ॥ नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि रामं कृष्णं जगन्मयं ॥९॥ अयोध्यानगरे रम्ये रत्नमंडलमध्यमे ॥ स्मरेत्क

९३

ल्पतरोर्मूले रत्नसिंहासनं शुभं ॥१०॥ तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं नानारत्नैश्च वेष्टितं ॥ स्मरेन्मध्ये दाशरथिं सह
स्रादित्यतेजसं ॥११॥ इतिरकगतं रामं इंद्रनीलमणिप्रभं ॥ कोमलांगं विशालाक्षं विद्युद्वर्णवरावृतं ॥१२॥ रामभा
नुकोटिप्रतीकाशं किरीटेन विराजितं ॥ रत्नग्रैवेयकेयूरं रत्नकेयूरमंडितं ॥१३॥ रत्नकंकणमंजीरं कटिसूत्रै
रलंकृतं ॥ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं मुक्ताहारोपशोभितं ॥१४॥ दिव्यरत्नसमायुक्तं मुद्रिकादिरलंकृतं ॥ ॥ एवं द्वि
भुजं बालं रामचंद्रं स्मिताननं ॥१५॥ तुलसीकुंदमंदारपुष्पमाल्यैरलंकृतं ॥ कर्पूरागरुकस्तूरीदिव्यगंधानु
लेपनं ॥१६॥ योगशास्त्रेष्वभिरतं योगीशं योगदायकं ॥ सदा भरतसौमित्रशत्रुघ्नैरुपशोभितं ॥१७॥ विद्या
धरैः सुरगणैः सिद्धगंधर्वकिंनरैः ॥ योगींद्रैर्नारदाद्यैश्च स्तूयमानं महर्षिभिः ॥१८॥ विश्वामित्रवसिष्ठादि मु
निभिः परिशोभितं ॥ रामं रघुवरं वीरं धनुर्वेदविशारदं ॥१९॥ मंगलायतनं देवं रामं राजीवलोचनं ॥ सर्वशा
स्त्रज्ञतत्वरूपानंदकरसुंदरं ॥२०॥ कौसल्यातनयं रामं धनुर्बाणधरं हरिं ॥ एवं संचिंतयेद्विष्णुं यज्ज्योति

९२ रमलं विभुं ॥२१॥ प्रहृष्टमनसो भक्त्या मुनिवर्याः सनारदाः ॥ सतं लोकहितार्थाय तुष्टाव रघुनंदनं ॥२२॥ कृ
तांजलिपुटो भूत्वा चिंतयन्नद्भुतं हरिं ॥ यदेकंजसरं निस्सं यदनंतं चिदात्मकं ॥२३॥ यदेकव्यापकं लोके तद्रू
पं चिंतयाम्यहं ॥ विज्ञानहेतुं विमलायताक्षं प्रज्ञानरूपं स्वसुखैकहेतुं ॥२४॥ श्रीरामचंद्रं हरिमादिदेवं परा
त्परं राममहं भजामि ॥२४॥ कविं पुराणं पुरुषं पुरस्तात्सनातनं योगिनमीशितारं ॥ अणोरणीयांसमनंत
वीर्यं प्राणेश्वरं रावणसौ ददर्श ॥२५॥ नारद उ० ॥ नारायणं जगन्नाथमभिराममजगसतिं ॥ कविं पुराणवागी
शं रामं दशरथात्मजं ॥२६॥ राजं राजं रघुवरं कौशल्यानंदवर्द्धनं ॥ भर्गं वरेण्यं विश्वेशं रघुनाथं जगद्गुरुं
॥२७॥ सत्यं सत्यप्रियं सत्यं जानकीवल्लभं विभुं ॥ सौमित्रिपूर्वजं शांतं कामदं कमलेक्षणं ॥२८॥ आदित्यं रवि
मीशानं घृतसर्यमनामयं ॥ आनंदरूपिणं सौम्यं राघवं कुलनायकं ॥२९॥ जामदग्न्यं तपोमूर्तिं रामं परशुधारि
णं ॥ वाक्पतिं वरदं वाच्यं श्रीपतिं पक्षिवाहनं ॥३०॥ श्रीशार्ङ्गधारिणं रामं चिन्मयानंदविग्रहं ॥ हलधृक् विष्णु ९४

मीरानंबलरामकृपानिधिं ॥३१॥ श्रीवल्लभंकृपानाथंजगन्मोहनमच्युतं ॥ मत्स्यकूर्मवराहादिरूपधारि
णमव्ययं ॥३२॥ वासुदेवंजगद्योनिंअनादिनिधनंहरिं ॥ गोविंदंगोपतिंविष्णुंगोपीजनमनोहरं ॥३३॥ गोपा
लंगोपरीवारंगोपकन्यासमावृतं ॥ विद्युत्पुंजप्रतीकाशंरामकृष्णजगन्मयं ॥३४॥ गोगोपिकासमाकीर्णंवेणुवा
दनतत्परं ॥ कामरूपंकलावंतंकामिनीकामदंविभुं ॥३५॥ मन्मथंमथुरानाथंमाधवंमकरध्वजं ॥ श्रीधरंश्रीकरं
श्रीशंश्रीनिवासंपरात्परं ॥३६॥ भूतेशंभूपतिंभद्रंविभूतिंभूतिभूषणं ॥ सर्वदुःखहरंवीरंदुष्टदानववैरिणं ॥३७
श्रीहृष्णविठ्ठलंनामपुंडरीकवरप्रदं ॥ पांडुरंगंविशालाक्षंभक्तवत्सलकारणं ॥३८॥ श्रीनृसिंहंविलासाढ्यंम
हावीर्यंसुतेजसं ॥ चिदानंदमयंदेवंप्रणवंज्योतिरूपिणं ॥३९॥ आदित्यमंडलगतंनिश्चितार्थस्वरूपिणं ॥
भक्तिप्रियंपद्मनेत्रंभक्तानामीप्सितप्रदं ॥४०॥ कौसल्येयंकलामूर्तिंकाकुत्स्थंकमलालयं ॥ सिंहासनेसमासी
नंनित्यव्रतमकल्मषं ॥४१॥ विश्वामित्रप्रियंदांतंस्वदारानियतव्रतं ॥ यज्ञेशंयज्ञपुरुषंयज्ञपालनतत्परं ॥

४२॥ सत्यसंधं जितक्रोधं शरणागतवत्सलं॥ सर्वक्लेशापहरणं विभीषणवरप्रदं॥४३॥ दशग्रीवहरं रुद्रं के
शवं केशिमर्दनं॥ वालिप्रमथनं वीरं सुग्रीवेप्सितराज्यदं॥४४॥ नरवानरदेवैश्च सेवितं हनुमत्प्रियं॥ शुद्धं सू
क्ष्मं परं शांतं तारकं ब्रह्मरूपिणं॥४५॥ सर्वभूतस्थमात्मस्थं सर्वाधारं सनातनं॥ सर्वकारणकर्तारं निदानं प्रकृ
तेः परं॥४६॥ निरामयं निराभासं निरवद्यं निरंजनं॥ नित्यानंदं निराकारं अद्वैतं तमसः परं॥४७॥ परात्परतरं
तत्वं सत्यानंदं चिदात्मकं॥ मनसा शिरसा नित्यं प्रणमामि रघूत्तमं॥४८॥ भवोद्भवं वेदविदां वरिष्ठं मादित्यचं
द्रान्वितसुप्रभावं॥ सर्वात्मकं सर्वगतः स्वरूपं निरंतरं राममहं भजामि॥४९॥ निरंजनो निःप्रतिमं निरीहं निरा
श्रयं निष्कलमप्रपंचं॥ नित्यं ध्रुवं निर्विषयस्वरूपं नमामि रामं तमसः परस्तात्॥५०॥ भवाब्धिपोतं भरताग्र
जं तं भक्तिप्रियं भानुकुलप्रकाशं॥ भूताधिनाथं भुवनाधिपत्यं भजामि रामं भवरोगवैद्यं॥५१॥ सर्वाधिप
त्यं समरंगधीरं सत्यं चिदानंदमयस्वरूपं॥ सत्यं शिवं शांतिमयं शरण्यं सनातनं राममहं भजामि॥५२॥ ९५

१९१

कार्यक्रियाकारणमप्रमेयंकविंपुराणंकमलायताक्षं॥कुमारवेद्यंकरुणामयंतंकल्पद्रुमंराममहंभजामि
॥५३॥त्रैलोक्यनाथंसरसीरुहाक्षंदयानिधिंद्वंद्वविनाशहेतुं॥महाबलंवेदनिधिंसुरेशंसनातनंराममहं
भजामि॥५४॥वेदांतवेद्यंकविमीशितारंअनादिमध्यांतसच्चिंतमाद्यं॥अगोचरंनिर्मलमेकरूपंनमामिरामं
तमसःपरस्तात्॥५५॥अशेषवेदात्मकमादिसंज्ञंअजंहरिंविष्णुमनंतमूर्तिं॥अपारसंवित्सुखमेकरूपं
परात्परंराममहंभजामि॥५६॥तत्वस्वरूपंपुरुषंपुराणंस्वतेजसापूरितविश्वमेकं॥राजाधिराजंरघुमंड
लस्थंविश्वेश्वरंराममहंभजामि॥५७॥लोकाभिरामंरघुवंशनाथंहरिंचिदानंदमयंमुकुंदं॥अशेषविद्या
धिपतिंकवींद्रंनमामिरामंतमसःपरस्तात्॥५८॥योगींद्रसंघैःसुसेव्यमानंनारायणंनिर्मलमादिदेवं
॥नतोस्मिनित्यंजगदेकनाथंआदित्यवर्णंतमसःपरस्तात्॥५९॥विभूतिदंविश्वसृजंविराजंराजेंद्रमीशं
रघुवंशनाथं॥अचिंत्यमव्यक्तमनंतमूर्तिंज्योतिर्मयंराममहंभजामि॥६०॥अशेषसंसारविकारही

१९१

नं आदिरूपसंपूर्णसुखाभिधानं॥ समस्तसाक्षी तमसः परस्तात् नारायणं विष्णुमहं भजामि॥६१॥ मुनी
द्रगुह्यं परिपूर्णमीशं कलानिधिं कल्मषनाशहेतुं॥ परात्परं यत्परमं पवित्रं नमामि रामं महतो महांतं॥६२
ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च देवेंद्रो देवतास्तथा॥ आदित्यादिग्रहाश्चैव त्वमेव रघुनंदन॥६३॥ तापसाऋषयः
सिद्धाः साध्याश्च मरुतस्तथा॥ विप्रा देवा तपो यज्ञा पुराणं धर्मसंहिता॥६४॥ वर्णाश्रमास्तथा धर्मो वर्णध
र्मास्तथैव च॥ यक्षराक्षसगंधर्वा दिक्पाला दिग्गजादिभिः॥६५॥ सनकादिमुनिश्रेष्ठास्त्वमेव रघुनंदन॥
वसवष्टौ त्रयः काला रुद्रा एकादश स्मृताः॥६६॥ तारका दश दिक्चैव त्वमेव रघुपुंगव॥ सप्तद्वीपाः स
मुद्राश्च नगा नद्यः स्तथा द्रुमाः॥६७॥ स्थावरा जंगमाश्चैव त्वमेव रघुनंदन॥ देवतिर्यङ्मनुष्याणां दानवानां
तथैव च॥६८॥ माता पिता तथा भ्राता त्वमेव रघुवल्लभ॥ सर्वेषां त्वं परं ब्रह्म त्वन्मयं सर्वमेव हि॥६९॥ तमस्प
रं परंज्योतिस्त्वमेव रघुनंदन॥ रगतं सर्वगतं सूक्ष्मं परं ब्रह्म सनातनं॥७०॥ राजीवलोचनं रामं प्रणमामि

जगत्पतिं॥ ततः प्रसन्नः श्रीरामो प्रोवाच मुनिपुंगवं॥ ७१॥ तुष्टोस्मि मुनिशार्दूल वृणीष्व वरमुत्तमं॥ नारद
उ०॥ यदि तुष्टोसि सर्वज्ञ श्रीराम करुणानिधे॥ ७२॥ त्वंमूर्त्तिदर्शनेनैव कृतार्थोहं मनेप्सितं॥ धन्योहं कृ
तकृत्योहं पुण्योहं पुरुषोत्तम॥ ७३॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं सफलं च मे॥ अद्य मे सफलं ज्ञानं अद्य मे
सफलं तपः॥ ७४॥ अद्य मे सफलं सर्वं त्वन्नामस्मरणं तथा॥ त्वत्पादांभोरुहद्वंद्वसद्भक्तिं देहि राघव॥ ७५
ततः परमसंप्रीतो रामः प्राह स नारदं॥ मुनिवर्य महाभाग मुने त्विष्टं ददामि ते॥ ७६॥ यत्त्वया चेप्सितं स
र्वं मनसा तद्भविष्यति॥ नारद उ०॥ वरं न याचे रघुनाथ युष्मत्पादाब्जभक्तिः सततं ममास्तु॥ इदं प्रियं नाथ
वरं प्रयच्छ पुनः पुनस्त्वामयमेव याचे॥ ७७॥ इत्येवमीडितो रामो प्रादात्तस्मै वरांतरं॥ अद्वैतममलं ज्ञानं त्वन्ना
मस्मरणं तथा॥ ७८॥ अंतर्धानं जगन्नाथ पुरतस्तस्य राघवः॥ इति श्रीरघुनाथस्य स्तवराजमनुत्तमं॥ ७९
सर्वसौभाग्यसंपत्तिदायिकं मुक्तिदं शुभं॥ कथितं ब्रह्मपुत्रेण वेदानां सारमुत्तमं॥ ८०॥ गुह्याद्गुह्यतमं दि

९७

यंतवस्तेहात्संकीर्तितं॥यःपठेच्छृणुयाद्वापित्रिसंध्यंश्रद्धयान्वितः॥८१॥ब्रह्महत्यादिपापानितत्समा
निबहून्यपि॥स्वर्णस्तेयसुरापानिगुरुतल्पायुतानिवा॥८२॥गोवधाद्युपपापानिअनृतात्संभवानि
च॥सर्वैःप्रमुच्यतेपापैःकल्पायुतशतैरपि॥८३॥मानसंवाचिकंपापंकर्मणासमुपार्जितं॥श्रीरामस्मर
णेनैवतत्क्षणान्नश्यतिध्रुवं॥८४॥इदंसत्यमिदंसत्यंसत्यमेतदिहोच्यते॥रामःसत्यंपरंब्रह्मरामात्किंचि
न्नविद्यते॥८५॥तस्माद्रामस्यरूपोयंसत्यंसत्यमिदंजगत्॥श्रीरामचंद्ररघुपुंगवराजवर्यराजेंद्ररामर
घुनायकराघवेश॥राजाधिराजरघुनंदनरामभद्रदासोहमद्यभवतंशरणंगतोस्मि॥८६॥सुग्रीवादिह
रीश्वरैःसुरगणैःसंसेव्यमानंसदाविश्वामित्रपराशरादिमुनिभिःसंस्तूयमानंविभुं॥८७॥सकलगुण
निधानंयोगिभिःस्तूयमानंभुजविजितसमानंराक्षसेंद्रादिमानं॥महितनृपभयानंसीतयाशोभमा
नंस्मृतहृदयसमानंब्रह्मरामाभिधानं॥८८॥रघुवरतवमूर्तिर्मामकेमानसाब्जेनरकगतिहरंतेनाम ९७

धेयं मुखे मे ॥ ७ ॥ अनिशमतुलभक्त्या मस्तकेव सदाकुं भवजलनिधिमग्नं लक्ष्मणमान्ते वैधो ॥ ८ ॥ रामं र
तमहं वंदे चित्रकूटपतिं हरिं ॥ कौशल्यासक्तिसंभूतं जानकीवंव भूषणं ॥ ९ ॥ इति श्री सारोद्धारे का
र्त्तिकमा० ब्रह्मनारदसंवादे रामस्तवराज महिमावर्णनं नाम त्रिंशतितमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ब्रह्मोवा
च ॥ पौर्णिमास्यां तु कार्त्तिक्यां प्रातःस्नात्वा यथाविधिः ॥ समाप्य सर्वकर्माणि विष्णुपूजां समाचरेत् ॥ १ ॥ तद्य
पनं गृहे वापि तुलसीधात्रिसंनिधौ ॥ विचित्रमंडपं कुर्यान्स्तुतपल्लवसंयुतं ॥ २ ॥ इक्षुदंडैः फलैर्युक्तं नाना
पुष्पवरैर्युतं ॥ तत्र पूजा प्रकर्त्तव्या राधादामोदरस्य च ॥ ३ ॥ शृणु माक्षकपां दिव्यास माहात्म्यक्षासनी ॥
एन घास्त्रप्रकारं मासांते संप्रपूजयेत् ॥ ४ ॥ गंधमाल्यैः शुभैर्धूपैः पूजयेद्दक्षपूर्वकैः ॥ मुक्ताफलैश्च रत्नैश्च
यथाविभवमर्चयेत् ॥ ५ ॥ अपूजयद्विवागुरसमग्रक्षुधाधर्मप्रकारमनल्पबुद्धिः ॥ भुक्त्वा तु भोगानत्र वैकुंठे वै प
श्चात्स्थित्वा चो भविता नरसंतरम्यः ॥ ६ ॥ तस्मात्संपूजयेद्दत्त्वा गुरवे तत्सार्पवोधकं ॥ अनेन विधिना यस्तु कार्त्तिकं तु

प

195

+ औदासिन्येन यः कुर्यात् दंभेनाननुकेन वा ॥६॥ सोपि याति तमो घोरं अन्धपातालसंभवं ॥ +५

व्रतं शुभं ॥७॥ कुर्योद्यातिपरंश्लोकं च रोनायर्तीते पुनः ॥ आचार्यमेव संपूज्य ब्राह्मणान्प्रीतमानसः ॥८॥
पूजयेद्गंधतांबूलं दक्षिणाभिर्विधानतः ॥ आचिष्यप्रति गच्छेव धर्मे संपूज्य भक्तितः ॥९॥ आरोपद्दस्ताशि
विकां आचार्यो भक्तिभावतः ॥ स्कंदेनो ह्यच्युतस्यैव स्येनैव परिवारितः ॥१०॥ ग्रामप्रदक्षिणीकृत्य न स्ववा
दितपूर्वकं ॥ प्रवेशं च गृहं पश्चाद्गोजनाजाद्दनादिभिः ॥११॥ गृहं पश्चात्पयेद्देवं संपूर्णफलमाप्नुयात् ॥ वि
भवे सति यो मोहात् न कुर्यात् विधिविस्तरात् ॥१२॥ स याति नरकं घोरं विधिलोपसमुद्भवं ॥ गौपूजां विनायः
शृणुते श्रुतं सर्वं निरर्थकं ॥१४॥ तस्माद्गुरुं तु संपूज्यो कर्तव्यं शास्त्रमुत्तमं ॥ एवं यः कुरुते भक्त्या मासधर्म
मुदारधीः ॥१५॥ स याति वैकुंठलोकं विमाने नार्कतेजसा ॥ इति ते सर्वमाख्यातं कार्तिकस्य व्रतं शुभं ॥१६॥
माहात्म्यस्य च लेशोयं तव चोक्तं मयानघ ॥ न शक्यते हि संपूर्णं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥१७॥ पुरा कैलासशिखरे
पार्वत्यै प्रोक्तवान् हरः ॥ कार्तिकस्य तु माहात्म्यं पठेद्वर्षशतं भवेत् ॥१८॥ तथापि नांतं न गमत् द्रष्टुं शक्तो वि

रराम ह॥ यं यं कामम पेक्ष्येते तं तं प्राप्नोत्य संशयः॥१९॥ पुत्रार्थी पुत्र माप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात्॥
दिमन्त्र बहुनोक्तेन मोक्षार्थी मोक्षमाप्नुयात्॥२०॥ इति सर्व मयाख्यातं यद्वेछसितयाकुरु॥ श्रीसूतोवा
च॥ इत्युक्तो ब्रह्मणा चैवं नारदः प्रेमनिर्भरः॥२१॥ भूयो भूयो नमस्कृत्य परिक्रम्य च भक्तितः॥ नारदस्तु म
नुशाप्यश्रीन्लोकान्पर्यटन्ययौ॥२२॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन व्रतं कार्यं मनीषिभिः॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं श्री
विष्णोः प्रीतिदायकं॥२३॥ एतत्सर्वं मयाख्यातं कार्त्तिकेव्रतमुत्तमं॥ शुश्रूषुभ्यो भवद्भ्यश्च सदा गोप्यतरं न
णां॥२४॥ न कस्यापीदमाख्येयं श्रद्धाहीनस्य दुर्मते॥ वाच्यं शिष्याय पुत्राय विरंज्ञानस्वरूपिणे॥२५॥ स
र्ववेदसमं शास्त्रं सारभूतमनोहरं॥ सर्वशास्त्रार्थसारार्थीदयः सारमिवोधृतं॥२६॥ नानेन सदृशं शा
स्त्रं विष्णुप्रीतिविधायकं॥ इत्युक्ताऋषयः सर्वा सूतो वै धर्मसत्तमः॥२७॥ विरराम ततस्तेस्तु पूजां चक्रे
तदादरात्॥ ते पुनः स्वाश्रमं जग्मुः हृष्टाः सापरमर्षयः॥२८॥ यथोपदिष्टं सूतेन तथा चक्रे व्रतं शुभं॥ कार्त्ति

कस्यतु माहात्म्यं शृण्वंति श्रावयंति ये ॥२९॥ ते सर्वे पापनिर्मुक्ता यांति विष्णोः परं पदं ॥ माहात्म्यपुस्तकं चैव वाचकाय ददाति यः ॥३०॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणात् ॥ इत्थं ब्रह्मोपदिष्टोहं नारदाय महात्मने ॥३१॥ सूत उवाच मुनीनां तु नैमिषारंण्यवासिनां ॥ एवं परंपराप्राप्तं मासमाहात्म्यमुत्तमं ॥३२॥ मतुष्पे ख्यातिमापन्नं निखिलाघविधायकं ॥ श्रीकृष्णः स्मरणान्मुक्तिः नरः सदा विजानता ॥३३॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं सत्यं सत्यं न संशयः ॥३४॥ इति श्री सारोद्धारे कार्तिकमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे सर्वमाहिमावर्णनं नाम एकत्रिंशतितमोध्यायः ॥३१॥ ॥श्रीकार्तिकमाहात्म्यः समाप्तमस्तु ॥ स्वस्तिश्री नृपविक्रमार्क संवत १८९३ शालिवाहनशाके १७५८ दुर्मुखनाम संवत्सरे कार्तिक वद्य १ सौम्यवासरे तद्दिने हस्ताक्षर उमाकांतभट्ट सप्तऋषीयेन लिखितं शुभं भवतु ॥ श्री लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ ॥श्रीरस्तु॥

अयंकार्तिकमाहात्म्यग्रंथस्यश्लोकसंख्याप्रत्येकप्रत्येकअध्ये ३१ याचेगणीतसंख्याअसे

६५ अध्या	५९ अध्या	९५ अध्या	९८ अध्या
६९ अध्या	५८ अध्या	७८ अध्या	५५ अध्या
७३ अध्या	३८ अध्या	५३ अध्या	३८ अध्या
७१ अध्या	२७ अध्या	३७ अध्या	१२१ अध्या
३८ अध्या	६८ अध्या	८६ अध्या	५२ अध्या
५८ अध्या	११८ अध्या	७० अध्या	९० अध्या
४५ अध्या	९३ अध्या	३९ अध्या	३८ अध्या
७७ अध्या	८७ अध्या	७६ अध्या	१६० उवाचवचनश्लोकाचीजाका
५८६	५२१	५३०	६४३

२२००

१००

॥ इति कार्त्तिकमाहात्म्यसारोद्धारसमाप्तः॥शुभम्॥

१००

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441106
M1359
Dist Nagpur

```
[OrderDescription]
,CREATED=28.09.20 10:52
,TRANSFERRED=2020/09/28 at 11:19:37
,PAGES=200
,TYPE=STD
,NAME=S0003739
,Book Name=M-1359-KARTIK MAHATMAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
```

```
FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
```

```
FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
```

```
FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
```

```
FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
```

```
FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
```

```
FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
```

```
FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,
```